T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KIRTÂS OLAYI

Yasin ÖKMEN

ŞANLIURFA-2023

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLER ANA BİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KIRTÂS OLAYI

Yasin ÖKMEN

Danışman
Prof. Dr. Mustafa EKİNCİ

ŞANLIURFA-2023

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mustafa EKİNCİ danışmanlığında, Yasin ÖKMEN'in hazırladığı **"Kırtâs Olayı"** konulu bu çalışma 19/06/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒ Oybirliğiyle ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	: Prof. Dr. Mustafa EKİNCİ	……..
Üye	: Doç. Dr. Kadri ÖNEMLİ	……..
Üye	: Doç. Dr. Ekrem AKMAN	……..

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN

Enstitü Müdürü

Bu çalışma: ……. Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : ……

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

TEZLİ YÜKSEK LİSANS

Doküman No	:	HRÜ-KYS-FRM-015
Yayın Tarihi	:	..../…./.20…
Revizyon No	:	
RevizyonTarihi	:	
Sayfa No	:	1 / 1

ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN FORMU

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	205230012
Adı / Soyadı	Yasin ÖKMEN
Anabilim Dalı/Programı	Temel İslam Bilimleri / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Kırtâs Olayı

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 107 sayfalık kısmına ilişkin, 17/05/2023 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 20'dir. Ayrıca Yüksek Lisans çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

17/05/2023
Yasin ÖKMEN
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 17/05/2023

Prof. Dr. Mustafa EKİNCİ
(Danışman)

ÖZET

KIRTÂS OLAYI

ÖKMEN, Yasin

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa EKİNCİ

Haziran, 2023, 107 sayfa

Bu çalışmanın konusu, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in (sav) vefatına yakın gerçekleşen ve onun kâğıt-kalem istemesiyle ortaya çıkan Kırtâs olayının Ehli Sünnet ve Şiâ açısından anlaşılma biçimiyle alakalıdır. Hz. Peygamberin vefatından sonra Müslümanların genelini teşkil eden Ehli Sünnet ve azınlık durumunda olan Şiâ'nın meseleye yaklaşımları ve geçmişten günümüze konunun nasıl anlaşıldığı bu mezheplerin kendi kaynakları çerçevesinde incelenmiştir. Hâdisenin Hz. Peygamberin (sav) hastalığı sürecinde gerçekleşmesi, kendisinden sonra vâsi bırakıp bırakmadığıyla alakalı olması ve mezheplerin kendi fikirlerini savunmak için tarihi süreç içerisinde olayı hangi deliller çerçevesinde ele almaları açısından önemlidir. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ihtilafın tanımı, ihtilafın sebepleri, ilk dönem ihtilafları, Ehli Sünnet ve Şiâ'nın hilafet veya imamet anlayışından bahsedilmiştir. İkinci bölümde Kırtâs olayının isimlendirilmesi, olayın diğer rivayetler açısından tekrardan ele alınması, konuyla ilgili Buhârî ve Müslim'deki rivayetlerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Son bölümde ise Ehli Sünnet ve Şiâ'nın kendi kaynaklarında meseleyi nasıl ela aldığıyla alakalı örnekler verildikten sonra sonuca gidilmiştir. Sonuç olarak meseleyle ilgili rivayetlerin birçok tarihi vesikada zikredilip işlenmesi, Kırtâs olayı denen hâdisenin gerçek anlamda vuku bulduğunun bir göstergesidir. Meselenin ilgili rivayetlerde geçen kelimelerle de anılması olayın kırtasiye malzemesiyle isimlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte bu hadiseyi mezhepler kendi anlayışları çerçevesinde anlamlandırmış ve yorumlamışlardır. İlk dönemdeki anlayışları bir sonraki nesiller genişleterek geleceğe taşımışlardır. Ehli Sünnet meseleyi genel olarak Hz. Ebubekirin halife tayin edilmesiyle ilgili görmüş ve bu çerçevede değerlendirmede bulunmuştur. Böylece özelde Hz. Ömer'i genelde de diğer sahâbeleri savunan bir yaklaşım tarzı konunun açıklanmasına hâkim olmuştur. Buna mükabil Şiî'ler ise hâdiseyi dolaylı olarak Hz.Ali'nin imam olarak kabul edilmesine

dayanak kabul etmiş olsalar da onlar Kırtâs hâdisesini daha çok Hz. Ömer'in ve onunla beraber hareket edenlerin tenkit edilmesi açısından bir dayanak olarak kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler; Kırtâs, Vasiyet, Hastalık, Perşembe Günü, Hz. Ömer, Ehli Sünnet, Şiâ, Hilâfet.

ABSTRACT

THE QIRTAS EVENT

ÖKMEN, Yasin

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Prof. Dr. Mustafa Ekinci

June, 2023, pages 107

The subject of thjs study is related to the examination of the Qirtas event in terms of Ahl as – Sunnah and Shia which took place close to the passing away of the Prophet of Islam, Prophet Muhammed (pbuh) and emerged when he asked for paper and pencil. After the death of the Prophet, the approaches of the Ahl as-Sunnah, who constitute the majority of Muslims, and the Shia, who are in the minority, and how the issue is understood from the past to the present have been examined within the framework of the works of these religious cults. It is important that the incident took place during the illness of the Prophet Muhammad (pbuh), and that it is related to whether he left a successor after him, and that the religious cults consider the event within the framework of the historical process in order to defend their own ideas. Our study consists of three parts. In the first part, the definition of the conflict, the reasons for the conflict, the first period conflicts, the understanding of the caliphate or imamate of the Ahl Sunnah and Shia are mentioned. In the second part, the naming of the Qirtas event, the re-examination of the event in terms of other narrations, the narrations in Bukhari and Muslim on the subject were evaluated. In the last chapter, after giving examples about how the Ahl as-Sunnah and Shia dealt with the issue in their own works, the conclusion was reached. As a result, the fact that the rumors about the issue are mentioned and processed in many historical documents is an indication that the Qirtas event took place in real terms. The fact that the issue was mentioned with the words mentioned in the related narrations caused the event to be named with stationery. However, the sects interpreted and gave meaning this event within the framework of their own understanding and carried their understanding in the first period to the future by expanding it to the next generations. The Ahl as-Sunnah saw the issue related with being inducted

Abu Bakr as caliph in general and explained the issue in this context. Thus, an approach that defended Omar (hrh) in particular, and generally other companions, also caused to open the explanation of the subject. On the other hand, even if the Shiites indirectly accepted the incident as a basis for the acceptance of Ali (hrh) as the imam, according to them, the incident of Qirtas mostly served as evidence in terms of criticizing Omar (hrh) and those who acted with him.

Keywords: Qirtas, Will, Illness, Thursday, Ömer (hrh), Ahl as-Sunnah, Shia, Caliphate

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II
ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN FORMU III
ÖZET IV
ABSTRACT VI
İÇİNDEKİLER VIII
KISALTMALAR X
GİRİŞ 1
A. Araştırmanın Metodu 1
B. Çalışmanın Ana Kaynakları 2

BİRİNCİ BÖLÜM

İHTİLAF, İHTİLAFIN SEBEPLERİ VE İLK DÖNEM İHTİLAFLARI

1.1. İHTİLÂFIN TANIMI VE MAHİYETİ 4
1.1.1. Mezhepler Tarihi Açısından İhtilâf Kelimesi 5
1.2. İHTİLÂFIN SEBEPLERİ 6
1.2.1. İnsanoğlunun Kendisinden Kaynaklı Olan İhtilâflar 7
1.2.2. İnsanın Çevresinden Kaynaklı Olan İhtilâflar 8
1.2.3. Dinden Kaynaklı Olan İhtilaflar 10
1.3. İLK DÖNEM MEZHEPLER TARİHİ KAYNAKLARINA GÖRE İLK İHTİLAFLAR 12
1.3.1. Hz. Muhammed'in Dönemindeki İhtilaflar 13
1.3.2. Abdullah b. Zü'l-Hüveysira et-Temîmî Hâdisesi 15
1.3.3. Kırtâs Olayı veya Hz. Peygamberin Vasiyeti Meselesi 16
1.3.4. Üsâme b. Zeyd'in Ordusu Meselesi 17
1.3.5. Hz. Peygamber'in (sav) Vefat etmesi ve Defnedileceği Yer Meselesi 19
1.3.6. Hilâfet Meselesi 20
1.4. EHL-İ SÜNNET VE ŞİÂ'YA GÖRE HİLAFET VEYA İMÂMET ANLAYIŞI 21

İKİNCİ BÖLÜM

KIRTÂS HADİSESİ, BUHÂRÎ VE MÜSLİM'DE GEÇEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ, EHL-İ SÜNNET VE ŞÎA'NIN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

2.1. KIRTÂS OLAYININ İSİMLENDİRİLME MESELESİ 24

2.1.1. Hz. Peygamber'in (sav) Hastalığı 26
2.1.2. Kırtâs Olayı 27
2.2. KIRTÂS OLAYI AÇISINDAN BUHÂRÎ VE MÜSLİM'İN EL-CÂMİU'S-SAHÎH ADLI ESERLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME 29
2.2.1. Saîd b. Cübeyr'in Buhârî ve Müslimde Geçen Rivayetleri 30
2.2.2. Saîd b. Cübeyr'in Rivayetlerinin Değerlendirilmesi 33
2.2.3. Abdullah b. Ubeydullah'ın Buhârî ve Müslim'de Geçen Rivayetleri 36
2.2.4. Ubeydullah b. Abdullah'ın Rivayetlerinin Değerlendirilmesi 38
2.2.5. Kırtâs Olayının Rivayetler Bağlamında Yeniden Düşünülmesi 41
2.2.6. Ehl-i Sünnet'in Kırtâs Olayına Bakışı 42
2.2.7. Şiâ'nın Kırtâs Olayına Bakışı 45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EHL-İ SÜNNET VE ŞİÂ KAYNAKLARINDA KIRTÂS OLAYININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. EHL-İ SÜNNET'E MENSUP BAZI ÂLİMLERİN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ 48
3.1.1. Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb'ın Görüşü 48
3.1.2. Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkıllî el-Mâzerî'nin Görüşü 51
3.1.3. Kâdî İyâz'ın Görüşü 54
3.1.4. İbn Temiyye' nin Görüşü 58
3.1.5. Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî'nin Görüşü 63
3.1.6. Bedrüddîn el-Aynî'nin Görüşü 66
3.1.7. Babanzâde Ahmed Naim'in Görüşü 71
3.1.8. Ahmet Davudoğlu'nun Görüşü 73
3.1.9. Günümüz Araştırmacılarının Konuyla İlgili Görüşleri 75
3.2. ŞİÂ'NIN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER 76
3.2.1. Şeyh Müfîd'in Görüşü 76
3.2.2. Muhammed b. Alî b. Şehrâşûb et-Tabersî el-Mâzenderânî'nin Görüşü 79
3.2.3. Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd el-Mûsevî'nin Görüşü 81
3.2.4. Abdullah Deştî'nin Görüşü 84
3.2.5. Mehdi Aksu'nun Görüşü 88
SONUÇ 91
KAYNAKÇA 93

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

Bs. : Baskı

b. : Bin, İbn

çev. : Çeviren

Ed. : Editör

h. : Hicri

haz. :Hazırlayan

Hz. : Hazreti

ö. : Ölümü

r.a. : Radiyallahu Anh

sav : Sallallahü Aleyhi ve Sellem

t.y. : Tarih yok

thk. : Tahkik

trc. : Tercüme

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

vb. : Ve benzeri

v. dğr. : Ve diğerleri

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

A. Araştırmanın Metodu

Bilimsel araştırmalarda incelenen meselelerin en doğrusuna ulaşmak için metodumuzun sübjektiflikten (öznellikten) olabildiğince uzak ve ilgili kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasıyla gerçekleşebileceği bilinen bir gerçektir. Araştırılan konuların sahici bilgiler vermesi yine bu sürecin hem ontolojik (varlık bilimi) hem de epistomolojik (bilgi bilimi) süzgeçlerden geçirilerek yansıtılmasına bağlıdır. Her bilim dalının kendine göre araştırma ve inceleme metodları vardır. İslam Mezhepler Tarihi de bu metodlardan hali değildir. Bu bilim dalının da kendine özgü analitik (çözümlemeli) düşünceyi üretebilmek adına sunmuş olduğu yöntemler vardır. Olayların ortaya çıkmış olduğu mekânların bilinmesi hâdiseyi çözümlemek için önemlidir. İhtilaf eden tarafların birbirlerine karşı çıkış nedenleri, insanların sosyo-ekonomik durumlarının malum olayla ilintisi, beşerin yaşamış olduğu coğrafya ikliminin vb. birçok neden bu ilim dalının araştırma usulünde kendisine yer bulmuştur.

Araştırmamızın merkezinde bulunan Kırtâs olayını incelerken de bu metodlar göz önünde bulundurulmuştur. Hâdisenin geçmiş olduğu ilk kaynaklar temel alınarak olay incelenmiştir. Özellikle Şiâ'nın kitaplarında kendisine delil olarak gösterip, suçlamalarını temellendirdiği Buhâri ve Müslim'in rivayetleri hem metin hem de hadis ulemasının bu iki esere yönelik yazmış olduğu şerhler vasıtasıyla incelenmiştir. Bununla birlikte elimizde bulunan kaynak eserler aracılığıyla Kırtâs olayının (fikir-hâdise) irtibatıyla tekrardan düşünülmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Özellikle hem ilk dönem hem de son dönem Sünnî şerhlerde geçen âlimlerin kanaatleri, tarihi dönemlerine dikkat edilerek verilmiştir. Böylelikle dönemlere göre Ehli Sünnet'in Kırtâs hâdisesini nasıl anlayıp yorumladığıyla alakalı genel bir fikir sunulmuştur. Şiâ'nın meseleyle alakalı kanaatlerini ortaya koymak adına ise kendilerine ait ilk dönem ve son dönem âlimlerinin meseleyle alakalı bazı eserlerinde bulunan açıklamalarına da yer verilmiştir. Bu yönüyle Şiîler'in olayı mevcut düzlemde nasıl anlayıp yorumladığı araştırmamızda yansıtılmaya çalışılmıştır.

B. Çalışmanın Ana Kaynakları

Araştırmamız süresince akedemik değer taşıyan Türkçe ve Arapça birçok kaynaktan istifade edilmiştir. Konumuzla alakalı kaynakların genel çoğunluğu Arapça olarak yazılan eserlerdir. İlk bölümde ihtilaf meselesiyle alakalı hem klasik kaynaklar hem de modern dönem kaynaklarından faydalanılmıştır. Dil ve anlam bilgisi için İbn Manzu'un *Lisânu'l-Arab*, Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-Muhît* ve Cürcânî'nin *et-Ta'rifat* isimli eserlerinden yararlanılmıştır. İslam Mezhepler Tarihi'nin ana kaynaklarından kabul edilen Eş'arî' nin *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l- musallîn,* Abdulkahir el Bağdâdî'nin *el-Fark Beyne'l-Fırak,* İsferâyînî'nin *et-Tebsîr fi'd-Din* ve Şehrestânî'nin *Milel ve'n-Nihal* isimli eserlerinin yanı sıra, İbn Haldûn'un *Mukadime* adlı eserinden de istifade edilmiştir. Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde bulunan ilgili maddeler ve Çağdaş İslam Mezhepler Tarihi çalışanlarının konuyla alakalı eserleri de ilk bölüme kaynaklık eden kitaplar arasındadır.

İkinci bölümde Ehli Sünnet'in başucu kitaplarından olan ve Şiâ'nın da kendisine delil olarak göstermiş olduğu, Kırtâs olayının geçtiği Buhâri ve Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh* isimli eserlerine yer verilmiştir. Bununla beraber çağın getirmiş olduğu kolaylıklardan olan internet üzerinden de meseleyle alakalı güvenilir sitelerden alıntılar yapılmıştır.

Son bölümde kullanılan kaynaklar ise şöyledir;

1. Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî'nin (ö. 388/998) Aʿlâmü'l-hadîs fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî adlı eseri

2. Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkıllî el-Mâzerî'nin (ö. 536/1141) el-Muʿlim bi-fevâʾidi Müslim adlı eseri

3. Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) Şifa-i Şerif adlı eseri

4. Ebû Abdillâh Fahruddîn Muhammed b. el-Hadır b. Muhammed el-Harrânî İbn Temiyye' nin (ö. 622/1225) Minhâcu's-Sünne adlı eseri

5. Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî'nin (ö. 656/1258) el-Müfhim şerhu Sahîhi Müslim adlı eseri

6. Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî'nin (ö. 855/1451) Ümdetü'l-Kârî adlı eseri

7. Babanzâde Ahmed Naim'in (ö. 1353/1934) Tecrid-i Sarîh Tercemesi adlı eseri

8. Ahmet Davudoğlu'nun (ö. 1403/1983) Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi adlı eseri

9. Şeyh Müfîd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî'nin (ö. 413/1022) el-İrşad adlı eseri

10. Ebû Ca'fer Reşîdüddîn Muhammed b. Alî b. Şehrâşûb et-Tabersî el-Mâzenderânî es-Serevî'in (ö. 588/1192) Menâkıbü Âli Ebî Tâlib adlı eseri

11. Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Âlü Şerefiddîn el-Mûsevî el-Âmilî 'nin (ö. 1376/1957) el-Mürâcaʿât adlı eseri

12. Abdullah Deştî'nin (1960-) en-Nefîs fi Beyani reziyyeti'l Hamîs İsimli Eseri

BİRİNCİ BÖLÜM

İHTİLAF, İHTİLAFIN SEBEPLERİ VE İLK DÖNEM İHTİLAFLARI

1.1. İHTİLÂFIN TANIMI VE MAHİYETİ

İhtilâf " arkada kalmak, yerine birini bırakmak, muhalefet etmek, yönetim, zıt olan görüşe tabi olmak, yerine daha iyisini koymak" anlamında olan "h-l-f" kökünden türemiştir.[1] Sözlükte görüş ayrılığı, farklı görüşleri benimsemek, anlaşmazlık, zıtlık, denk olmamak vb. anlamlara da gelir. Terim olarak ihtilâf *" söz veya davranışta birinin tuttuğu yoldan başkasını tutmak*" anlamını ifade eder.[2] Bu kelimeye yakın olarak kullanılan bir diğer kavram ise " hilâf " tır.

Hilâf, ihtilâf kelimesinden farklı olarak " *hakkı doğrulamak veya batılı geçersiz kılmak için birbirine karşı iki taraf arasında yapılan tartışma ve çekişme* " olarak nitelendirilir.[3] Böylece birinci kelime olan ihtilâfın taşıdığı anlam " *maksadın bir olup yöntemin farklı olması* " iken ikinci kelime olan hilâfın anlamı ise " *hem maksat hem de yöntemdeki farklılık*" olarak anlaşılır.

Bununla birlikte ihtilâf kelimesinin yerine göre ne için kullanıldığını doğru anlamak ve hangi amaçlara yönelik değerlendirildiğini tespit etmek, konumuzu daha iyi anlamamızı kolaylaştıracaktır. Çünkü bu kelime farklı ilmi alanlarda muhtelif manalarda kullanılmıştır. Bu kelime, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayetlerinde yapılması yasaklı bir fiili ifade edebilirken diğer bazı ayetlerinde ise Allah'ın azametine delil olarak istimal edilmiştir.

Buna mukabil fıkıh ilmindeki ihtilâf, içtihada dayalı olan ve işin ehli olanlar tarafından yapılan hüküm çıkarma işiyle tarafların birbirine muhalefet etmesidir. İmam-ı Şâfiî (ö. 204/820) ihtilâfın iki çeşit olduğunu söyledikten sonra birinci grupta

---

[1] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî Rüveyfiî, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Darû's-Sâdir, 1993), 9/80-95; Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît.* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1/807-808.

[2] Şükrü Özen, "İhtilâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/565.

[3] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *et-Ta'rifat* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 1/101.

bulunan ihtilâfın yasaklandığını, ikinci gruptakinin yapılmasında sakınca olmadığını belirtir. Ona göre Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerîm ve peygamberin sünnetinde açık bir şekilde açıklanan konularda ihtilâf, konuya vakıf olan âlimler için bile caiz değildir. Beyyine suresinin 4. ve Al-i imran suresinin 105.ayetlerinde bu husus yasaklanmıştır. Buna mukabil ihtilâf edilen konu, tevile ve kıyasa müsaitse bu durumdaki muhalefet haram olan yani yasaklanan ihtilaf gibi değildir.[4]

Ulumu'l Kur'ân olarak bilinen tefsir ilminde İhtilâf, genel olarak ayetler arasında tenakuz gibi görülen yerleri açıklamak ve ayetler arasında zıtlık olmadığını göstermek amacıyla "Müşkilu'l-Kur'an" başlığı altında kendisine yer bulmuştur. Hadis ilminde ise ihtilâf, "Muhtelifu'l-Hadîs" başlığı altında incelenmiştir. Hadislerin kendi içerisindeki tenakuz gibi kabul edilecek farklılıklar bu ilim dalı çerçevesinde incelenmeye tabi tutulmuş ve rivayetler arasındaki çelişki gibi görülen farklılıklar İslam âlimleri tarafınfan giderilmeye çalışılmıştır.

1.1.1. Mezhepler Tarihi Açısından İhtilâf Kelimesi

İlk dönem Mezhepler Tarihi kaynaklarında ortaya konulan metot daha çok ele aldıkları grupları hak-batıl, ehl-i bid'at, fırka-i dâlle gibi savunmacı bir üslup çerçevesine dayanırken, Çağdaş İslam Mezhepler Tarihinde bu yaklaşımdan uzaklaşılmış ve tarihi süreç içerisinde incelenen gruplar açıklanırken farklı metotlar takip edilmiştir. Yeni dönemde olaylar arasındaki tarihi gerçekliği ortaya çıkarmak için "fikir-hadise irtibatı"' bununla beraber siyasî, dinî ve ekonomik olayların daha iyi anlamlandırılması için de "zaman-mekân bağlamı" yaklaşımı göz önünde bulundurulmuştur. Düşünce ekolünün doğduğu ortam, ekonomik durum, siyasî faktörler, olayların ortaya çıkış sebepleri, İslam düşüncesine etkileri, edebiyat kaynakları olarak nitelenen grupla ilgili her türden belge ve mensuplarının durumu da bu bilimin yeni araştırma usulü içerisinde kendine yer bulmuştur. [5]

Çağdaş Mezhepler Tarihi araştırmacılarına göre Mezhepler Tarihi, tarih içerisinde zuhur etmiş siyasî ve itikâdî fırkaların oluşum, teşekkül, gelişim ve son durumlarını bilimsel yöntemle inceleyen bilim dalıdır. İhtilâf kelimesi de bu bilim dalı

[4] Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 303-304.
[5] Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 24-34.

içerisinde mezheplerin, grupların ve fırkaların farklı düşünme, inanma, yaşama ve farklı hareket etme sebeplerinin araştırılmasıyla ilişkilidir. Bu yönüyle İhtilâf, Mezhepler Tarihi çalışmalarında, insanları muhtelif grup ve zümreleşmeye götürecek her türlü esbâb olarak anlaşılabilir. Bu yönüyle İslam Mezhepler Tarihi, İnsanlar arasındaki İhtilaflardan mütevellit ortaya çıkan fırkaları veya zümreleri, tarih içindeki seyrini göstermeyi amaçlayan ve dinin farklı anlaşılma nedenlerini araştıran tarih bilimdir.

Mezhepler tarihi çalışmalarında ihtilâf, umumi olarak şahısların karşıt olarak gördükleri düşüncelere karşı kendi fikirlerinin hak olduğunu benimsemesi, bu minval üzerinde savunma yapması ve farklı fikri gruplara ayrılmasına sebebiyet veren bir kelime olarak anlaşılmalıdır.

1.2. İHTİLÂFIN SEBEPLERİ

İnsanoğlu doğumundan ölümüne kadar çevresiyle etkileşim halinde olan, yaşadığı hâdiseler karşısında kendisine pay çıkaran, dış dünyayı etkileyen ve aynı ölçüde benliğiyle etkilenebilen bir varlık olmasıyla diğer canlılardan ayrılmıştır. Allah (c.c) tarafından akıllı bir varlık olarak yaratılan insan, dünyayı imar etmesi için yeryüzünün halifesi ilan edilmiştir. Bunu yapabilmesi için de yine yüce yaratıcının göndermiş olduğu peygambere tâbi olup itaat etmesi gerektiği söylenmiştir.

Âdemoğlunun her birisinin muhtelif kavrama düzeyinde olması, insanların anlama seviyelerindeki farklılık, muhatapların kendi içerisinde taşıdıkları niyetler, dini metinlerin değişik anlaşılma potansiyeline sahip olması ve çevre faktörünün insanı etkilemesiyle, aynı peygambere tabi olduğunu söyleyen insanlar zaman içerisinde farklı gruplara ayrılabilmiştir.

İnsanoğlunu kendi içerisinde fikrî, ahlakî ve amelî muhalefete düşürecek birçok nedenden bahsedilebilir.[6] Genel olarak bunun sebeplerini 3 başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar; insanın çevresinden kaynaklı olanlar, insandan kaynaklı olanlar ve dinden kaynaklı olan ihtilaflar şeklinde üç ayrıma tabi tutulabilir. Muhalefet ortamını ortaya çıkaran sebepleri başlı başına bir neden olarak görmek yerine, her birisinin iç içe birbirilerini etkileyebileceğini bilmekte de fayda vardır. Mesela dinden

[6] Yusuf Karadâvî, *İhtilaf ve Tefrikalar Karşısında İslamî Tavır*, çev. Ersan Urcan (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2014), 17.

kaynaklı olabilecek bir neden aynı zamanda insandan kaynaklı olan sebep veya sebeplere etki edebilir. Çevreden kaynaklı olan ihtilaflar, dinden kaynaklı olanlara etki edebilir. Bunun tersinin de vaki olması mümkündür. Bu nedenle ihtilafa sebebiyet veren tüm başlıkların yekdiğeriyle ilintili olduğunu ve sürekli birbiriyle etkileşim halinde olabileceğini bilmek bize yarar sağlıyacaktır.

1.2.1. İnsanoğlunun Kendisinden Kaynaklı Olan İhtilâflar

İnsanların birbiriyle olan ilişkilerinde kendilerine göre farklı düşüncelere sahip olup, birbirlerine karşı muğayir hareket etmeleri tabiî olan bir durumdur. Kur'an-ı Kerîm ve hadîs-i şerifler bu konulardaki ihtilaflara karşı çıkmamış bilakis insanların farklı cinsiyet, kabile ve halklar olarak yaratıldığını, bunun teâruf denilen tanışma ve kaynaşmaya yönelik olduğu belirtilmiştir. İnsanların renklerinde ve dillerinde var olan zenginliğin de Allah'ın (c.c) ayetlerinden olduğu, O'nun azametinin bir göstergesi olarak görülebileceği Kur'ân-ı Kerîm'de serdedilmiştir.[7]

Vahye muhatap olan insanın düşünen bir varlık olması, taassup fikri, bencillik duygusu, ırkçı hareketler, belli bir mevzu hakkında yeterli bilgiye sahip olmama anlamındaki cehalet,[8]şahısların kendi görüşünü beğenip gururlanması, sû-i zan besleyip karşı tarafa ithamda bulunmak, liderlik yapmak için bireylerin makam ve mevki peşinde koşması, şahsi fikirlere körü körüne bağlanmak ve kişilerin belli başlı şehri, bölgeyi veya coğrafyayı sevmesi, insanların kendilerinden kaynaklı olan ve onları farklı gruplara ayıran ihtilaflara sebebiyet verebilmektedir.[9]

Herhangi bir konuda bilgi sahibi olmayan mutaassıp bir insan, kendisine muhalif olarak gördüğü zümreye sû-i zan besleyip alaşağı etmek için her yolu deneyebilir. Çünkü şahsi fikirlere amaçsız bağlanma ve şahısların yaşamış olduğu bölgeye muhabbet besleyip yekdiğerlerini görmezden gelmesi âdemoğlunu böyle hareket etmeye iter. Bu husus genel olarak zayıf karaktere sahip insanlara özgü bir durumdur. Özellikle bilgi çağında yaşayan günümüz insanının dinî meseleleri bilmediği halde din hakkında konuşması veya diğer ilmî alanlarda malumat sahibi

[7] Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2020), 101.
[8] Kadri Önemli, *Ümmeti Kutuplaştıran İlk İhtilaflar*, ed. Cüneyt Gökçe (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2020), 13.
[9] *İhtilaf ve Tefrikalar Karşısında İslamî Tavır*, 17.

olmamasına rağmen biliyor edasıyla hareket etmesi, modern dünyada yaşayanların içine düşmüş olduğu kötü vaziyetin bir göstergesi olabilir.

Bir rivayette Hz. Ömer (ö. 23/644), Abdullah b. Abbas'a (ö. 68/687-88) aynı peygambere tabi olup kıblesi ve kitabı aynı olan insanların nasıl ihtilafa düşeceklerini sorduğunda Abdullah b. Abbas şu cevabı vermiştir; "Ey müminlerin emiri Kur'ân bizim dönemimizde nazil olmuştur. Biz ayetlerin niçin nâzil olduğunu bilip Kur'ân-ı Kerîm'i okurken, bizden sonrakiler niçin nazil olduğunu bilmeden okuyacaklar ve böylece ihtilafa düşecekler" manasına gelecek açıklamalarda bulunmuştur. Bu husus insanların bilgisiz bir şekilde hareket ettiklerinde kendi aralarında muhalefete düşüp farklı grup ve fırkalara ayrılacağının açıklaması mahiyetindedir. Yüce Allah (c.c) "*bilmiyorsanız bir bilene sorun*" buyurmuştur. [10] Âyetten çıkarılması gereken en mühim ders, dini konular başta olmak üzere bir mevzuda yeterli malumata sahip olmayanların o konuda ehil olanlara, yani konunun uzmanlarına danışmaları gerektiğidir. Bir konuda sahih ve yeterli malumat edinmeden görüş ileri sürmek veya iş yapmak doğru bir yaklaşım tarzı değildir.[11]

1.2.2. İnsanın Çevresinden Kaynaklı Olan İhtilâflar

Yaşadığımız coğrafyanın iklimi, içtima-i hayatı, ekonomik gelir düzeyi ve mıntıkanın konumu, insan fizyolojisine etki etmesiyle beraber ahlak ve karakteri üzerinde yaptığı tesir de göz ardı edilemez. Müslümanlığın yayıldığı bölgeler temel alındığında, İslam'dan önceki benimsenen yaşantının İslamî bir hüviyete büründürülerek tekrardan yaşatılmak istenmesi de fırkalaşmanın önünü açmıştır. Bunun neticesinde Âdemoğlu hemcinslerine karşı muğayir hareket etme potansiyelini kazanmış, karşıt gördüğü tarafa muhalefet etme kabiliyetini elde etmiştir. İbn-i Haldun'un (ö. 808/1406) bu meseledeki açıklamaları konumuza ışık tutacak cinstendir. O, meseleyi ele alırken genel anlamda şu açıklamalarda bulunmuştur;

"İnsanların yaşadığı bölge, iklim ve içtima-i hayat, orada maişetini sürdüren insanlar üzerinde hem fiziki hem manevi hem de karakteristik değişime sebebiyet verebilir. Çok sıcak ve çok soğuk iklimlerde yaşayan insanlara nazaran ekvator

[10] (el-Enfâl 8/43).
[11] Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 400-401.

bölgesine yakın yaşayan insanlar daha mutedil olabilir. Mutedil insanların yaşadığı bölgelerde kültür, sanat, bilim ve ticaret gelişmeye müsaittir. Bu bölgeler nübüvvetin geldiği yerleşim alanlarıdır. Mutedil insanlar peygamberlerin mesajlarını kabul etme noktasında diğer insanlardan daha iştiyaklıdırlar. Yerleşim yeri insanın fizyolojik yapısında bile değişime sebep olur. Çok sıcak yerlerde yaşayan insanların tenleri siyahlaşmaya meyilliyken, soğuk yerlerde yaşayan insanların tenleri beyazlaşmaya meyillidir. Soğuk bölgelerdeki insanlar, risâleti kabul etme noktasında mutedil insanlardan çok daha geridirler.

Sıcaklığın olduğu yerlerde su buharlaştığı için bu durum insanın nefsine tesir eder. Bu ortamlarda yaşayan insanlar eğlenceye daha düşkün olabilirler. Çünkü buharlaşan su insanın nefsinde bir gevşeklik ve rahatlama oluşturmaktadır. Nefsinde gevşeklik gösteren insanlar yaşam tarzı olarak hafifliği benimseyip temel ihtiyaçlarını hemen karşılamanın peşine düşmezler. Soğuk ve yayla bölgelerinde yaşayanlar insanlar ise hüzünlü bir tabiata sahip oldukları için temel ihtiyaçlarını karşılamada daha endişelidirler.

İnsanların yeme içme alışkanlıkları kendilerine tesir eden bir etkendir. Çok yemek yiyen insanlar, vücut olarak biçimsiz, düşünme melekeleri düşük, tenlerinde solgunluk ve ahlaken de itidalden sapma görülür. Az yemek yiyen insanlar ise daha sağlıklı, tenleri parlak, çevik ve idraklerinde keskinlik vardır. Bedevi hayatı yaşayan insanlar deve eti ve sütünden beslendikleri için fizyolojik olarak daha dayanıklı, ahlaki olarak da çok sabırlıdırlar. Bu yönüyle az yiyen insanlar ibadete düşkün ve dine daha bağlıyken şehir hayatı süren, bolluk içerisinde yaşayan insanlar ise genelde dinden uzak ve ibadette zayıf olabilirler."[12]

Müslümanlar arasında ihtilafların ortaya çıkmasını sadece belli bir şahıs veya fikre bağlamamak gerekir. Çünkü mezheplerin zuhur ettiği bölgelerdeki sosyo-kültürel yapıların da bunda tesiri vardır.[13] Bu yönüyle hayat sürülen coğrafyanın konumu, iklimi, sosyal çevresi, insanoğlunun ekonomik durumu ve insanların bulunduğu çevrede var olan inanç şekilleri âdemoğlunun dini anlamlandırmasına etki etmiştir.[14]

[12] İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 259-269.
[13] Mehmet Haberli, "İtikadi İslam Mezheplerinin Ortaya Çıkışına Etki Eden Faktörler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2012), 162.
[14] Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014), 69-70.

Bunun neticesi olarak farklı düşünme kabiliyetine sahip olan insan, tarih içerisinde farklı gruplara ayrılabilmiştir.

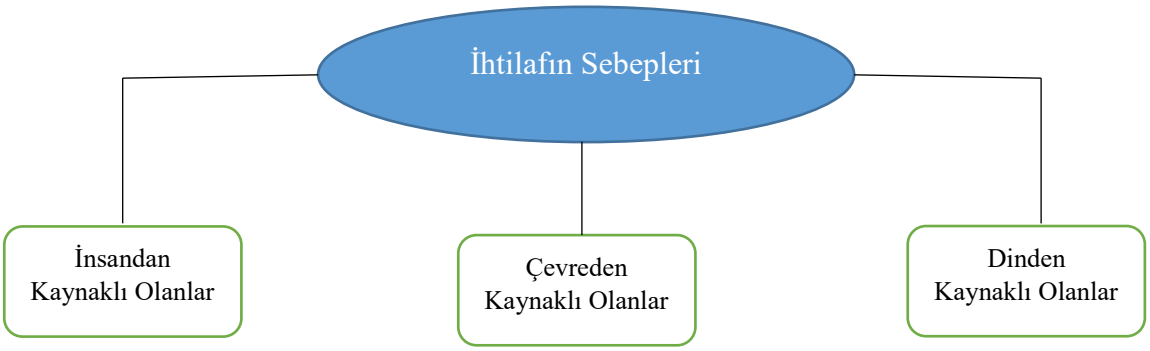
1.2.3. Dinden Kaynaklı Olan İhtilaflar

Kur'ân-ı Kerîm 23 senelik zaman dilimi içerisinde ya bir olay sonrası sorulan surulara ya da zamanı geldiği için Allah'ın takdiri neticesinde peyderpey inzâl olmuş kutsal bir kitaptır.[15] Bu süreç içerisinde insanlar Hz. Peygambere (sav) gelip birçok mesele hakkında rahat bir şekilde soru sorup, sual edilen meselenin cevabını alabiliyorlardı. Hz. Peygamberin (sav) vefat edip vahiy kapısının kapanmasından sonra sahâbeler karşılaştıkları yeni problemleri önce Kur'ân'a götürmüş, onda da cevap bulamadıkları zaman Hz. Peygamber'den (sav) gördükleri şekliyle meselelere yaklaşmışlardır. Güncel meselelerin çoğalması ve nassların tüm konuları açık bir şekilde ele alma imkânının olmamasından dolayı sahâbeler, içtihada başvurmuş ve insanlar arasındaki sorunları ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.[16]

Dinin bazı meselelerde insanlara ihtilaf alanı açması diğer bazı konularda ise insanların açıklama yapmasına fırsat vermeyecek şekilde mevzulara açıklık getirmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: "*O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar."*[17]Âyette belirtildiği üzere manası açık olan ayetler olduğu gibi manası kapalı olan ayetler de vardır. Kalplerinde asıl amaçtan sapma yaşayanların ve niyetleri kötü olan insanların, karışıklık çıkarma, başkalarını yoldan çıkarmaya çalışma, bazı sapkın düşünceleri insanlara güzel gösterip onlara bağlanmalarını sağlamak anlamına gelen fitne kelimesi, aynı zamanda Müslümanları kendi içerisinde farklı fırkalara ayıran temel etkenlerden biridir. [18]

[15] Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 57-62.
[16] Mustafa Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 45-48.
[17] (Âl-i İmrân 2/7)
[18] Karaman vd, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/490-504.

Yüce yaratıcı, peygamberler vasıtasıyla insanları dünya hayatında O'nun muradı doğrultusunda yaşamaları ve elçilerinin açıklamaları doğrultusunda hareket etmeleri için İslam dinini göndermiştir. Din, "*akıl sahiplerini (kendi iradeleri doğrultusunda) Resulullah'ın (sav) getirdiklerini kabule çağıran ilâhi bir kanundur.*"[19] Muhatap alınan insanların anlayış kabiliyetlerinin ve algılama güçlerinin değişken olması bir yana; dinİn kaynaklarının anlam özelliği, [20] yüce yaratıcının bazı meseleleri yüce kitabında teferruatlı bir şekilde açıklamaması, Kur'ân dilinin Arapça olup bir âyetin muhtelif anlamlara gelebilmesi,[21] naslar değerlendirilirken yaklaşım tarzlarındaki üslup değişikliği, Hz. Muhammed'in (sav) açıklamalarının birçok anlama gelebilme özelliği ve O'nun (sav) aynı konu hakkında farklı rivayetlerinin bulunması insanları farklı düşünmeye ve muhtelif gruplara ayrılmalarına sebebiyet vermiştir. [22]

*İnsanın düşünen bir varlık olması
*Taassup
*Bencillik duygusu
*Liderlik yapma isteği
*Irkçı hareketler
*Cehalet
*Sû-i zan
*Belli bölge, şehir ve coğrafyaya duyulan sevgi

*Yaşanılan coğrafyanın iklimi
*Toplumsal yaşantısı
*İnsanların Ekonomik durumu
*Yaşanılan bölgenin konumu
*Bölgede yaşayan muhtelif inançlar

*Muhkem, müteşabihat ayetler
*Hadislerin farklı anlaşılabilme potansiyeli ve aynı konuda muhtelif rivayetlerin olması
* Dilin Arapça olup, kelimelerin birçok anlam içerebilmesi

* Muhkem âyetler, ma'nâsı açık olanlar; müteşâbihler ise, îzâhı ve te'vîli gerekenlerdir.
[19] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 1/105.
[20] Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsî, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, çev. Abdulkadir Şener vd. (İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.), 18.
[21] Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 122-123.
[22] Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 159.

1.3. İLK DÖNEM MEZHEPLER TARİHİ KAYNAKLARINA GÖRE İLK İHTİLAFLAR

Şehristânî'ye (ö. 548/1153) göre yaratılanlar içerisinde ilk şüphe tohumunu atan şeytandır. O (şeytan), kendi görüşüyle büyüklenip, hevâsıyla hareket ederek Allah'ın emrine karşı gelmiştir. Yaratılış maddesi olan ateşle büyüklenip, ateşin topraktan daha üstün olduğu vehmiyle Hz. Âdem'e secde etmemiştir. İnsanların zihin dünyasına giren bu şüphe tohumunun neşet etmesiyle âdemoğulları dalâlete sürüklenmiş ve bidat fırkalar ortaya çıkmıştır. Hz. Âdem'den günümüze kadar meydana gelen bidat oluşumlarında yine bu şüphe tohumlarının izi görülür. Bunun içindir ki Hz. Muhammed (sav) kendisinden sonra ortaya çıkacak bidat fırkalarını, kendisinden önce zuhur etmiş bâtıl gruplara benzetip, "*Kaderiyye bu ümmetin Mecuslarındandır*" [23] demiştir. İhtilafların kökü Hz. Peygamber'in (sav) dönemine kadar dayanmaktadır. Hz. Peygamber döneminde şüphe tohumlarını atanlar ise münafıklardır. Hz. Peygamber'in (sav) hastalığı sırasında ve vefatından sonra sahabeler arasında çıkan ihtilaflar içtihadî ihtilaflardır. Şehristâni'ye göre Sahabelerin asıl amacı dinİn menhecine göre hareket edip, şeriatın gerekliklerini uygulamaktı. Allah Resulünün (sav) döneminde çıkan ilk ihtilaf, onun hastalığı esnasında vukuu bulan Kırtâs hâdisesidir.[24]

İsferâyînî'ye (ö. 471/1078) göre Müslümanlar hem Resülullah döneminde hem de vefatından sonra tek bir yol üzerineydiler. Kendi aralarında zahirî bir ihtilaf yoktu. Fakat nifaklarını gizleyen münafıklar vardı. Usûlu'd-din dışında yapılan ihtilaflar tehlikeli değildir. Sahabenin kendi arasında vukuu bulan ihilaflar da, itikadî hususta değildir. Onların (sahabelerin) yaptığı ihtilaflar furu'ud-din'e dayanıyordu. Onlar birbirlerinin fıskına hükmedecek bir tutum da sergilemiş değillerdi. Sahabeler'in yaptığı ilk ihtilaf Hz. Peygamber'in (sav) vefat edip etmediğiyle alakalıdır. Hz. Ebubekir bir hutbe irad ederek tartışmaları ortadan kaldırmıştır.[25]

---

[23] Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed el-Maturidî, *Kitabü't-Tevhid* (Mısır: Darü'l-Câmiatü'l-Mısriyye, t.y), 244.
[24] Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed el-Bağdadî eş-Şehrestanî Ebü'l-Feth, *Milel ve'n-Nihal* (Müessesetû'l-Halebî, t.y), 1/14-20.
[25] Tahir b. Muhammed İsferâyînî, *et-Tabsîr fi'd-Dîn ve Temyîzi'l-Firkati'n-Nâciyeti Ani'l-Firaki'l-Hâlikîn* (Lübnan: Âlemu'l-Kutub, 1983), 1/19-20.

Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38) el-Fark Beyne'l-Fırak isimli eserinde Hz. Peygamber'in (sav) vefatı esnasında Müminlerin, usûlu'd-din (akîde) ve furûu'd-dinde (ibadet) tek bir istikamet üzerine olduklarını belirtip, münafıkların bunun dışında olduğunu söyler. Yapılan ilk ihtilaf Hz. Muhammed'in (sav) vefat edip etmediğiyle ilgilidir.[26] İmam Ebü'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/935-36) ise Müslümanların yaptığı ilk ihtilafın, halifenin kim olacağı mevzusunda vuku bulduğunu ifade etmektedir[27]

1.3.1. Hz. Muhammed'in Dönemindeki İhtilaflar

Hz. Peygamber (sav) döneminde sahabeler arasında inanca, ibadete ve siyasete dönük bir ihtilaf çıktığında Allah'ın resulü kargaşa çıkmasına fırsat vermeden meseleyi çözerdi. Aynı şekilde ihtilafa düşen sahabeler karşılaştıkları durumu, meseleyi kendilerinden daha iyi bilen ve Allah'tan (cc) vahiy alan Peygambere (sav) götürmekten geri durmazlardı. Bununla birlikte Hz. Peygamber (sav) hayattayken sahabeler arasında bazı ihtilaflar vuku bulmuş olmasına rağmen bu ihtilafları gidermek için Allah'ın Resûlü'nün mevzuyla alakalı tavrı, sahabe neslinden sonra gelen ümmet fertleri açısından hangi konularda ihtilaf yapılıp yapılamayacağı hususunda da önemli bir ayrıntı olmuştur. Konunun anlaşılması için ilk dönemde meydana gelmiş bazı olaylardan bahsedilecektir.

Bununla ilgili olarak Hz. Muhammed (sav) Hendek savaşından sonra Medine sözleşmesine uymayıp Müslümanlara ihanet eden Benî Kurayza kabilesine yönelik harekât başlatmış ve *" İkindi namazını Benî Kurayza (topraklarında) da kılın*" diye buyurmuştur. Sefer esnasında güneşin batıya yönelmesiyle sahabelerin arasında ihtilaf çıkmış ve bazıları namazın geçmesi korkusuyla namazlarını eda etmişlerdir. Diğer bazıları ise Hz. Peygamber'in sözünü esas kabul ederek güneşin batıp Benî Kurayza topraklarına varıldığı vakit namazlarını kılmışlardır. Bu olay üzerine Allah'ın Resulü iki gruptan hiçbir kimseyi azarlamamıştır.[28] Olayı incelediğimizde meselenin ibadete dönük fer'i bir mesele olduğu görülecektir.

---

[26] Abdulkâhir b. Tahir b. Muhammed et-Temimî el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Firak ve Beyanü'l-Firkati'n-Naciye Minhum* (Beyrut: Darû'l-Âfâki'l-Cedîde, 1977), 1/12.
[27] Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim Eş'arî, *Maḳālâtü'l-İslâmiyyîn ve'ḫtilâfü'l-muṣallîn* (Mektebetu'l-Asriyye, 2005), 21.
[28] Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *Sahihü'l-Buharî* (Beyrut: Daru Tavki'n-Necât, 2001), "Merci'un-Nebiy"5, (No. 4119).

Zâtü's- Selâsil (h.8/629) vakasında Amr b. Âs (ö. 43/664) ihtilam olur. Gece çok soğuk olduğu için ölmekten korkar ve yıkanmayıp teyemmüm eder. Sabah namazında sahabeye imamlık yapan Amr b. Âs'ın durumu Hz. Peygambere bildirilince O (sav) cünüp olduğun halde arkadaşlarına namaz mı kıldırdın? diye sorunca Amr b. el-As "*Kendilerinizi öldürmeyin. Allah size merhametlidir* "[29]ayetini okuyup; "İşte bu yüzden teyemmüm ettim ve namaz kıldırdım" deyince Hz. Peygamber (sav) güldü ve bunun üzerine bir şey söylemedi.[30] Bu olayda da Hz. Peygamberin Amr b. Âs'ı yaptığı fiilden ötürü onayladığı ve ibadete dönük, içtihada açık meselede ashabını serbest bıraktığı gözlemlenebilir.

Yukarıda zikredilen iki hâdisenin tersine, kader meselesiyle alakalı olarak Kur'ân-ı Kerîmden birbirine ayetler okuyarak tartışan iki sahabeyi gören Peygamber'in (sav) yüzü öfkeden kızarmış ve tartışanlara; "*Siz bununla mı emrolundunuz? Yoksa ben size bunun için mi gönderildim? Sizden öncekiler bu meselede münâzara ettiklerinden (tartıştıklarından) dolayı helâk oldular. Sakın, sakın bu meseleyi münâkaşa etmeyiniz*!" buyurarak kader meselesi gibi dinİn kat'i meselelerinde tartışmaya girmemeleri gerektiğini ifade etmiştir.[31]

İlk dönemde meydana gelen bu üç meseleyi incelediğimizde Hz. Muhammed (sav), ashabını içtihada dayalı kat'i olmayan meselelerde serbest bırakmış, dinin aslından olan kat'i meselelerde ise tartışmanın önünü kapatmış ve yanındakilerini bundan menetmiştir. Yemen'e vali olarak görevlendirilen Muâz b. Cebel'e (ö. 17/638) şöyle demiştir; -"*Sana bir mesele sorulduğunda ne yaparsın*?- Allah'ın kitabıyla hükmederim. -*Allah'ın kitabında bir hüküm bulamazsan ne yaparsın*?- Allah Resulü'nün sünnetiyle hükmederim. -*Onda da bulamazsan ne yaparsın*?- Rey'imle içtihad ederim, cevapsız bırakmam dedi."[32] Muâz b. Cebel'in bu tutumu ve Hz. Peygamber'in (sav) onaylamaları müminlerin karşılaştıkları meselelere dönük nasıl tavır almaları gerektiğinin izahı mahiyetindedir.

Bahse konu olan olaylar her ne kadar İslam Tarihinde farklı siyasî ve itikadî fırkaların oluşmasına tesir etmemiş olsa bile Müslümanların hangi konularda tartışıp

[29] (en-Nisâ 4/29)
[30] Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Ahmed b.Hanbel, *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 29/346.(No. 17812).
[31] Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Mısır: Matbaatü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975), "Kader"4, (No. 2133).
[32] Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Ahkâm"3, (No. 1327).

tartışmayacakları açısından onlara yol göstermiştir. Böylelikle ilk dönemde Müslümanların içtimaî yaşantısında kargaşa oluşturacak her türlü düşünce ve hareket yasaklanmış, Allah'ın Resûlü yaşarken İslam birliğini sağlamak için elinden geleni yapmış ve yanında bulunanlara bu yönde telkinlerde bulunmuştur.[33]

Bu olaylardan ayrı olarak Allah Resulünün döneminde meydana gelmiş, siyasî ve itikadi fırkaların oluşumuna sonradan tesir eden bazı hâdiselere değinmekte fayda vardır. Çünkü Müslümanların arasından çıkan bazı gruplar tarihî süreç içerisinde bu meseleleri kendi fırkalarının anlayışı çerçevesinde yorumlamışlardır. İlk dönem Mezhepler Tarihi kaynakları incelendiğinde, olayların genel olarak aşağıdaki şekilde ele alındığı müşahede edilecektir.

1.3.2. Abdullah b. Zü'l-Hüveysira et-Temîmî Hâdisesi

Huneyn savaşından (8/630) sonra ganimetlerin paylaşılmasında esnasında meydana geldiği rivayet edilen bu hâdise, haricilik fikrinin aslında ilk dönemlerde de nüvelerinin mevcut bulunduğunu göstermektedir. Aslına bakılacak olursa Müslüman olduğunu iddia eden bir şahıs, yine Müslümanların arasında Peygamber'e (sav) karşı açık bir şekilde karşı çıkmıştır. Temîm kabilesinden olduğu rivayetlerde geçen, gözleri içine gömülmüş, yanakları dolgun, alnı havada, sakalı gür, saçları kesilmiş olan sert mizaçlı Abdullah b. Zü'l-Hüveysira et-Temîmî isimli şahıs, Hz. Peygambere (sav) gelerek adaletli bir paylaşım yapılmadığını düşünüp "*Allah'tan kork!"* demiştir. Hz. Peygamber'de (sav) "*Yazıklar olsun sana, yeryüzü ahalisinde en takvalı (Allah'tan korkması) gereken ben değil miyim*? "[34] deyince, Resulullah'ın yanında bulunan sahabeler Zü'l Hüveysira'nın başını vurmak istemiştir. O (sav), onun namaz kılan biri olabilme ihtimalinden ötürü buna izin vermemiştir.

Olayın devamında Hz. Muhammed (sav) "*Onu bırakın! Onun öyle dostları var ki, sizlerden herhangi biriniz kendi namaz ve orucunu onların namaz ve oruçlarından daha aşağı görür. Onlar, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar*."[35] sözünü

[33] Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş*, 101.
[34] Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, İbn Kudâme, *İsbâtu Sıfatu'l-Uluv* (Suudi Arabistan: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988), 81.
[35] Buharî, *Sahihü'l-Buharî*, "Katlu'l-Havâric"9/17, (No. 6933).

söyledikten sonra *"Bunun (Zü'l-Hüveysira) soyundan öyleleri gelir ki Kur'an'ı okurlar,(okudukları) boğazlarını geçmez (kalplerine inmez) "* demiştir.[36]

Mesele genel çerçevede ele alındığında bu hâdisenin, Hz. Muhammed (sav) döneminde olsa bile insanların ihtilaf çıkarma potansiyeli taşıdığının göstergesi mahiyetindedir. Diğer bir husus ise tarihi olaylar incelendiğinde geçmişte yaşanan olaylar ve mevcut durumda ortaya çıkan hâdiselerin beraber mülahaza edilmesinin gerekli olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Çünkü geçmişte yaşanan olayların merkezinde insanoğlu vardır. Âdemoğlunun psikolojik ve sosyolojik olarak anlaşılması, tarihi süreç içerisinde olayların çözümlenmesinde bize yardımcı olacaktır. Şehristâni'nin dediği gibi ilk dönemde yaşanan şüpheler, son dönemlerde yaşananların birer misalidir.[37]

1.3.3. Kırtâs Olayı veya Hz. Peygamberin Vasiyeti Meselesi

Kırtâs hâdisesi, Hz. Peygamberin ömrünün sonlarına doğru hastalanmasının akabinde vefat etmeden önceki Perşembe günü ortaya çıkmış bir olaydır. Hz. Peygamberin hastalığı şiddetlenince yanında bulunan sahâbelerden kendisinden sonra sapmamaları adına vasiyet yazmak için kâğıt kalem istemiştir.[38] Bir grup yazı malzemesinin getirilmesini isterken Hz. Ömer'in de içinde bulunduğu diğer grup da bunun tam tersini savunmuştur. Kırtasiye (yazı) malzemesi isteyen Allah'ın Resülu, aralarında Hz. Abdullah b. Abbas'ın bulunduğu ortamda, tartışmalarında şiddetlenmesiyle bu isteğinden vazgeçmiştir.[39] Ardından orada bulunanların yanından uzaklaşmasını istemiştir.[40] Daha sonrasında gürültülerin yatışmasıyla Hz. Muhammed (sav) farklı bazı konularda vasiyette bulunmuştur. [41] Bazı rivayetlerde Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamberle onun yazacağı şey arasına girmeyi musibet olarak değerlendirmiştir. Olayı bize aktaran ravilerden bazıları da Hz. Peygamberin vasiyet etmiş olduğu üç emirden bir tanesinin tam olarak ne olduğunu unutmuşlardır.

---

[36] Ahmed b.Hanbel, *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel*, 29/17/46.(No. 11008).
[37] Şehristani, *Milel ve'n-Nihal*, 1/19.
[38] Muhtâr b. Tahir Makdisi, *el-Bed' ve't-tarih* (Mısır: Mektebetu's-Sekâfetu'd-Dinİyye, t.y), 5/59.
[39] Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru 'Âlâmi'n-Nübelâ* (Kahire: Daru'l-Hadîs, 2006), 2/324.
[40] İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî, *Reddu şübehêtin havle ismetu'n-nebiy fi dav'i'l-kitâbi ve's-sünneti* (Mısır: Metâbi'u Daru's-Sahîfeti, 2003), 256.
[41] Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali Beyhakî, *Delailü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sahibi'ş-şeria.* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 7/181.

Kırtâs olayı, Hz. Muhammed'in (sav) hastalığı esnasında, ölümüne yakın gerçekleşen ve Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturan Ehli Sünnet ve'l Cemaat ile azınlığı teşkil eden Şia arasında ihtilafın çıkmasına neden olmuştur. Böyle bir olayın tarihi süreç içerisinde vuku bulup bulmadığı, sahâbeler'in Hz. Peygamberin emrine neden uymadığı, onun ne vasiyet edeceği, Hz. Ömer'in Allah resulüne karşı çıkıp çıkmadığı, Abdullah b. Abbas'ın olayı musibet olarak nitelendirmesinin ne ile ilgili olduğu, olay esnasında Peygamberin yanında kimlerin olduğu ve hadiseyi rivayet eden râvinin unutmuş olduğu üçüncü vasiyetin ne olabileceği bu meseleyi inceleyenler tarafından araştırma konusu olmuştur. Ehli Sünnet meseleye kendi sabiteleriyle yaklaşırken, Şia ise olayı kendi penceresinden okumuş ve bu hâdise sebebiyle Hz. Ömer'e (ö. 23/644) ağır tenkitlerde bulunmuştur. Vasiyet konusu üzerinden Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (sav) tarafından imam tayin edildiği fikrini benimsemiştir.[42]

İmâm-ı Buhârî (ö. 256/870) ve İmâm-ı Müslim'in (ö. 261/875) "*el-Câmiu's-Sahîh*" isimli eserlerinde geçen rivayetler temel alındığında sadece Resulullah'ın amcaoğlu olan Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) tarafından rivayet edilen bu mesele bizlere Sünnîler'in ve Şiîler'in kendi bünyelerinde sistematiğe dökmüş oldukları duruşları hakkında mühim bilgiler sunmaktadır. Olaya Buhârî ve Müslim'in rivayetleri bağlamında bakmamızın sebebi ise Şiâ'nın bu kaynakları delil göstererek kendinİ haklı görmesi ve diğer rivayetlerin neredeyse hepsinin, anlam yönünden "*Sahîhayn*" da geçen mefhuma yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Kırtâs olayı, bu konu başlığında uzatılmayacak olup, hâdisenin umumi olarak incelendiği ikinci ve üçüncü bölümde daha ziyade ele alınacaktır.

1.3.4. Üsâme b. Zeyd'in Ordusu Meselesi

Hz. Peygamber (sav), hicrî (11/632) yılının Safer ayında Maân valisinin Müslüman olduktan sonra Bizanslılar tarafından öldürülmesinden dolayı Bizans'a karşı harekât düzenlemesi için orduyu hazırlatır. Hz. Ömer gibi önde gelen sahabeleri de Üsâme b. Zeyd'in (ö. 54/674) emrine verir. Daha henüz 18 yaşlarında olan Üsâme b. Zeyd Medine'ye beş mil uzaklıktayken Hz. Peygamber hastalanır. [43]

[42] es-Seyyid Ca'fer Mürtedâ el-Âmilî, *es-Sahîh min Sîreti'n-Nebiyyi'l-A'zam Sallallahü aleyhi ve Sellem* (Lübnan: Daru'l-Hadîs li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr, 1980), 32/211-269.
[43] Râğıb es-Sircâni, *Siretü'n-nebeviyye* (Mısır: Tafrîğu Muhâdarâtu's-Savtiyye, 2020), 1120-1121.

Peygamber (sav) daha hastalanmadan önce Üsâme b. Zeyd'in ordusunu hazırlatmıştır. Ordunun çoğunluğunu muhacirler oluşturmaktadır. Hz. Peygamber (sav) üç bin kişilik orduya, Ca'fer b. Ebû Tâlib (ö. 8/629) ve Üsâme'nin babası Zeyd b. Hârise'nin (ö. 8/629) şehit edildiği bölge olan Filistin çevresine harekât düzenlemesi için ona emirde bulunur. Hastalığı duyan ordu harekâtı durdurur ve Resülullah'ın durumunun netleşmesini bekler. Üsâme b. Zeyd, Hz. Peygamberin yanına gider ve O'nun duasını alır. Üsâme b. Zeyd *"Sen hastayken ben senin halini başkasına sormayı hoş bulmam*" diyerek Hz. Peygambere açıklamalarda bulunmuştur. Peygamber de kendisine bir şey söylememiştir. Belli bir müddet geçtikten sonra Allah'ın Rasûlü vefat etmiştir.[44]

Aslına bakılacak olunursa İslam âlimlerine göre Sefere çıkılmasının sebebi, kalplerin sarsıldığı esnada şeriatın esaslarını yerine getirmek ve büyük bir fitne ateşini engellemekti. Çünkü Peygamber (sav) vefat etmesiyle çevrede bulunan birçok Arap kabilesi irtidat etmiş, Medine'de nifak ortaya çıkmıştı. Bazı kabileler Hz. Ebubekir'e zekât vermemeye başlamış, Mekke ve Medine şehirlerinin dışında Cuma namazı kılınacak yer kalmamıştı. Bu durumdan dolayı bazı sahabeler, Medine'de güvenliğin sağlanması için Üsâme b. Zeyd'in ordusunun harekâta katılmaması gerektiği fikrini benimsemişti. Bu fikri benimseyenlerden biri de Hz. Ömer'dir. Hz. Ebubekir ordunun hareket etmemesine karşı çıkmış, halife seçildikten sonra "*Kuşların beni paramparça edeceğini bilsem Hz. Peygamber'in (sav) bağlamış olduğu düğümü çözmem*" ve "*Allah'ın Resulüne vermiş oldukları deve yularını bana vermezler ise onlarla kesinlikle savaşırım. Allah'a yemin olsun ki zekât ile namazı ayıranlarla (birbirinden ayrı tutanlarla) kesinlikle savaşacağım."*[45] demiştir. Hz. EbubekirÜsâme b. Zeyd'in ordusunu hazırladıktan sonra harekât emrini vermiştir. Ordu harekâttan başarılı ve ganimet elde etmiş bir şekilde dönmüştür.[46]

Şiâ'ya göre Üsâme b. Zeyd eğer zaman kaybetmeden sefere çıkmış olsaydı, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer Medine'de bulunmayacaklardı. Böylece Hz. Ali'nin halifeliğine kimse karşı çıkmayacaktı. Böylece Şiâ, ordunun harekâta gönderilmeyip Medine'de kalmasından ve şehrin güvenliğini düşünen sahabelerden kendilerinin beri

[44] Ahmed b. Abdülhalim el-Harranî İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünne'l-Nebeviyye fi nakdi kelâmuş-Şîâti'l-Kaderiyye* (Suudi Arabistan: Câmiatu İmam Muhammed bin Suud el-İslâmiyye, 1986), 5/488.
[45] Muhammed b. Abdullah el-Maafiri el-Malikî İbnü'l-Arabi, *el-Avasım mine'l-Kavasım* (Lübnan: Daru'l-Cîl, 1987), 64.
[46] Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye* (Darü'l-Fikr, 1986), 6/304.

olduğunu söylemişlerdir.[47] Hatta onlara göre Hz. Peygamber, Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir'i yanına çağırıp emrini yerine getirmedikleri için kendilerine kızmıştır.[48]

1.3.5. Hz. Peygamber'in (sav) Vefat etmesi ve Defnedileceği Yer Meselesi

Hz. Muhammed (sav) vefat ettikten sonra çevresinde bulunan sahabeler büyük bir şoka uğramıştır. Hz. Ömer "*Kim Muhammed (sav) öldü derse onu bu kılıcımla öldürürüm* "demesiyle sahabeler arasında ihtilaf ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Hz. Ebubekir araya girerek "*Kim Muhammed'e (sav) ibadet ediyorsa (bilsin ki) şüphesiz O (sav) vefat etmiştir. Kim de Muhammed'in (sav) ilahına ibadet ediyorsa (bilsin ki) şüphesiz Muhammed'in ilahı ölmemiştir ve kesinlikle de ölmeyecektir.* " dedikten sonra bununla alakalı "*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisingeriye (eski dinİnize) mi döneceksiniz?"*[49] ayetini okumuştur. Hz. Ömer bu ayeti işitince "*Ebubekir bu ayeti okuyuncaya kadar sanki bu ayeti işitmemiştim* " demiştir.[50] Hz. Ebubekir'in (ö. 13/634) bu çıkışıyla, ortaya çıkan ihtilaf son bulmuştur.

Bu olayın akabinde Peygamberin nereye defnedileceği hususunda tekrardan ihtilaf çıkmıştır. Mekkeli Müslümanlar Resulullah'ın doğum yeri, vahyi aldığı ilk yer, ceddi İsmail'in (as) kabrinin bulunduğu mekân, peygamberin gönlünün ferahladığı bölge, akrabalarının yurdu ve kıble olarak yönelinen ibadet mahalli olduğu için Mekke'ye defnedilmesini istediler. Medineli Müslümanlar ise hicret yurdu olması ve Hz. Muhammed'e (sav) yardım edilen yer olması hasebiyle Medine'ye defnedilmesini istediler. Diğer bazı sahabeler de İbrahim'ın (as) kabrinin bulunduğu, Miraç mucizesinin semaya doğru gerçekleştiği yer olan Mescidi Aksa'ya defnedilmesini istediler. Bunun üzerine Hz. Ebubekir Resulullah'tan işitmiş olduğu "*Peygamberler vefat ettikleri yere defnedilirler*."[51] hadîs-i şerifini söyleyince ashab, ihtilafı bıraktı ve Hz. Ebubekir'in rvayetini kabul ederek, Hz. Peygamberi vefat etmiş olduğu yere defnettiler.[52]

---

[47] Önemli, *Ümmeti Kutuplaştıran İlk İhtilaflar*, , 36-38.
[48] Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b Muhammed Müfid, *el-İrşad fî ma'rifeti hucecillahi ale'l-ibâd.* (Beyrut: Müessesetu âli'l-Beyt li İhyâi't-Turâs, 2008), 1/183-184.
[49] (Âl-i İmrân 3/144)
[50] eş-Şehristani, *Milel ve'n-Nihal*, 1/22.
[51] Muhammed b. Ömer Bahrak eş-Şafii el-Hadramî, *Hadaikü'l-envar ve mataliü'l-esrar fî sireti'n-nebiyyi'l-muhtar.* (Cidde: Darü'l-Menhec, 1998), 391.
[52] el-İsferayini, *et-Tabsir fi'd-Din* 1/19-20.

1.3.6. Hilâfet Meselesi

Hz. Peygamber'in (sav) vefat etmesinden sonra Müslümanların ihtilafa düşmelerine sebebiyet verip, ileriki dönemlerde kan dökülmesine yol açan en mühim olayların başında halifenin tespit edilme mevzusu gelir. İslam tarihinde olan olaylar içerisinde, günümüze kadar etkisini hissettiğimiz ve Müslümanların farklı fırkalara ayrılmasına neden olan en mühim hâdiselerin başında bu mesele gelir. Hatta Hz. Peygamber daha vefat etmeden önce, hastalığı sırasında bazı sahabeler kendi aralarında bu meseleyi konuşmuş ve halifenin kim olacağı hususunu merak etmişlerdi. Bununla ilgili olarak Hz. Abbâs b. Abdulmuttalip (ö. 32/653), Hz. Ali'ye "*Allah'a yemin olsun ki! Abdulmuttalip çocuklarının yüzündeki ölüm (emarelerini) bildiğim gibi Allah Resulünün yüzünde de bunu (emareleri) gördüm. Hemen Allah Resulünün yanına gidelim. Eğer bu iş (halifelik) bizde ise öğrenmiş oluruz. Bizden başkasındaysa*, *O'na (sav) söyleriz O'da insanlara bizi (halifeliğin bizim olmasını)* vasiyet eder " dedikten sonra Hz. Ali *"Hayır, Allah'a yemin olsun ki ben bunu yapmayacağım. Allah'a yemin olsun ki Eğer biz (halifelikten) men edilirsek, onu(halifeliği) bundan sonra kimse bize vermez"* demiştir.[53]

Sosyolojik bir gerçeklik olarak Allah Resulünün vefat etmesiyle ortaya çıkan siyasî boşluğun yine Müslümanları bir arada tutmak adına, birileri tarafından doldurulması gerekiyordu. Halifenin belirlenmeyip farklı işlerle ilgilenilmesi hem İslam toplumunun birliği hem de sert mizaca sahip Hicaz toplumunun yapısına ters düşen bir durum olmasından dolayı, Hz. Muhammed'in (sav) vefat etmesiyle Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer halifenin belirlenmesi adına Ensar'ın bu iş için bulunduğu yere gitmişlerdir.[54]

Hz. Peygamber (sav) dâr-ı ahirete intikal ettikten sonra Ensar, Sakîfetu benî saîde denilen yerde toplanıp Hazreçliler'in büyüğü Sa'd b. Ubâde'ye (ö. 14/635) halifelik hususunda biat etmeye hazırlanıyorlardı. Bir diğer rivayete göre Medineliler, "*Bizden bir emîr, sizden de bir emîr olsun*" demiş, Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir bu duruma karşı çıkmışlardı. Sözü alan Hz. Ebubekir, "*Halifelik Kureyş'tendir*"[55] hadisini rivayet etmiştir. Bu rivayet Ensar'ın halifelik mevzusundaki tavrını değiştirmiştir. Hz.

[53] İbn Hişam, Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyerî, Ebu Muhammed, *es-Siretü'n-Nebeviyye* (Mısır: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1955), 2/654.
[54] Ebû Bekir b. Ebu Şeybe, *Musannefu Ebi Şeybe* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988), 7/432.
[55] Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebir* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003), 8/247.(No. 16541).

Ebubekir, Ensar'dan övgülü bir şekilde bahsettikten sonra Hz. Ömer, Hz. Ebubekir'e biat etmiş, akabinde orada bulunanların tamamı (Hz. Ebubekir'e) biatlerini bildirmiştir.[56] O sırada Hz. Ali ve Abbas b. Abdulmuttalip, Hz. Peygamberin tekfin işlemleriyle uğraşıyorlardı. Sonrasında Hz. Ebubekir, kendisine henüz biat etmeyen Hz. Ali ve Zübeyr b. Avvâm'ı da (ö. 36/656) yanına çağırıp biat almıştır.[57] Hz. Ali, sahabelerin Hz. Ebubekir'e biat etmelerine muhalefet etmemiştir. Müslümanlar Hz. Peygamber hastayken onun yerine namaz kıldıran, onun yaşça en büyük arkadaşı ve mağaradaki dostu Hz. Ebubekir'i halife olarak seçmişlerdi.[58]

1.4. EHL-İ SÜNNET VE ŞİÂ'YA GÖRE HİLAFET VEYA İMÂMET ANLAYIŞI

Sünnî ve Şiîler'in bu konudaki tutumları, Müslümanların zaman içerisinde kendi taraftarlarına karşı nasıl açıklamada bulundukları veya rakip olarak gördükleri fırkalara yönelik nasıl delil getirip savunma yaptıklarının açıklaması mahiyetindedir. Hilafet tartışmalarında Ehli Sünnet, devlet başkanlığını ifade etmek için genel olarak hâlife veya hilâfet kelimesini kullanmıştır. Halifelik, Peygamberden (sav) sonra dinî değerleri ve siyaseti (yönetimi) koruyan Hz. Muhammed'e (sav) halef olunan makamdır.[59]

Halifeler günah işlemekten masum değil, bilakis yaptıklarından dolayı Allah'a karşı sorumludurlar. Ehli Sünnet Hz. Ebubekir'in hilafetini meşru görmüş ve ilk halifenin Hz. Ebubekir olduğunu, sırasıyla halifeliğin Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklinde devam ettiğini benimsemiştir. Halifenin seçim şekli Müslümanların kendi iradesine bırakılmıştır. İlk dört halifenin yönetime geliş sıralaması, sahabenin fazilet sıralamasına göredir. Bu yönüyle ilk halife, fazilet ve derece yönüyle ümmetin en hayırlısıdır. Sahabeye buğz (nefret) edilmez. Buğz (kin) edene buğz (nefret) edilir. Onları (sahabeyi) seven, sevilir.[60] Müslümanların çoğunluğunu teşkil eden Ehli Sünnet, sahabelerin arasında vuku bulan ihtilafları, te'vil ve içtihada dayalı meseleler

[56] Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman et-Türkmani ez-Zehebî Ebu Abdullah, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-A'lam* (Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-'Arabi, 1993), 3/5-14.
[57] İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 6/333.
[58] Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye maa mûcez li-tarihi'l-hilâfeti'r-râşide* (Şam: Darü'l-Fikr, 2005), 351.
[59] Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* (Kahire: Darû'l-Hadîs, ts.), 15.
[60] Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî Ebu Abdullah el-Bâbertî, *Şerhu Akideti't-Tahavî* (Beyrut: Daru'l-Beyrûtî, 2009), 127-132.

olarak görür. Hz. Ali'yle Hz. Ayşe, Hz. Zübeyr b. Avvam ve Hz. Muaviye arasında vuku bulan hâdiseler içtihat ve te'vilden kaynaklı olduğu için tamamına saygı duyulur. Hepsi içtihatlarında hak üzerinde idiler. Çünkü tümü içtihada ehil kişilerdi. [61] Sünnete uygun olan, sahabelere istiğfarda bulunmak, onlardan hayırlı bir şekilde bahsetmek ve onları sevip dost saymaktır. Halife olarak tayin edilen kişi, Allah'a isyanı emretmediği sürece kendisine itaat edilmesi gerekir.[62]

Şiâ, kendi kaynaklarında halifelik kavramı yerine imamet kavramını kullanır. Halifelik kavramı onlara göre devletin siyasî ve fiili yönetimiyle alakalıdır. İmamet ise meşru devlet başkanlığı ve nübüvvetin risâlet görevi dışında dünyadaki devamı niteliğindedir.[63] Hz. Muhammed'in (sav) vefatından sonra imametin Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu kabul ederler. Şiîlere göre Allah Resulü yaşarken Hz. Ali'nin İmametiyle alakalı olarak birçok beyanda bulunmuş ve çevresindekilere ona sahip çıkma hususunda nasihat etmiştir.[64]

İmamet olarak isimlendirilen bu makam akıl, din, Peygamber ve Kur'an'ın yönlendirmesiyle tespit edilmiştir. İmamların, yaratılanları irşat için yapmış oldukları konuşmaları hevâ ve heveslerine göre değildir. Onlar, Allah Resulü gibi açık bir vahiy almazlar. Ancak onlar Rabbânî bir ilimle insanları doğru yola çağırırlar. Kur'an da geçen *"O (peygamber) asla kendi arzu ve hevesine göre konuşmaz. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir."* ayeti imamlar için de geçerlidir. Hz. Ali, kendisine verilen imamlık için başta ayaklanmış olsaydı, bu İslam dinİni tehlikeye atmak olurdu. İslamiyet'in maslahatı gereği ilk yirmi sene böyle hareket etmesi gerekliydi.[65] İmamlar günahtan masumdurlar ve mucize gösterebilirler. İnsanların en faziletlileri ve takvalı olanları imamlardır. İmamlar Allah'ın nurundan yaratıldıkları için gölgeleri yere düşmez. Gelecekte olacak şeyleri haber verebilirler.[66]

---

[61] Ali b. İsmail b. İshak el-Basri, Ebü'l-Hasan el-Eş'ari, *el-İbane fi Usuli'd-Diyane* (Kahire: Mektebetu's-Sekâfetu'd-Dinİyye, 2009), 134.
[62] Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, Cemmâîlî Makdisî İbn Kudâme, *Lüm'atü'l-i'tikadi'l-hâdî ilâ sebîli'r-reşâd* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2012), 32-33.
[63] Mehmet Âkif Aydın, "İmâmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 22/203-207.
[64] Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Şerefiddîn el-Mûsevî el-Âmilî, *Mürâcaât* (Matbaatu'l-İrfân, 1936), 280-289.
[65] *Usulu'l-İslâm ve furuûhu fi medreseti'l-imâm el-Humeynî* (Beyrut: Beytu'l-Kâtibi li't-tabâ'ti, 2010), 60-68.
[66] Ebû Ca'fer Reşidüddin Muhammed b. Ali İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.* (Beyrut: Dârü'l-Edva, 1991), 1/1/303-313.

Böylelikle imamlar, ilahi vahye muhatap olan Peygamberlerin, risâlet görevleri dışında kalan mevzular hususunda velayet yönünden yegâne temsilcileridir.

Şîa'nın bu tutumuyla imamlar, birçok aşkın özelliklerle tavsif olunmuşlardır. Bir nevi velayet makamı, Peygamberin kendisinden sonraki yegâne temsilciliği unvanını almış ve imamlar yapıp söylediklerinden ne dünyada ne de ahirette sorumlu tutulmamışlardır. Velayet makamında olan imamlar, insanlara karşı normal insanî özelliklerden arınmışlardır. İmamiyye'ye göre Peygamber'de (sav) bulunması gereken bazı özellikler, aynı zamanda velayet makamında bulunan imamlarda da mevcuttur. Ehli Sünnet, Allah Resülunden sonra idare makamına gelen halifelere aşkın özellikler yüklemeden onların yapıp ettiklerinden Allah katında sorumlu oldukları fikrini benimsemiştir. Günahlardan arınmış olmak anlamındaki ismet sıfatını ve insanları acze düşüren harikulade olan mucize göstermeyi, sadece Hz. Peygambere ve diğer enbiyalara özgü bir özellik olarak kabul etmiş ve O'nun (sav) dışındaki insanların bu özelliklerle vasıflanamayacağı inancını kabul etmiştir. Ehli Sünnet ve Şiâ, tarihi vakıaları değerlendirirken bu iki anlayış çerçevesinde olayları açıklamaya çalışmışlardır. Kendi mensuplarına yönelik herhangi bir meselede delillendirme yaparken de yine bu inanç çerçevesinde mevzuları değerlendirmişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRTÂS HADİSESİ, BUHÂRÎ VE MÜSLİM'DE GEÇEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ, EHL-İ SÜNNET VE ŞÎA'NIN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

2.1. KIRTÂS OLAYININ İSİMLENDİRİLME MESELESİ

Kırtâs olayı, İslâm tarihinde "*vasiyyetû'n-nebiy - reziyyetû'l-hamîs* " isimleriyle şöhret bulan ve Müslümanlar arasında ortaya çıkan ilk ihtilaflardan birisidir.[67] Hz. Peygamberin (sav) kendisinden sonra ümmetinin sapmasını istemediği için vasiyyet anlamına gelecek yazı malzemesi istemesi, hâdisenin peygamberin vasiyeti anlamına gelen "*vasiyyetû'n-nebiy"* ismiyle anılmasına neden olmuştur. Diğer bir kullanım olarak "*reziyye*" musibet anlamına,[68] "*hamîs*" kelimesi ise perşembe günü anlamına gelir.[69] Bunların birleşmesiyle de "*Perşembe günü (nde olan) nün musibeti*" anlamındaki cümleyle, kırtâs hâdisesinin müsemma olduğunu görürüz. Şiâ kendi kaynaklarında meseleyi, "Reziyyetû'l-hamîs" başlığı altında incelemiştir. Bunun sebebi ise bu olayın perşembe günü vuku bulması ve Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687-88) vuku bulan hâdiseyi "*reziyye/musibet*" olarak değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. "[70]

Bu isimlendirmelerin hepsi, ilk dönem kaynaklarında geçen, olayla alakalı rivayetlere dayanır. Rivayetlere göre Hz. Peygamber'in (sav) sahabeden kendilerine nasihat veya vasiyet yazdırmak için yazı malzemesi istemesi, hâdisenin yazı malzemesiyle ilgili kelimelerle isimlendirilmesinin önemli bir sebebi olmuştur.

Bununla beraber hadis, siyer, şemâil, tarih ve tabakat kaynakları incelendiğinde Kırtâs olayı, " *maradu'n-nebiy – vefâtu'n-nebiy* " gibi değişik isim ve unvanlar altında işlenmiş olsa da daha çok yukarıda zikrettiğimiz iki kullanımla yaygınlık kazanmıştır. Günümüz Çağdaş İslam Mezhepleri çalışmalarında ise olay, genel olarak, yazı

[67] Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed el-Bağdadi eş-Şehristânî Ebü'l-Feth, *Milel ve'n-Nihal* (Müessesetû'l-Halebî, t.y), 1/19.
[68] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Darû's-Sâdir, 1993), 2/86.
[69] Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, *Muʻcemû'l-lugati'l-ʻarabiyyeti'l-muâʻsıra* (Kahire: Âlemu'l-Kutub, 2008), 1/698.
[70] Muhtâr b. Tâhir Makdîsî, *el-Bed' ve't-tarih* (Mısır: Mektebetu's-Sekâfetu'd-Diniyye, t.y) 5/59; Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm Cu'fî Buharî, *Sahihü'l-Buharî* (Beyrut: Daru Tavki'n-Necât, 2001) "Maradu'n-nebiy",(No. 4432).

malzemesine tekabül eden "*kırtâs*" kelimesiyle meşhur olmuştur.[71] "*Kırtâs*", kendisine yazı yazılan, yazı malzemesi anlamına gelir.[72] İki kelimenin birleşmesiyle de "*kırtâs olayı*" şeklinde ifade edilen bu terkip, günümüzde mezhepler tarihçileri arasında yaygınlık kazanmıştır.

Kırtâs hâdisesinin ana konusunu oluşturan yazı malzemesini ifade etmek için rivayetlerde; " صحيفة -sayfa, كتاب- kitap , قرطاس - üstüne yazı yazılan, yazı malzemesi, صفحة– sayfa, بيضاء - üstüne yazı yazılan varak[73], دواة - mürekkep konulan kap[74], كتف - kâğıt yokluğundan üzerine yazı yazılması için kullanılan kemik[75], لوح -kendisine yazı yazılan, tahtadan müteşekkil plaka[76] anlamına gelen kelimeler de kullanılmıştır. Bu kelimelerin birbirine yakın anlamlar içermesi ve hâdisenin birbirine yakın muhtelif kelimelerle rivayet edilmesi, olayın vasiyyet veya nasihatin yazılmasına yönelik olmasının yanında, meselenin manen rivayet edildiğiyle de alakalı önemli bir ayrıntıdır.[77]

Sonuç olarak Kırtâs hâdisesinin isimlendirilmesi, rivayetlerde geçen kelimelerle ifade edilmiş ve Şiîler Kırtâs olayını daha çok *"reziyyetû'l-hamîs – رزية الخميس"* unvanı altında işlerken,[78] Sünnîler ise genel olarak meseleyi "*vasiyyetû'n-nebiy, maradu'n-nebiy – وصية النبي, مرض النبي"* başlıkları altında incelemişlerdir.[79]

[71] Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 106; Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014), 74.
[72] Zebîdî, *Tâcü'l-ʿarûs min cevâhiri'l-kâmus*, 16/366.
[73] İbrahim Mustafa vd., *Muʻcemû'l-Vasît* (Kahire: Darû'd-Daʻva, ts.), 1/79.
[74] Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, *Muʻcemû'l-lugati'l-ʻarabiyyeti'l-muâʻsıra*, 1/793.
[75] er-Rüveyfiî, *Lisânü'l-ʿArab*, 2/294.
[76] er-Rüveyfiî, *Lisânü'l-ʿArab*, 2/584.
[77]Manen rivayetle ilgili olarak bkz. Selman Başaran, "Hadislerin Lafız ve Mana Olarak Rivayeti Meselesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1991), 51-64.
[78] Abdulhuseyn Şerefu'd-din el-Mûsevî, *Mürâcaât* (Müessesetû'l-Vefâ, ts.), 272.
[79] Buharî, "Maradu'n-nebi",6, (No.4431).

2.1.1. Hz. Peygamber'in (sav) Hastalığı

Hz. Peygamber (sav) hicretin onuncu yılı veda haccını tamamladıktan sonra Medine'ye dönmüştür. İki ay burada ikamet eden Resûlullah (sav), bu süreçte Şam bölgesine gönderilmek üzere bir ordu hazırlamış[80] ve ordunun başına komutan olarak henüz on sekiz yaşında olan Üsâme b. Zeyd'i tayin etmiştir. Hastalığının ne zaman başladığıyla alakalı farklı görüşler olsa da ordunun teçhizi sırasında Peygamberimizi (sav) vefatına götüren hastalık başlamıştır.[81] Üsâme b. Zeyd'in komutasındaki bazı sahâbîler döndüklerinde Resûlullah'ı (sav) görememe korkusuyla harekâttan geri kalmak istemişlerdir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in (sav) durumundan dolayı sahabenin bazısının harekâta katılmak istemesi, bazılarının ise katılmak istememesi, Müslümanların arasında zuhur eden ilk ihtilaflardan kabul edilir.[82]

Peygamberimiz (sav) vefatının son senesinde, çevresinde bulunan bazı sahâbîlere ölümünün yaklaştığını sezdirmiştir. Hatta veda haccı esnasında "*Menâsikinizi (ibadetinizi) benden iyi öğrenin. Bundan sonra haccedemeyebilirim*" demiştir.[83] Her sene Ramazan ayında düzenli olarak yaptığı, Kur'ân- Kerîm'i hatmetmesi ve itikâf ibadetini yerine getirmesi bununla beraber son senesinde bu ibadetleri ziyadesiyle yapması, onun vefatının yaklaştığının bir göstergesi olmuştur.[84] Kızı Hz. Fâtıma'ya da vefatının yaklaştığını haber veren Resûlullah (sav) bu süreç içerisinde ashabına birçok mesele hakkında nasihatte bulunmuştur. [85]

Resûlullah (sav) rahatsızlığı süresince, bazı dönemler iyileşme emareleri gösterirken bazı dönemlerde de hastalığı ağırlaşmıştır. Hatta çok defa baygınlık geçirdikten sonra muhtelif kuyulardan çekilen suyla yıkanmak istemiştir. Kurân-ı Kerîm'in ifadesiyle[86] kendi aralarında birbirlerine karşı merhametli olan sahabeler de bu zaman diliminde Onun yanında olmaya çalışmış ve Onun için üzüntülerini dile getirmişlerdir. Rebîülevvel ayının sekizinci günü hastalığının belli bir oranda

---

[80] Ebû Abdullah Muhammed b Sa'd b Meni' ez-Zühri İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra.* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1990), 2/192.
[81] Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye* (Beyrut: Darü'l-Ma'rife li't-Tebâ', 1976), 5/1/373.
[82] eş-Şehristânî, *Milel ve'n-Nihal*, 1/21.
[83] Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccac Müslim, *Sahih-i Müslim* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y.), "İstihbâbi ramyi cemre",310.
[84] Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b Ali b Abdülkadir Makrizî, *İmtaü'l-esmâ' bima li'n-nebi mine'l-ahvâl ve'l-emval ve'l-hafede ve'l-metâ'.* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 10/147.
[85] İmam Nesaî, *es-Sünenü'l kübra* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001),"Menâkibu Fatıma",(No.8311).
[86] (el-Feth 48/29)

artmasıyla Resûlullah (sav), yanında bulunan erkek sahâbîlerden kendilerine vasiyet veya nasihat yazdırmak için yazı malzemesi istemiş ve İslâm tarihinde farklı gurupların delil olarak lehlerine kullanabilecekleri "peygamberin vasiyyeti" meselesi ortaya çıkmıştır.

2.1.2. Kırtâs Olayı

Peygamberimizin (sav) hastalığı, hicretin 11. yılı Rebîülevvel aynın sekizinci günü, kendi evindeyken ağırlaşmıştır.[87] Bu sırada rahatsızlığı sebebiyle vefatından sonra dalâlete (sapkınlığa) düşmemeleri için yanında bulunan sahâbîlere, vasiyet veya nasihat yazdırmak için yazı malzemesi istemiştir.[88] Rivayetlere bakıldığında o vakit Resûlullah'ın (sav) yanında, Kırtâs hâdisesini bize aktaran Hz. Abdullah b. Abbas ve sahâbenin önde gelen isimlerinden Hz. Ömer de bulunmaktadır. [89]

Bu esnada Resûlullah'ın (sav) isteğinin yerine getirilmesini isteyen bir grup ile hastalığının kendisine galebe çaldığını ve Onun sayıklayıp sayıklamadığının bilinmesini isteyenler arasında tartışma çıkmıştır.[90] Birinci grup yazı malzemesinin getirilmesini istemiş, ikinci grup ise Hz. Peygamber'in (sav) rahatsızlığından dolayı acısının arttığını ve bu isteğin hastalıktan kaynaklanan sayıklama haliyle olabileceğini ve malzemenin getirilmesine gerek olmadığını savunmuştur. Hz. Ömer de Resûlullah'ın (sav) ağrılarının arttığını ve Allah'ın (c.c) kitabının kendilerine yeterli olacağını söyleyenler arasındadır.[91] Tartışmanın devam etmesi ve gürültünün çoğalmasıyla Hz. Muhammed (sav) yanında bulunanların dışarı çıkmalarını istemiştir.[92]

---

[87]Hz. Peygamber (sav) 12 rebî'ul evvel tarihinde vefat ettiğine göre Kırtâs olayının bundan dört gün önce Perşembe günü yani sekiz rebî'ul evvel tarihinde olması kuvvetle muhtemeldir . bk.. Abdulmelik b. Muhammed b. İbrahim Nîsâbûrî, *Şerefû'l Mustafâ* (Mekke: Darû'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 2003), 3/111,.

[88] Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm Cuʿfî Buharî, *Sahihü'l-Buharî* (Beyrut: Daru Tavki'n-Necât, 2001),"Maradu'n-Nebi" 6,(No.4432); Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b Ahmed b Eyyûb Taberani, *el-Mu'cemü'l-kebir* (Kahire: Müessesetû İbn Teymiyye, 1994),11/36; Nesai, *es-Sünenü'l kübra*,"Kitâbetu'l-İlm",(No,5821); Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b Balaban b Abdullah İbn Balaban, *el-İhsan fî takribi Sahihi İbn Hibban* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988),14/562,(No.6597).

[89] Ebû Bekr Abdürrezzâk b Hemmam Abdürrezzâk es-San'anî, *el-Musannef* (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 1982), 5/438,(No,9757).

[90] Ebû Abdullah Ahmed b Muhammed eş-Şeybanî Ahmed b Hanbel, *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001),5/222,(No.3111).

[91] Müslim, "Terku'l-Vasıyye",22,(3/1259).

[92] Ebû Bekr Abdullah b Zübeyr b İsa Humeyî, *el-Müsned.* (Suriye: Darû's-Sakâ, 1996),1/457,(No,536).

Tartışmaların akabinde Hz. Peygamber (sav), yanında kalan şahıslara bazı nasihatlerde bulunmuştur. Rivayetlerde geçen nasihatlerin, üç taneyle sınırlandırılması[93] ve üçüncü nasihatin unutulmasıyla beraber, üçüncü nasihatin ne olduğu sorusu, gruplar arasında farklı yorumlara sebep olmuştur.

Hz. Peygamber'in (sav) nasihatleri şu yöndedir: Vefat ettikten sonra Müslüman olmak için gelen heyetlere, kendisinin ikramda bulunduğu gibi ikramda bulunulması ve Arap yarımadasından müşriklerin çıkarılmasıdır. Üçüncü nasihat ise rivayette bulunan râvi tarafından unutulmuştur. Konuyla ilgili muhtelif tarih ve terâcim kaynaklarına başvurduğumuzda ise karşılaştığımız nasihatlerin yukarıdaki nasihatlerden farklı olduğu müşahede edilmektedir.

Şiâ mezhebi üçüncü vasiyeti, Hz. Muhammed'in (sav) Hz. Ali'yi (ö. 40/661) kendisinden sonra imam olarak tayin ettiği şeklinde kabul etmiştir.[94] Ehli Sünnetten bazı âlimler ise Kırtâs olayını, Resûlullah'ın (sav) Hz. Ebû Bekir'i halife olarak tayin etmesiyle alakalı görürken,[95] bazıları da rahatsızlığından dolayı sahabe arasında çıkan normal bir ihtilaf olarak kabul etmiştir. Şiâ'nın güncel kaynakları incelendiğinde, Kırtâs olayının mezhebi ihtilaf noktasında, sıcaklığını koruduğu rahatlıkla fark edilir.[96] Şiâ'nın olaya yaklaşımı Selmân-ı Fârisî, Mikdad b. Esved, Ammâr b Yâsir, Ehli Beyt vb. dışında Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'i aşağılayıcı bir tarzdadır.[97] Hatta bu aşağılama Hz. Ömer'e lanet edecek seviyelere kadar ulaşmaktadır.[98] Sosyal medya platformlarından dahi Şiâ'nın bu tutumunu kolayca görebiliriz.[99]Nitekim araştırmamızın üçüncü bölümünde de mezheplerin kendi eserlerinde konuyu işleyiş biçimi ele alınacaktır.

---

[93] Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebir* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003),9/349.
[94] Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b Muhammed Müfid, *el-İrşad fî ma'rifeti hucecillahi ale'l-ibad.* (Beyrut: Müessesetu âli'l-Beyt li İhyâi't-Turâs, 2008), 1/184; Ebu Ca'fer Reşidüddin Muhammed b Ali İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.* (Beyrut: Dârü'l-Edva, 1991), 1/292.
[95] Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn Kesîr, *es-Siretü'n-nebeviyye.* (Beyrut: Darü'l-Ma'rife li't-Teb'â, 1976), 4/452.
[96] Abdullah Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs* (Kuveyt: y.y, 2002), 1/142-154.
[97] Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 93.
[98] Fedek Tv, "Şeyh el-Habîb: in lem ya'rif'il-Muslimûne reziyyetu'l-hamîs feinnehe musibetun", *YouTube* (2017), 2021-04-25 14:43:43.
[99] Tarîku's-Selâm, "Ma fea'lehu Ömer b. Hattab fî reziyyeti'l-hamîs", *YouTube* (2012), 2021-04-25 15:11:07.

Kaynaklarda Şiâ mezhebinin iddia ettiği gibi Hz. Ali'nin imametine işaret eden açık bir ayrıntı bulunmamaktadır.[100] Kanaatimize göre Şiâ'nın tavrı, tarih sahnesi içerisinde siyasî hesaplaşmanın bir yansıması olarak görünmektedir. Çünkü bu tavır hem Kur'ân-ı Kerîm'in ana mesajı hem de İslâm tarihinin genel havasına ters düşmektedir. Yeri geldikçe ilerdeki konularda da kanaatimizi gerekçelerle dile getirmeye çalışacağız.

2.2. KIRTÂS OLAYI AÇISINDAN BUHÂRÎ VE MÜSLİM'İN EL-CÂMİU'S-SAHÎH ADLI ESERLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Kırtâs olayı, Müslümanların geneli tarafından Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en sahih olarak kabul edilen,[101] İmâm-ı Buhârî (Ö. 256/870) ve İmâm-ı Müslim'in (ö. 261/875) "*el-Câmiu's-Sahîh*" isimli eserlerinde de geçmektedir. Hadis, Siyer ve Tarih kaynaklarını incelediğimizde Kırtâs olayının genel anlamda bu iki kaynakta geçen rivayetler bağlamında anlatıldığı müşahede edilir. Buhârî ve Müslim'de geçen rivayetlerin sened incelemesi muhtelif kaynaklarda yapıldığı için[102] biz bunu tekrar etmeyip, rivayetlerin metinlerini incelemeye çalışacağız. Olayla ilgili rivayetlerin hepsi sahîhaynda, sahâbe olan Abdullah b. Abbas'tan[103], ondan sonra da öğrencileri olan tâbiînden Saîd b. Cübeyr[104] (ö. 94/713) ve Ubeydullah b. Abdullah'tan[105] (ö. 98/716) farklı iki tarikle gelmektedir. Buhârî'nin "*kavlu'l-marîd kûmû annî*" babında geçen rivayeti, "*kerâhiyyetu'l-hilaf* "babındaki hadisin metniyle neredeyse aynı olduğu için aşağıda zikredilmedi.

Sahîhaynda geçen hadislerin daha iyi anlaşılması adına farklı bab başlıkları altında geçen tüm rivayetleri, Arapça metinlerinin yanında Türkçe tercümeleri

[100] Muhammed b. İbrahim b. Cafer İbn Ebu Zeyneb, *Gaybet-i numaniye* (Tahran: Envâru'l-Hudâ, 2001), 82; Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b Muhammed Müfid, *Evailü'l-makalat fi'l-mezahibi'l-muhtarat.* (Tebriz: Mektebet-i Hakîkat, 1939), 1/406.

[101]Müslümanların genelinden kastımız, Ehl-i Sünnet inancını benimseyenler içindir. Bu eserlerin İslam ümmetinin geneli tarafından kabulü için bk Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Tehzibü'l-esma ve'l-lugat* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, t.y), 1/74.

[102] İsnad değerlendirmesi için bk.Harun Reşit Demirel, "Hadis Edebiyatında Peygamber'in (sav) Son Günleri ve Kırtâs Olayı", *Türkoloji Araştırmaları* 13/25 (2018), 169-170; Abdulalim Demir, "İmamiyye Şiâsı Hadis Kaynaklarına Göre Hz.Ömer'in Kırtas Olayındaki Tavrı ve İlgili Rivayetlerin Tahlili", *Temel İslam Bilimleri Araştırmaları*, (2018), 226-231; Ali Osman Ateş, *Ehli Sünnet ve Şiâ'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 141-152.

[103] İsmail Lütfi Çakan - Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988).

[104] Mehmet Efendioğu, "Saîd b. Cübeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008).

[105] Abdullah Kahraman, "Ubeydullah b. Abdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012).

verilerek incelenmeye çalışıldı. Saîd b. Cübeyr'den gelen rivayetlerin yanında Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerine de araştırmada yer verildi. Arapça metniyle incelenmeye alınan bu konuların önemli yerlerinin, altı çizilerek daha net anlaşılması sağlandı. Daha sonrasında Kırtâs olayını, elimizdeki kaynakların verdiği bilgiler ışığında, olay-hâdise irtibatıyla tekrardan düşünülmeye çalışıldı.

2.2.1. Saîd b. Cübeyr'in Buhârî ve Müslimde Geçen Rivayetleri

1. Hadis

عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: يَوْمُ الخَمِيسِ، وَمَا يَوْمُ الخَمِيسِ؟ اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ، فَقَالَ: «ائْتُونِي أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا»، فَتَنَازَعُوا وَلاَ يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ، فَقَالُوا: مَا شَأْنُهُ، أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ؟ فَذَهَبُوا يَرُدُّونَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: «دَعُونِي، فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ» وَأَوْصَاهُمْ بِثَلاَثٍ، قَالَ: «أَخْرِجُوا المُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ العَرَبِ، وَأَجِيزُوا الوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ» وَسَكَتَ عَنِ الثَّالِثَةِ أَوْ قَالَ فَنَسِيتُهَا"[106]

Tercümesi: "Saîd b. Cübeyr'den rivayetle (O) İbn-i Abbas'ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Perşembe günü, sen o perşembe gününün ne olduğunu bilir misin? (O gün) Resûlullah'ın (sav) rahatsızlığı arttı ve şöyle dedi: " Bana yazı malzemesi getirin. Size bundan sonra ebediyen sapmayacağınız bir yazı yazdırayım". (yanındaki sahâbîler) tartışmaya başladılar. Hz. Peygamber'in (sav) yanında tartışmak gereksiz bir durumdur. Orada bulunan (bazı sahâbîler) dediler ki: "O (sav) nasıldır sayıklıyor[107] mu? Öğrenmeye çalışın" Oradakiler (bazı sahâbîler) Hz. Peygamberin yanına gidip, bazı şeyleri tekrar (edince) Peygamber (sav) şöyle dedi: "Beni yalnız bırakın. İçinde bulunduğum durum sizin beni davet ettiğiniz durumdan daha hayırlıdır." Ve onlara üç şey vasiyet etti, Dedi ki: "Arap Yarımadasından müşrikleri çıkarın; benim ikramda bulunduğum gibi gelen heyetlere ikramda bulunun." Üçüncüde sustu veya söyledi de ben unuttum."

---

[106] Buharî, ″Maradu'n-nebiy″,(No.4431).

[107]Rivayetlerde geçen "هَجَرَ" – (Hecera) kelimesi lüğat olarak "hezeyan etme- hastalığın ağır gelmesinden dolayı ne dediğini bilmeme- kötü söz söyleme" vb. anlamlara gelmektedir. Kırtâs olayına baktığımızda Hz. Peygamberin ölümünün yaklaşması ve rivayetlerde geçen "*Hastalığı kendisine ağır gelmiştir*" sözünün de delâlet etmesiyle bu kelimenin ikinci anlamda kullanıldığı kuvvetle muhtemeldir. Zaten sahâbenin de Hz. Peygambere (sav) karşı bu kelimeyi kötü manaya gelecek şekilde kullanması gerçeğe uzak bir durumdur. Şiâ eserlerinde bu kelimenin kötü manada kullanıldığını uzun uzadıya işlerken, Ehli Sünnet ise bu kelimenin kullanılmasının hastalıktan kaynaklı olduğu ve İslamiyet'in açıklanması noktasında herhangi bir eksikliğe mahal veremeyeceği anlayışıyla işlemeye çalışmıştır. Kelimenin lüğat anlamı için bkz. *Lisânü'l-ʿArab*, 5/254; *el-Kamusü'l-Muhit.* 1/495

2. Hadis

، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّهُ قَالَ: يَوْمُ الخَمِيسِ وَمَا يَوْمُ الخَمِيسِ؟ ثُمَّ بَكَى حَتَّى خَضَبَ دَمْعُهُ الحَصْبَاءَ، فَقَالَ: اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ يَوْمَ الخَمِيسِ، فَقَالَ: «ائْتُونِي بِكِتَابٍ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا»، فَتَنَازَعُوا، وَلاَ يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ، فَقَالُوا: هَجَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «دَعُونِي، فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ»، وَأَوْصَى عِنْدَ مَوْتِهِ بِثَلاَثٍ: «أَخْرِجُوا المُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ العَرَبِ، وَأَجِيزُوا الوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ»، وَنَسِيتُ الثَّالِثَةَ، وَقَالَ يَعْقُوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ، سَأَلْتُ المُغِيرَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ جَزِيرَةِ العَرَبِ: فَقَالَ مَكَّةُ، وَالمَدِينَةُ، وَاليَمَامَةُ، وَاليَمَنُ،"[108]

Tercümesi: “Saîd b. Cübeyr’den rivayetle (O) İbn-i Abbas’ın(r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Perşembe günü, perşembe gününün ne olduğunu bilir misin?" sonra gözyaşları çakıl taşlarını ıslatıncaya kadar döküldü ve dedi ki: "Perşembe günü Peygamber'in (sav) rahatsızlığı arttı ve şöyle dedi; “Bana, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız, size yazacağım bir kitap getirin.” (yanındaki sahâbîler) tartışmaya başladılar. Peygamber'in (sav) yanında tartışmak gereksiz bir durumdur. (ve sahâbeden bazıları) şöyle dedi: “Peygamber (sav) sayıklıyor mu?” Peygamberimiz de şöyle dedi: ”Beni yalnız bırakın. Şüphesiz benim içinde bulunduğum durum sizin beni davet ettiğiniz şeyden daha hayırlıdır.” Sonra ölümü anında şu üç şeyi vasiyet etti; “Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın; ve (Müslüman olmak için) gelen heyetlere benim ikramda bulunduğun gibi ikramda bulunun” Ve ben üçüncü nasihati unuttum.

Yakûb b. Muhammed şöyle demiştir: Muğire b. Abdullah’a Cezîretu’l-Arab denen yerin nereler olduğunu sordum. (O da şöyle) dedi: “Mekke, Medine, Yemâme ve Yemen’dir.”

3. Hadis

سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ، سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: يَوْمُ الخَمِيسِ وَمَا يَوْمُ الخَمِيسِ، ثُمَّ بَكَى حَتَّى بَلَّ دَمْعُهُ الحَصَى، قُلْتُ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ: مَا يَوْمُ الخَمِيسِ؟ قَالَ: اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ، فَقَالَ: «ائْتُونِي بِكَتِفٍ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لاَ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا»، فَتَنَازَعُوا، وَلاَ يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ، فَقَالُوا: مَا لَهُ أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ؟ فَقَالَ: «ذَرُونِي، فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ»، فَأَمَرَهُمْ بِثَلاَثٍ، قَالَ: «أَخْرِجُوا المُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ العَرَبِ، وَأَجِيزُوا الوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ

[108] Buharî, "Hel yesteşfiu ʾilâ ehli'z-zimme",(No.3053).

أُجِيزُهُمْ» وَالثَّالِثَةُ خَيْرٌ، إِمَّا أَنْ سَكَتَ عَنْهَا، وَإِمَّا أَنْ قَالَهَا فَنَسِيتُهَا، قَالَ سُفْيَانُ: هَذَا مِنْ قَوْلِ سُلَيْمَانَ [109]

Tercümesi: "Saîd b. Cübeyr'in işittiğine göre İbn-i Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Perşembe günü, perşembe gününün ne olduğunu bilir misin?" Sonra gözyaşları dökülünceye kadar ağladı. (Saîd b. Cübeyr İbn-i Abbas'a) dedim ki: "Ey İbn-i Abbas, perşembe günü ne oldu?" O dedi ki: "Hz. Peygamber'in (sav) rahatsızlığı (o gün) artmış ve şöyle demiştir: "Bana bir katif (kürek kemiği) getirin ki, onun üzerine benden sonra ebediyen sapmayacağınız bir yazı yazayım." (bundan sonra yanındaki sahâbîler) tartışmaya başladılar. Peygamber'in (sav) yanında tartışmak gereksiz bir durumdur. Ve (onlardan bazıları) şöyle dediler: "Onun (sav) neyi var, sayıklıyor mu? Öğrenmeye çalışın. " (Peygamber sav) şöyle dedi: "Beni yalnız bırakın. İçinde bulunduğum durum sizin beni davet ettiğiniz şeyden daha hayırlıdır." Ve onlara şu üç şeyi emretti: "Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın ve (Müslüman olmak için gelen) heyetlere benim ikramda bulunduğun gibi ikramda bulunun." Üçüncü şey hususunda ya sustu ya da söyledi de ben unuttum. Süfyân (b. Uyeyne) dedi ki: bu (son söz) Süleyman'ın (b. Ebû Müslim el-Ahvel) sözüdür."

4. Hadis

عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: يَوْمُ الْخَمِيسِ، وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ ثُمَّ بَكَى حَتَّى بَلَّ دَمْعُهُ الْحَصَى، فَقُلْتُ: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ؟ قَالَ: اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ، فَقَالَ: «ائْتُونِي أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدِي»، فَتَنَازَعُوا وَمَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ، وَقَالُوا: مَا شَأْنُهُ أَهَجَرَ؟ اسْتَفْهِمُوهُ، قَالَ: " دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ، أُوصِيكُمْ بِثَلَاثٍ: أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ "، قَالَ: وَسَكَتَ، عَنِ الثَّالِثَةِ، أَوْ قَالَهَا فَأُنْسِيتُهَا، قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ بِشْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، بِهَذَا الْحَدِيثِ [110]

Tercümesi: "Saîd b. Cübeyr'den rivayetle İbn-i Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Perşembe günü, perşembe gününün ne olduğunu bilir misin?" Sonra gözyaşları dökülünceye kadar ağladı. (Saîd b. Cübeyr İbni Abbas'a) dedim ki: "Ey İbn-i Abbas, perşembe günü nedir?" Dedi ki: "Peygamber'in (sav) rahatsızlığı (o gün) artmış ve şöyle demişti: "Bana, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız, üzerine yazı yazacağım, yazı malzemesi getirin." (bundan sonra yanındaki sahâbîler) tartışmaya

[109] Buharî, "İhrâci'l-yahûd min cezîreti'l-arab",(No.3168).

[110] Müslim,"Terku'l-vasiyye",20.

başladılar. Peygamber'in (sav) yanında tartışmak gereksiz bir durumdur. Ve (onlardan bazıları) şöyle dediler: "Onun (sav) nesi var, sayıklıyor mu? Öğrenmeye çalışın. "(Peygamber sav) şöyle dedi: "Beni yalnız bırakın. İçinde bulunduğum durum (sizin beni davet ettiğiniz şeyden) daha hayırlıdır. Size şu üç şeyi vasiyet ediyorum: "Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın ve (Müslüman olmak için gelen) heyetlere benim ikramda bulunduğun gibi ikramda bulunun." dedi. Ve Saîd b. Cübeyr dedi ki (İbn Abbas) üçüncüde sustu. Ya da söyledi de ben unuttum. Ebû İshak İbrahim dedi ki: "Bize Hasan b. Beşir rivayet etti. (O da) bu hadisi Süfyân'ın rivayet ettiğini söyledi."

5. Hadis

عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: يَوْمُ الْخَمِيسِ، وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ ثُمَّ جَعَلَ تَسِيلُ دُمُوعُهُ، حَتَّى رَأَيْتُ عَلَى خَدَّيْهِ كَأَنَّهَا نِظَامُ اللُّؤْلُؤِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ائْتُونِي بِالْكَتِفِ وَالدَّوَاةِ - أَوِ اللَّوْحِ وَالدَّوَاةِ - أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا»، فَقَالُوا: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهْجُرُ[111]

Tercümesi: "Saîd b. Cübeyr İbn-i Abbas'tan rivayetle onun şöyle söylediğini rivayet etmiştir: "Perşembe günü, perşembe gününün ne olduğunu bilir misin?" Sonra gözyaşları dökülmeye başladı. Hatta (gözyaşlarının) yanaklarının üzerinde inci gibi (boncuk boncuk) olduğunu gördüm. Ve (İbn-i Abbas) dedi ki: Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bana, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız, üzerine yazı yazacağım, kürek kemiği ve divit (hokka) veya (üstüne yazı yazılan) plaka ve divit getirin. Ve (Orada bulunanlardan bazıları) dediler ki: "Şüphesiz Resûlullah (sav) sayıklıyor."

2.2.2. Saîd b. Cübeyr'in Rivayetlerinin Değerlendirilmesi

a. Saîd b. Cübeyr'e ait olan rivayetlerin hiç birinde Şiâ'nın kendine delil olarak kullandığı Hz. Ömer'in ismi geçmemektedir. Abdullah b. Abbas'a ait olduğu söylenen "*İhtilaf ve gürültülerinden dolayı Peygamber (sav) ile onun yazacağı şey arasına girilmesi musibettir*." cümlesi de Saîd b. Cübeyr'in rivayetlerinin hiç birisinde geçmemektedir.

[111] Müslim, " Terku'l-vasiyye ",21.

b. Rivayetleri incelediğimizde bu rivayetlerin tamamının da İbn-i Abbas'tan (r.a) geldiği görülmektedir. Bu beş hadisin verdiği bilgiye göre olay perşembe günü yaşanmış ve hâdisenin gelişmesi Hz. Peygamber'in (sav) hastalığının şiddetlenmesiyle vuku bulmuştur.

c. "هَجَرَ" (hecere) sayıkladı kelimesi, birinci-üçüncü ve dördüncü hadislerde "أَهَجَرَ" sayıkladı mı? şeklinde istifhâm hemzesiyle vârid olmuştur.

d. İki, üç, dört ve beşinci rivayetlere baktığımızda haberi bize aktaran İbn-i Abbas (r.a.) rivayeti bize aktarırken ağlamaktadır. Olayın akışını incelediğimizde İbn-i Abbas, çok sevdiği Resûlullah'ın (sav) hastalığının şiddetlendiğini hatırlamış ve bu durum onun hüzünlenmesine sebebiyet vermiştir. Nitekim üçüncü rivayette İbn-i Abbas, ağlarken yanında bulunan Saîd b. Cübeyr kendisine, perşembe gününün ne olduğunu sorunca O'da Resûlullah'ın (sav) hastalığının şiddetlendiğini söylemiştir. İşte tam bu sırada İbn-i Abbas, konunun aslını teşkil eden Müslümanların kendisinden sonra sapmaması için yazı malzemesinin Resûlullah (sav) tarafından istendiğini belirtmiştir.

e. Üçüncü ve beşinci rivayette yazı malzemesi olarak kemik, tahtadan oluşan plaka ve hokka istendiğini görmekteyiz. Diğer rivayetlerde de genel anlamda bir yazı malzemesinin istendiğini müşahede ediyoruz. Rivayetlerdeki bu farklılıklar aynı meseleleri ifade ettiğinden, bir sorun teşkil etmemektedir. Çünkü aynı şeyler, dilin getirmiş olduğu zenginlikle farklı kelimelerle ifade edilmiştir.

f. Beşinci rivayet dışındaki hadislerde Hz. Peygamber (sav) yazı malzemesi istedikten sonra yanında bulunan sahabeler tartışmaya başlamıştır. Ve orada bulunanlardan bazıları bir, üç ve dördüncü rivayetlere göre sayıklayıp sayıklamadığını sorduktan sonra Hz. Peygamberin (sav) durumunun öğrenilmesini istemişlerdir. İkinci ve beşinci rivayette ise Hz. Peygamberin (sav) sayıkladığı belirtilmiştir. Buraya kadar hadislerden anlaşılan genel mana, Peygamberin (sav) yazı malzemesi getirilmesini istemesine karşın bir grubun Resûlullah'ın (sav) ne dediğini tam olarak idrak edemediği veya Resûlullah'ın (sav) içine düştüğü rahatsızlık sebebiyle sayıklıyor olabileceğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Ve bu yüzden bir, üç ve dördüncü rivayetlerde geçtiği şekliyle Hz. Peygamber'in (sav) durumunun tam anlamıyla ne olduğunu tekrardan öğrenmek istemişlerdir. Tartışmaların devam etmesi ve Hz.

Peygamber'in (sav) hastalığının da etkisiyle Resûlullah (sav) sahâbenin, yanından uzaklaşmasını istemiştir.

g. Tüm bu olanlardan sonra, ilk dört rivayete göre Hz. Peygamber (sav) sahâbîlere nasihatte bulunmuş ve ilk iki nasihatten sonra hadisi rivayet eden râvilerden biri üçüncü nasihatin ne olduğunu unuttuğunu veya İbn-i Abbas'ın söylemediğini belirtmiştir.

Şiâ mezhebi temsilcileri hem ilk kaynak hem de günümüz eserlerinde bu hâdiseyi işlerken, ortaya çıkan olayı Hz. Ali'nin imam olarak tayin edilmesine delil teşkil ettiğini iddia etmişlerdir.[112] Hâlbuki Şiâ'nın kaynaklarına bakıldığında Hz. Ali'nin Kırtâs olayında imam tayin edildiğine yönelik hiçbir açık ifade bulunmamaktadır.[113] Rivayetlerin çoğu, Hz. Ali'nin imam olarak tayin edilmesini ima yoluyla vermiştir. Ehl-i Sünnetten bazı âlimler ise bu olayın sonunda Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Ebû Bekir'i halife olarak tayin etmek istediğini[114] ama ümmetin maslahatı gereği bunu yapmadığını belirtmiştir. Diğer bazı âlimler de farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Yeri geldikçe bunlara değineceğiz.

Şiâ'nın Kırtâs olayını anlatırken sürekli Buhârî ve Müslim'in eserlerindeki rivayetleri örnek göstermesi[115] ilgi çekici bir durumdur. Çünkü bu rivayetlerde açık bir şekilde Hz. Ali'nin halife olarakatandığına dair bir delil yoktur. Fakat Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerinde Hz. Ömer'in isminin geçmesi, Buhâri ve Müslim'in Şiâ kaynaklarında zikredilmesine büyük bir etken olabilir. Hz. Ali ve Hz. Ebû Bekir ile ilgili Buhârî'de geçen bazı rivayetleri de incelediğimizde, Hz. Peygamber'in (sav) hastalığı arttığı dönemde sahâbîler arasında onun yerine kimin geçeceği sorusunun cevap beklediği görülebilir.[116] Sonradan ortaya çıkan farklı gruplar da bu sorunun cevabını kendi mezheplerinin lehine olacak şekilde cevaplamaya çalışmışlardır.

---

[112] Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 142-154.
[113] Ebu Zeyneb, *Gaybet-i numaniye*, 82; Müfîd, *Evailü'l-makalat fi'l-mezahibi'l-muhtarat.*, 1/406.
[114] İbn Kesîr, *es-Siretü'n-nebeviyye.*, 452.
[115] Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/292.
[116] Buhârî, "Haddu'l-Marid",(No. 664), "Maradu'n-nebiy" ,(No.4459) ; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/452.

2.2.3. Abdullah b. Ubeydullah'ın Buhârî ve Müslim'de Geçen Rivayetleri

1. Hadis

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: لَمَّا حُضِرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي البَيْتِ رِجَالٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلُمُّوا أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لاَ تَضِلُّوا بَعْدَهُ»، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غَلَبَهُ الوَجَعُ، وَعِنْدَكُمُ القُرْآنُ حَسْبُنَا، كِتَابُ اللَّهِ فَاخْتَلَفَ أَهْلُ البَيْتِ وَاخْتَصَمُوا، فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ قَرِّبُوا يَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لاَ تَضِلُّوا بَعْدَهُ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ غَيْرَ ذَلِكَ، فَلَمَّا أَكْثَرُوا اللَّغْوَ وَالِاخْتِلاَفَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قُومُوا» قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ، فَكَانَ يَقُولُ ابْنُ عَبَّاسٍ: «إِنَّ الرَّزِيَّةَ كُلَّ الرَّزِيَّةِ، مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ أَنْ يَكْتُبَ لَهُمْ ذَلِكَ الكِتَابَ، لِاخْتِلاَفِهِمْ وَلَغَطِهِمْ»[117]

Tercümesi: "Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivayetle (O) İbn-i Abbas'ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Peygamber'in (sav) hastalığı artığında erkekler (sahâbîler) onun yanında hazır bulunuyordu. Hz. Peygamber (onlara) şöyle dedi: "Bana, yazacağım, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız yazı malzemesi getirin" Onlardan (sahâbîler) bazıları şöyle dedi: " Resûlullah'ın (sav) rahatsızlığı kendisine ağırlaşmıştır. Kuran yanınızdadır. Allah'ın kitabı bize yeter." Evde bulunan (sahâbi) lar ihtilafa düştüler ve tartışmaya başladılar. Onlardan bazıları, size yazacağı ve kendisinden sonra sapmayacağınız yazı malzemesini getirin derken, diğer grupta bundan farklı (düşünüyordu)(Sahâbe arasında) gürültü ve ihtilaf arttığında Hz. Peygamber (sav) onlara kalkın (yanımdan çıkın) dedi. Ubeydullah da (b. Abdullah b. Utbe) şöyle dedi: "İbn-i Abbas (r.a.) şöyle diyordu: İhtilaf ve gürültülerinden dolayı Peygamber (sav) ile O'nun yazacağı şey arasına girilmesi bir musibettir."

2. Hadis

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا حُضِرَ[118] النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، وَفِي البَيْتِ رِجَالٌ فِيهِمْ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ، قَالَ: «هَلُمَّ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ»، قَالَ عُمَرُ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَلَبَهُ الوَجَعُ وَعِنْدَكُمُ القُرْآنُ فَحَسْبُنَا كِتَابُ اللَّهِ، وَاخْتَلَفَ أَهْلُ البَيْتِ وَاخْتَصَمُوا، فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: قَرِّبُوا يَكْتُبْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ،

[117] Buhârî, "Maradu'n-nebiy",(No. 4432).

[118]Ötre ile yazılan "حُضِرَ" – (hudira) kelimesi, bir şahsın vefatının yaklaşması anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin Hz. Peygamberin hastalığı sürecinde kullanılması da vakıaya uygun düşmektedir. Kelimenin lügat anlamı için bkz. Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Darû's-Sâdir, 1993), 4/199; Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Ya`kub el-Firuzabadi, *el-Kamusü'l-Muhit.* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1/377.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ مَا قَالَ عُمَرُ، فَلَمَّا أَكْثَرُوا اللَّغَطَ وَالِاخْتِلاَفَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «قُومُوا عَنِّي»، قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ، فَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ: «إِنَّ الرَّزِيَّةَ كُلَّ الرَّزِيَّةِ مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ أَنْ يَكْتُبَ لَهُمْ ذَلِكَ الكِتَابَ مِنَ اخْتِلاَفِهِمْ وَلَغَطِهِمْ»[119]

Tercümesi: "Ubeydullah b. Abdullah'tan rivayetle (O) İbn-i Abbas'ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in (sav) hastalığı arttığında, yanında Hz. Ömer (r.a.) ve erkeklerin (sahâbîler) bulunduğu esnada şöyle dedi: "Bana, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız, üzerine yazı yazacağım yazı malzemesi getirin." Ömer (r.a.) şöyle dedi: "Şüphesiz Peygamber'in (sav) rahatsızlığı artmıştır. Kur'ân yanınızdadır. Allah'ın kitabı bize yeter. Evde bulunanlar (sahâbeler) ihtilafa düştüler ve tartışmaya başladılar. Onlardan bazıları, size yazacağı ve kendisinden sonra sapmayacağınız yazı malzemesini getirin derken, diğer grupta Ömer'in (r.a.) dediğini diyordu. Oradakiler (sahâbîler) Peygamber'in (sav) yanında ihtilafı ve gürültüyü çoğaltınca, (Resûlullah sav şöyle) dedi: "yanımdan uzaklaşın." Ubeydullah (b. Abdullah) da şöyle dedi:" İbn-i Abbas (r.a.) şöyle diyordu: "İhtilaf ve gürültüden dolayı Peygamber (sav) ile O'nun yazacağı şey arasına girilmesi bir musibettir."

3. Hadis

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا اشْتَدَّ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ قَالَ: «ائْتُونِي بِكِتَابٍ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لاَ تَضِلُّوا بَعْدَهُ» قَالَ عُمَرُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَلَبَهُ الوَجَعُ، وَعِنْدَنَا كِتَابُ اللَّهِ حَسْبُنَا. فَاخْتَلَفُوا وَكَثُرَ اللَّغَطُ، قَالَ: «قُومُوا عَنِّي، وَلاَ يَنْبَغِي عِنْدِي التَّنَازُعُ» فَخَرَجَ «ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ: «إِنَّ الرَّزِيَّةَ كُلَّ الرَّزِيَّةِ، مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ كِتَابِهِ»[120]

Tercümesi: "Ubeydullah b. Abdullah'tan rivayetle (O) İbn-i Abbas'ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber'in (sav) rahatsızlığı (o gün) arttığında şöyle demişti: "Bana, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız, üzerine yazı yazacağım yazı malzemesi getirin." Ömer (r.a.) şöyle demişti: "Şüphesiz Peygamber'in (sav) rahatsızlığı artmıştır. Allah'ın kitabı yanımızdadır. O (kitap) bize yeter. Oradakiler (sahâbîler) ihtilafa düştüler ve gürültüler çoğaldı. Bunun üzerine (Resûlullah sav şöyle) dedi: "yanımdan uzaklaşın. Benim yanımda tartışmak

[119] Buharî,"Kerâhiyyetu'l-hilaf",(No.7366).
[120] Buharî, "Kitâbetu'l-ʾilmi",(No.114)

gereksizdir.” Sonra İbn-i Abbas (r.a.) şöyle dedi: “Peygamber (sav) ile O’nun yazacağı şey arasına girilmesi bir musibettir.”

4. Hadis

عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا حُضِرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي الْبَيْتِ رِجَالٌ فِيهِمْ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلُمَّ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّونَ بَعْدَهُ»، فَقَالَ عُمَرُ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غَلَبَ عَلَيْهِ الْوَجَعُ، وَعِنْدَكُمُ الْقُرْآنُ حَسْبُنَا كِتَابُ اللهِ، فَاخْتَلَفَ أَهْلُ الْبَيْتِ، فَاخْتَصَمُوا فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: قَرِّبُوا يَكْتُبْ لَكُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ مَا قَالَ عُمَرُ، فَلَمَّا أَكْثَرُوا اللَّغْوَ وَالِاخْتِلَافَ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قُومُوا»، قَالَ عُبَيْدُ اللهِ: فَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: «إِنَّ الرَّزِيَّةَ كُلَّ الرَّزِيَّةِ مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ أَنْ يَكْتُبَ لَهُمْ ذَلِكَ الْكِتَابَ مِنِ اخْتِلَافِهِمْ وَلَغَطِهِمْ»[121]

Tercümesi: “Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe’den rivayetle (O) İbn-i Abbas’ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber’in (sav) hastalığı arttığında, yanında Hz. Ömer (r.a.) ve erkeklerin (sahâbîler) bulunduğu esnada şöyle dedi: “Bana, yazı malzemesi getirin. Kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız bir yazı yazayım.” Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “Şüphesiz Peygamber’in (sav) rahatsızlığı artmıştır. Kur’ân yanınızdadır. Allah’ın kitabı bize yeter.” Evde bulunanlar (sahâbîler) ihtilafa düşüp, tartıştılar. Onlardan bazıları, size yazacağı ve kendisinden sonra sapmayacağınız yazı malzemesini getirin derken, diğer grupta Ömer’in (r.a.) dediğini diyordu. Oradakiler (sahâbîler) Resûlullah’ın (sav) yanında ihtilafı ve gürültüyü çoğaltınca, Resûlullah (sav) şöyle dedi: “Kalkın! (yanımdan uzaklaşın)” Ubeydullah (b. Abdullah) da şöyle dedi:” İbn-i Abbas (r.a.) şöyle diyordu: “İhtilaf ve gürültüden dolayı Peygamber (sav) ile O’nun yazacağı şey arasına girilmesi bir musibettir.”

2.2.4. Ubeydullah b. Abdullah’ın Rivayetlerinin Değerlendirilmesi

a. Saîd b. Cübeyr’in rivayetlerinde geçen “İbn-i Abbas’ın ağlaması ve olayın perşembe günü olması” kaydı, Ubeydullah b. Abdullah’ın hiçbir rivayetinde geçmemektedir. Bir, iki ve dördüncü rivayeti incelediğimizde metinde, adamlar anlamına gelen “ricâl” kelimesi de önceki rivayetlere nazaran ek olarak

[121] Müslim, "Terku’l-vasiyye",22.

kullanılmaktadır. Bu kelimeden dolayı, Peygamber'in (sav) hastalığı artınca yanında erkek sahâbîlerden oluşan bir kalabalığın var olduğu anlaşılmaktadır. Ve birinci hadiste "Ömer" kaydı geçmemektedir.

b. Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerine baktığımızda Hz. Ömer ile ilgili haberlerin hepsinde "*Şüphesiz Peygamber'in (sav) rahatsızlığı artmıştır*" anlamına gelen "قَدْ غَلَبَ عَلَيْهِ الْوَجَعُ" sözü kullanılmıştır. Şiâ'nın iddia ettiği gibi Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerinde Hz. Ömer, sayıklama veya hezeyan anlamına gelen "هجر" kelimesini kullanmamıştır. "هجر" kelimesi Saîd b. Cübeyr'in rivayetlerinde geçmektedir ve bu rivayetlerin hiçbirisinde de Hz. Ömer'in ismi geçmemektedir.

c. İki, üç ve dördüncü rivayetleri incelediğimizde artık meselenin can alıcı noktası olan ve Şiâ mezhebinin lehine kullandığı, Hz. Ömer'in ismi olayın içerisinde geçmektedir. Bu rivayetlere baktığımızda Peygamber (sav) yazı malzemesi istedikten sonra Hz. Ömer, Resûlullah'ın (sav) rahatsızlığının arttığını belirtip, Allah'ın kitabının yanlarında olduğunu ve Kur'an'ın kendilerine yeteceğini söylemiştir. Şiâ'ya göre Hz. Ömer bu tutumundan dolayı Hz. Peygamber'in (sav) emrine karşı çıkmıştır.

d. İki, üç ve dördüncü rivayetlerde Hz. Ömer'in sözlerinden sonra orada bulunan sahâbîler ihtilafa düşmüş ve aralarında tartışma çıkmıştır. Hz. Peygamber de (sav) tartışmaların büyümesiyle yanında bulunanların yanından uzaklaşmasını istemiştir. Hadisin devamında İbn-i Abbas tartışma ve gürültülerinden dolayı Peygamberle yazacağı şey arasına girilmesini musibet olarak değerlendirmiştir.

e. Bunların dışında Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetleri, Saîd b. Cübeyr'in rivayetleriyle genel anlamda örtüşmektedir. Ubeydullah b. Abdullah ile Saîd b. Cübeyr'in rivayetlerindeki birbiriyle tenakuz içerisindeymiş gibi görülen tek nokta. Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerinde geçen Hz. Ömer ile ilgili kısım ve İbn-i Abbas'ın olayı "*reziyye*" kelimesiyle hâdiseyi musibet olarak değerlendirmesidir. Ehli Sünnet uleması hem ilk dönem hem de son dönemde tenakuz gibi görülen noktaları kendi usul ve anlayışları çerçevesinde açıklarken, Şiâ da olayı kendi anlayışı çerçevesinde anlamış, açıklamış ve delillendirmeye çalışmıştır.

.

Kanaatimize göre yukarıda verilen rivayetler aynı olayı anlatmakla beraber büyük oranda birbiriyle de örtüşmektedir. Tarihte böyle bir olay yaşanmış olmasına rağmen, rivayetlerin genelinde Hz. Ömer'in tutumu farklı zümreler tarafından yanlış

olarak algılanmıştır. Muhtelif kaynaklarda, Hz. Ömer'in tenkit edilmesine ve onun yanlış anlaşılmasına sebep verecek rivayetlerin genelinin zayıf olması[122] ve Saîd b. Cübeyr'den gelen rivayetlerin İslam âlimlerince daha sahih kabul edilmesi bu kanaati desteklemektedir. Bununla beraber Ubeydullah b. Abdullah'tan gelen Buhârî ve Müslim'de bulunan rivayetlerdeki bazı râvilerin de hadis âlimlerince tenkide uğraması kanaatimizi destekleyen bir diğer noktadır.[123] Ayrıca İbn Abbas'ın olayı musibet olarak nitelendirmesi de Hz. Ömer'in şahsına yönelik değildir.[124] Nitekim Hz. Ömer'in, küçük yaşta olmasına rağmen Abdullah b. Abbas'a değer verip ilim meclisine kabul etmesi[125], ona Nasr suresiyle alakalı soru sorması[126] ve İbn Abbas'ın da Hz. Ömer'le alakalı olarak onun, Allah'ın kitabının dışına hiç çıkmadığını açıkça söylemesi[127] kanaatimizi destekleyen diğer bir noktadır.

Aslında Şiâ kendi eserlerinde Kırtâs olayını aktarırken, Saîd b. Cübeyr'in rivayetlerinde geçen ve kötü anlamda kullanılabilecek kelimeler ile Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerinde geçen Hz. Ömer kaydını cem etmiştir. Yoksa yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Buhârî ve Müslim de geçen hadisler tek başına ve açık bir şekilde Hz. Ömer'in Hz. Peygambere karşı geldiğini mümkün kılmamaktadır. Şiâ hadisleri bu şekilde cem ederek Hz. Ömer'in Hz. Peygambere karşı çıktığı fikrini kendi içerisinde pekiştirmiş olsa bile İslam âleminin genelini temsil eden Ehli Sünnet içerisinde Hz. Ömer'in bu tasarrufta bulunduğu veya bulunabileceği açık naslar çerçevesinde mümkün görünmemektedir.

Hem Kur'ân-ı Kerîm hem de İslâm Tarihini incelediğimizde Resûlullah'a (sav) ilk itaat eden topluluk sahâbe topluluğudur. Her meselede Hz. Ömer'e ve diğer sahâbîlere karşı dışlayıcı bir üslupla yaklaşan Şiâ, Kırtâs olayında da Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in (sav) emrini yerine getirmediğini ve ona karşı çıktığını söylemiştir. Hâlbuki Hudeybiye barış antlaşmasında Resûlullah'ın (sav) emretmesine rağmen, Hz. Ali kendi yazmış olduğu anlaşma metnindeki ibareleri silmemiştir. [128] Şiâ bu olayı nasıl açıklayacaktır? Bu hâdise de Buhârî ve Müslim de geçmektedir. Bize göre Hz.

[122] Şaban Öz, "Kırtâs Hadisesi ve ilgili Rivayetlerin Tenkidi", *Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3 (2009), 278-283.
[123] Ateş, *Ehli Sünnet ve Şiâ'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, 148-152.
[124] İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî, *Reddu şübehêtin havle ismetu'n-nebiy fî dav'i'l-kitâbi ve's-sünneti*, 263.
[125] Ebubekir Sifil, *Hz. Ömer ve Nebevî Sünnet* (İstanbul: Rıhle Kitap, 2016), 51-52.
[126] Buharî, "Kitâbu't-tefsîr", (No. 4970).
[127] Buharî, "Kitâbu'l-i'tisâm", (No. 4642).
[128] Buharî,"Keyfe yektubu haze",(No. 2698) ; Müslim, "Sulhu hudeybiyye",90.

Peygamberi (sav) anlayacak en iyi topluluk, O'nun eğitiminden geçmiş sahabe topluluğudur. Bu hâdiseleri daha iyi anlamak için de Şiâ'nın tersine öncelikle sahâbelerin masumiyet sıfatlarının bulunmadığını ve bizim gibi normal bir insan psikolojisine sahip olduklarını kabul etmekte fayda vardır.

2.2.5. Kırtâs Olayının Rivayetler Bağlamında Yeniden Düşünülmesi

Kırtâs olayının hâdise-olay irtibatıyla daha iyi anlaşılması için elimizdeki edebiyat malzemesinin kullanılarak yeniden düşünülmesi elzem olan bir durumdur. Biz de, var olan rivayetler bağlamında bu hâdiseyi tekrardan düşünmeye çalışıp, olayı zihinlerde daha anlaşılır olmasını sağlamaya çalışacağız. Şöyle ki:

Hz. Peygamber (sav) vefat ettikten sonra İbn Abbas, tâbiînden olan öğrencileri Kûfe'nin fakih imamı Saîd b. Cübeyr[129] ve Mekke'nin fakih imamı Ubeydullah b. Abdullah'a[130] farklı vakitlerde Kırtâs olayını anlatmıştır. Hâdiseyi aktarırken Hz. Peygamber'in (sav) hasta halini hatırlayan İbn Abbas ağlamaya başlamıştır. Kırtâs hâdisesi esnasında daha on üç - on dört yaşlarında[131] olan İbn-i Abbas kalabalık sahâbe topluluğunun içerisinde tüm olayları meraklı bir çocuk edasıyla müşahede etmiştir.

Peygamber (sav) rahatsızlığının artmasıyla, hastalığının artışını gösteren bazı emarelerde bulunmuş[132] ve bu sırada yanında bulunan kalabalığı bir telaş sarmıştır. Tam bu esnada ümmetinin kendinden sonra sapkınlık ve dalalete düşmemesi için[133] Hz. Peygamber (sav) sahâbeden yazı malzemesi istemiştir.[134] Peygamberin (sav) tam olarak ne dediğini anlamayan bazı sahâbîler, O'nun sayıklayıp sayıklamadığını sorarken [135] diğer sahabeler de, O'na (sav) istediği şeyin getirilmesi gerektiğini söylemişlerdir. [136] Gürültü ve tartışmaların çoğalmasıyla Hz. Peygamber'in (sav) hastalıktan dolayı kendinde olmadığını düşünen Hz. Ömer de orada bulunanlara,

---

[129] Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani, *Tehzibü't-Tehzib.* (Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Daireti'l-Maarifi'n-Nizamiyye el-Kâine, 1908), 5/11.

[130] Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm Cuʿfî Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir.* (Haydarabad: Dâiratu'l-Maarifu'l-Osmaniyye, t.y), 5/385.

[131] Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir.*, 5/5; Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani, *Tehzibü't-Tehzib.*, 5/278.

[132] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/247.

[133] Taberânî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, 11/445.

[134] Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldun* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1988), 2/485.

[135] Makrizî, *İmtaü'l-esmâ' bima li'n-nebi mine'l-ahvâl ve'l-emval ve'l-hafede ve'l-metâ'.*, 14/447.

[136] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübra.*, 2/244.

Allah'ın kitabının yanlarında olduğunu, tartışmaya lüzum olmadığını ve onun (kitabın) kendilerine yeteceğini söylemiştir. [137] Gürültü ve tartışmaların çoğalmasıyla Resûlullah (sav) sahâbîleri yanından uzaklaştırmıştır.[138] Ondan sonra bir nebze olsun kendisine gelen Peygamber (sav) sahâbîlere bazı vasiyetlerde bulunmuştur.[139] Müşriklerin Arap yarımadasından çıkarılmasını, kendi döneminde ikramda bulunduğu gibi vefat ettikten sonra da gelen heyetlere ikramda bulunulmasını ve Üsâme b. Zeyd'in ordusunun teçhiz edilmesini yanındaki ashâbına vasiyet etmiştir.[140]Kırtâs hâdisesi, elimizdeki rivayetler açısından bakıldığında genel olarak böyle anlaşılır.

2.2.6. Ehl-i Sünnet'in Kırtâs Olayına Bakışı

Ehli Sünnet âlimlerinin Kırtâs olayına yaklaşım tarzlarını daha iyi anlayabilmemiz için öncelikle bu mezhebin kendi içinde Şiâ'da olduğu gibi İslâm'ı nasıl anlamlandırdığını, Peygamber (sav) ve sahâbe anlayışlarının nasıl olduğunu bilmekte fayda vardır. Kısa bir şekilde ifade edilecek olunursa Sünnîler'e göre Resûlullah (sav), insanlık için gönderilen son Peygamberdir.[141] Ve ondan sonra da yeni bir Peygamber gelecek değildir. O (sav), üzerine düşen tebliğ vazifesini hakkıyla yerine getirmiştir.[142] Sünnîlerin sahâbîlere olan bakış açıları ise Şîa mezhebinin tersine, hepsi adalet sahibidir,[143] adalet sahibi olmakla beraber sahabeden hiç kimse de günahtan masum değildir.[144] Resûlullah'ın (sav) ifadesiyle en hayırlı nesil sahâbe neslidir.[145] Ehli Sünnet'in bu kanaati, olayları anlamlandırırken etkisini göstermiştir. Nitekim Kırtâs olayı da bu görüşler çerçevesinde yorumlanmıştır. Yapılan yorumlar ise genel anlamda şu yöndedir:

---

[137] Ebü'l-Fazl İyaz b Musa b İyaz el-Yahsubi Kâdî İyâz, *Kitâbü'ş-şifa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa.* (Amman: Darû'l-Feyhâ, 1986), 434.
[138] Ebû Muhammed b Ali b Ahmed b Saîd ez-Zâhiri İbn Hazm, *Cevamiü's-sireti'n-nebeviyye.* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 209.
[139] Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali Beyhaki, *Delailü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sahibi'ş-şeria.* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 7/182.
[140] Makdisî, *el-Bed' ve't-târih*, 5/59.
[141] (el-Ahzâb, 33/40)
[142] Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâîlî, *el-İḳtiṣâd fi'l-iʿtiḳād* (Medine: Mektebü'l-Ulûmu ve'l-Hikem, 1993), 78.
[143] Ebû İshak İbrâhim b Musa b Muhammed el-Gırnati Şatıbi, *el-Muvafakat* (Huber: Dâru İbn Affan, 1997), 4/448.
[144] Abdülkerim b. Hâlid el-Harbî, *Ehli Beyt ve Sahabe Tarihini Nasıl Okumalıyız* (İstanbul: Burhan Yayıncılık, 2012), 30.
[145] Muhammed b. Ömer Bahrak eş-Şafii el-Hadrami, *Hadaikü'l-envar ve mataliü'l-esrar fi sireti'n-nebiyyi'l-muhtar.* (Cidde: Darü'l-Menhec, 1998), 410-411.

a. Sahih rivayetlerde geçtiği gibi Peygamber (sav), Hz. Ebû Bekir'i halife olarak tayin etmek istemiştir.[146]

b. Hz. Ömer Resûlullah'ın (sav) emrini, vücûb ifade etmeyen ve teklif edildiğinde yapamayacakları korkusuyla, kendilerine ağır gelecek bir durum olarak algılamıştır.[147]

c. Peygamber (sav) başta yazıyı yazmak istediyse de kendisine olayla alakalı bazı maslahatların zuhur etmesinden dolayı bundan vazgeçmiştir.[148]

ç. Peygamberimiz (sav) hastalıktan ve insan vücuduna gelecek sıkıntılardan korunmuş değildir. Ama yalan söylemekten, şer'i ahkâmı açıklamamaktan ve Allah'ın (c.c) emretmiş olduğu bir şeyi insanlara tebliğ etmemekten korunmuştur.[149]

d. Kırtâs olayı vuku bulduktan sonra Resûlullah (sav) yaklaşık üç gün daha yaşamıştır. Bu süreç içerisinde Hz. Ömer, O'nun (sav) yanında değildi. Bilakis ehli beytten Hz. Ali ve Hz. Abbas O'nun (sav) yanındaydı. Hilafet veya bunun dışındaki herhangi bir meselenin yapılması hususunda maslahat olsaydı, Resûlullah (sav) kesinlikle bu maslahatı yapardı.[150]

e. Resûlullah (sav) yazdırmak istediği şeyi hastalık haliyle yazdırmış olsaydı, münafıklar O'na (sav) iftira atacaklardı. Ve bundan dolayı Hz. Ömer, Peygamber'in (sav) yazdırdığı şeye karşı münafıkların ileride fitne çıkarmalarından korkmuştur.[151]

f. Hz. Ömer'in Kırtâs olayındaki tutumu, O'nun (sav) hastalığının yazı yazmasından dolayı daha da artacağından ve Peygamber'in (sav) üzerine titremesinden kaynaklanmaktadır.[152]

g. Rivayetlerde geçen (أَهَجَرَ ـ هَجَرَ - يَهْجُر) "*sayıklıyor-sayıkladı- sayıklıyor mu*" anlamına gelen kelimelerin kullanılması, Resûlullah'ın (sav) acısının ne kadar artmış

[146] İbn Kesir, *es-Siretü'n-nebeviyye.*, 4/451; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/248.
[147] Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefi Ayni, *Umdetü'l-kari şerhi Sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabi, t.y), 2/171.
[148] Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyuti, *ed-Dibac ala Sahih-i Müslim b. el-Haccac.* (Arabistan: Dâru İbn-i Affân, 1996), 4/237.
[149] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevi, *el-Minhac fi şerhi Sahihi Müslim b. Haccac* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1972), 11/90.
[150] Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali el-Kari, *Mirkatü'l-mefatih şerhu Mişkati'l-mesabih* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2002), 3/1153.
[151] Hamza Muhammed Kâsım, *Menarü'l-kari' şerhi muhtasarı Sahihi'l-Buhârî* (Şam: Mektebetu Dâri'l-Beyân, 1990), 1/209.
[152] Kâdî İyâz, *Kitâbü'ş-şifa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa.*, 2/435.

olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır; yoksa sahâbîler, Resûlullah'ın (sav) manasız sözler söylediğini akıllarına bile getirmemişlerdir. [153]

ğ. Sahâbînin Resûlullah'ın (sav) emrettiği bir hususta ihtilafa düşmesinin sebebi O'na (sav) isyan etmek şeklinde anlaşılmamalıdır. Buradaki ihtilaf, herhangi bir müçtehidin içtihadı gibidir. İctihadında isabet eden ve etmeyen iki tarafta ecir almıştır. Şiâ'nın musibet olarak gördüğü şeyin aksine bilakis Hz. Ebû Bekir'in hilafeti konusunda şüpheye düşen ve bu hususta şüphe eden kimse musibet işlemiştir.[154]

Ehli Sünnet âlimlerinin Kırtâs olayına bakış açısını incelediğimizde Şiâ mezhebinde olduğu gibi hâdiseyi, kendi fikir altyapısına uygun olarak anlamlandırdığını açık bir şekilde görmekteyiz. Peygamber'in (sav) son elçi olduğunu ve İslâm'ı insanlara eksiksiz bir şekilde anlattığını[155] düşünen Ehli Sünnet âlimleri, Kırtâs olayında vasiyet yazılmasa bile dinİn tamama erdiği, bu yüzden yazılmayan şeyin dinİn temel konularını ilgilendiren kat'i bir meselede olamayacağını beyan etmişlerdir. Ehli Sünnet, sahâbeye bakış açısına paralel olarak da onların (sahâbîlerin), hem adalet hem de ittiba yönünden Resûlullah'a (sav) tabi olduklarını ve olayla igili rivayetleri de bu bağlamda yorumladığını görürüz. Bu yüzden Mezhepler Tarihi çalışmalarında araştırılacak grup ve fırkaların olaya yaklaşım tarzları, ilgili grubun temel fikriyatıyla yakından alakalıdır. Nitekim grupların kendilerine temel aldığı argümanların, hâdiseleri anlamlandırmaya dönük çok büyük etkisi vardır. Ehli Sünnete mensub âlimler de Kırtâs olayını kendi fikri kaideleri çerçevesinde anlamışladır.

Ehli Sünnet, Kırtâs olayına yaklaşırken Şiâ'yı tenkit eden, sahâbeyi savunan ve uzlaşmacı bir üslupla kendinİ ifade etmeye çalışmıştır. Şiâ sahâbeyi, birbiri ardından iş çeviren şahıslar gibi tasvir ederken; Ehli Sünnet ise Hz. Ali dâhil olmak üzere tüm sahabeleri, Hz. Peygamberin (sav) emrine imtisal eden bir topluluk olarak yansıtmıştır. Bu yaklaşım tarzı Müslümanların birlikteliği açısından önemli bir adım olarak görülebilir. Çünkü Müslümanların bir araya gelebilmesi, ancak sağduyuya dayalı ve ilk nesil olarak telakki edilen sahâbe grubuna karşı hayırhah (iyilik isteyen) bir yaklaşımla olabilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'deki , "*Allah'a ve Resûlüne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider."* [156]

[153] Kâdî İyâz, *Kitâbü'ş-şifa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa.*, 2/434.
[154] Ali Muhammed Sallâbî, *Ali b. Ebi Talib şahsiyyetuhu ve asruhu* (Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebü's-Sahâbe, 2004), 1/158-160.
[155] Sallâbî, *Ali b. Ebi Talib şahsiyyetuhu ve asruhu*, 1/159.
[156] (el-Enfâl 8/46)

âyetiyle de itikadî ve siyasî ihtilaflardan uzak durulması gerektiği belirtilirken, tâli konulardaki ihtilaflar ise rahmet olarak görülmüştür.[157] İslâmiyet'in bu hususta duruşu, siyasî ve itikadî konularda ihtilafa düşmeme ve beraber hareket etme fikri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

2.2.7. Şiâ'nın Kırtâs Olayına Bakışı

Şiîler'in Kırtâs olayına yaklaşım tarzlarını daha iyi anlayabilmemiz için öncelikle bu mezhebin kendi içinde İslâm'ı nasıl anlamlandırdığını, Hz. Peygamber (sav) ve sahâbe anlayışlarının nasıl olduğunu bilmekte fayda vardır. Çalışmamızın çerçevesi kısıtlı olduğu ve Şiâ'nın sahip olduğu düşünceleri ayrıntılı bir şekilde ele almanın ancak farklı bir çalışmayla olabileceğinden ötürü bizler ayrıntıya girmeden Şiâ'nın fikirlerinden bahsedecek olursak; İslâm dini, Hz. Muhammed (sav) ile gönderilen son dindir.[158] Ve Hz. Muhammed'den (sav) sonra yeni bir peygamber gelmeyecektir. Ama Hz. Peygamber'den (sav) sonra O'nun nass ile tayin ettiği, Hz. Ali'nin soyundan gelen imamlar vasıtasıyla din devamlılığını sürdürecektir.[159] Peygamber'den (sav) sonra gelen imamların hepsi ismet sıfatını taşımakta olup, günahtan masumdurlar.[160] Genel çoğunluğa göre de sahâbîlerin birçoğunun, Resûlullah (sav) vefat ettikten sonra dinden irtidat etme imkânı vardır.[161] Şiâ mezhebinin lokal olmayacak şekilde kendi içerisinde barındırdığı düşünceler bu yöndedir.

Şiîler'in Kırtâs olayına yaklaşımı da, sahip olduğu düşünceler çerçevesinde şekillenmiştir. Yapılan yorumlar genel anlamda şu çerçevededir:

---

[157] Halil İbrahim Kutlay, "Ümmetimin İhtilafı Rahmettir' Sözü Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/1 (2004), 81-104; Ali Toksarı, "İslam'da İhtilafın Yeri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987), 285-320.

[158] Şiâ mezhebinden kastımız, on iki imam prensibini benimseyen ve Şiâ'nın en büyük kolu olarak kabul edilen Caferiyye mezhebidir. Ethem Ruhi Fığlalı, *İmâmiyye Şiâsı* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1984), 205.

[159] Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2020), 210; Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da Siyâsî, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, çev. Abdulkadir Şener vd. (İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.), 36; Hasan Onat vd., *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2019), 153; İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İ'tikadî Mezhebler ve Akaid Esasları*, çev. Mustafa Saim Yeprem (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 42.

[160] İsmail Kaya, *Kendi Kaynaklarına Göre Şiâ ve Şiîlik* (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2015), 38.

[161] Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 91-92; Kaya, *Kendi Kaynaklarına Göre Şiâ ve Şiîlik*, 94-100.

a. Peygamber (sav) vefat etmeden önce Hz. Ali'nin imamlığını vasiyet etmek için yanında bulunan sahâbîlerden yazı malzemesi istemiştir.

b. Hz. Ömer, Peygamber'in (sav) vasiyetini yazılı olarak bildirmek istediği emre karşı çıkmıştır.[162]

c. Hz. Ömer, vasiyetin yazımına karşı çıktığı için günaha girmiştir. Ve *"Kur'ân yanınızdadır. O bize yeter"* diyerek, Kur'ân-ı Kerîm'i Resûlullah'tan (sav) daha iyi bildiği izlenimini kendinde uyandırmıştır.

ç. Hz. Ömer, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a ve Resûlullah'a itaati emreden ayetlere muhalefet etmiştir. [163]

d. Ehli Sünnet âlimleri, kendi eserlerinde geçen (أَهَجَرَ – هَجَرَ - يَهْجُر) "*sayıklıyor- hezeyan ediyor- sayıklıyor mu*" anlamına gelen kelimeler yerine, "*Onun (Peygamber'in sav) rahatsızlığı kendisine ağır gelmiştir*" anlamına gelen (قَدْ غَلَبَهُ الوَجَعُ) cümlesini kullanarak rivayetlerde tasarrufta bulunmuşlardır.[164]

e. Şiâ mezhebi, kendisinden sonra dalâlete düşülmemesi için yazı malzemesi isteyen Resûlullah'a (sav) karşı çıkıldığı fikrini benimseyerek olayı, "*büyük musibet*" olarak ifade etmiştir.[165]

Şiâ mezhebinin Kırtâs olayını nasıl anlamlandırdığını incelediğimizde, yukarıda da değindiğimiz gibi, hâdiseyi kendi fikir altyapısına uygun bir şekilde yorumladığı görülür. Çünkü Şiâ'ya göre Hz. Peygamber'den (sav) sonra gelecek ve ondan sonra en efdal kabul edilen şahıs Hz. Ali'dir. Bunun için vasiyet yazılmamış olsa bile, Peygamber'in (sav) yazacağı kişi, kendisinden sonraki en faziletli kişi olmalıdır. Yine Şiâ'ya göre sahabenin de Resûlullah'tan (sav) sonra dalâlete sapma ihtimali olduğu için vasiyet yazılmaması meselesinde de ön planda sahabenin parmağı olmalıdır ki, bu da ancak Şiâ tarafından sürekli kötülenen Hz. Ömer olabilir. Şiâ, tabiri caizse Hz. Ömer'i sanık sandalyesine oturtmuş ve Hz. Peygamber'in (sav) emrine uymadığını söyleyerek bir nevi tarih sahnesindeki intikamını almaya çalışmıştır. Hâlbuki Hudeybiye barış anlaşmasında Resûlullah (sav) tarafından Hz. Ali'ye bizzat

[162] Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/142.
[163] Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 2/94.
[164] el-Musevî, *Mürâcaât*, 272-276.
[165] Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Ubeydullah b. Ayyâş el-Cevherî, *Müktedabu'l-eseri fi'n-nassi 'ale'l-eimmeti isney 'aşar* (Mektebetu't-Tabâtabâiî, t.y), 1/3; Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*,1/ 143.

kendi eliyle yazmış olduğu, anlaşma metnindeki şeyleri silmesi emredildiğinde Hz. Ali, Hz. Peygamber'in (sav) bu emrini yerine getirmemiştir.[166] Ama Şiâ'ya göre Hz. Ali günahtan masum olup, ismet sıfatına nail olduğu için burada hata yapmamıştır. Bizce de Hz. Ali bu hareketinden dolayı hata yapmamıştır. Çünkü Hz. Peygamberin (sav) eğitiminden geçen sahâbeler ancak O'nun (sav), ne zaman, nerede ve ne maksat ile olursa olsun niçin emirde bulunduğunu genel olarak bilirledi. Ama Hz. Peygamber dışındaki insanların hata ve günahtan müstağni olduğunu düşünme fikri, bizce hem Kur'ân-ı Kerîm'in ana mesajına hem de Peygamber'in (sav) hayatına ters düşmektedir.

Şiâ'nın ele alıp işlediği her mesele, yukarıda açıklamış olduğumuz üzere kendi fikir altyapısıyla uyum içerisindedir. Nitekim Kırtâs olayı da bundan nasibini almıştır. Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin aşırı bir şekilde yüceltildiği, sahabenin birbiriyle sürekli ve her zaman çatışma halinde olduğu izlenimi,[167] olayların anlaşılmasına da böylece rengini vermiştir. Kırtâs hâdisesinin anlaşılmasına yönelik bu fikirler, Şiâ'nın siyasî bir bilinç altyapısının olaylara tezahürü olarak görülebilir.

[166]Buharî,"Keyfe yektubu heze",(No. 2698).; Müslim, "Sulhu hudeybiyye",90.
[167] Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/290-295; el-Musevî, *Mürâcaât*, 310.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EHL-İ SÜNNET VE ŞİÂ KAYNAKLARINDA KIRTÂS OLAYININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. EHL-İ SÜNNET'E MENSUP BAZI ÂLİMLERİN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Mezhepler tarihi çalışmalarında incelenen herhangi bir meselenin açığa kavuşturulması için araştırılacak mevzunun var olduğu edebiyat kaynaklarının incelenmesi, ehemmiyet arz etmektedir.[168] Konunun hem ilk dönem kaynakları hem de son dönem kaynakları çerçevesinde ele alınması da tarih sahnesi içerisinde ilgili hâdisenin mezhepler arasında dönemsel olarak nasıl anlaşıldığının, ilgili tarafların kendi düşüncelerini savunurken hangi delilleri kullandığının ve günümüz açısından meselenin insanlar arasında hali hazırda sıcaklığını koruyup korumadığının cevabını teşkil edecektir. Bu yönüyle çalışmamızda ele aldığımız mevzunun, ilk ve son dönem kaynakları ışığında incelenmesi kaçınılmaz olmuştur. Özellikle Müslümanların genelini oluşturan Ehli Sünnet'in, en muteber kaynakları olarak kabul gören İmâm-ı Buhârî ve İmâm-ı Müslim'in "*el-Câmiu's-Sahîh*" isimli eserlerinin şerhleri, meseleyle ilgili yazılan akaid kitapları ve İslam tarihçilerinin hâdiseyle ilgili beyanları bizlere Sünnî'lerin mevzuyla ilgili genel fikirlerini verecektir. Buna paralel olarak yine Müslümanların ikinci büyük fırkası olarak kabul gören İmâmiyye Şiâ'sının da hem ilk devir hem de son devir âlimlerinin eserlerinde konuyu zikrediş şekli de geçmişten günümüze Müslümanların kendi içerisinde karşılıklı olarak Kırtâs olayını nasıl anlamlandırdığını bizlere gösterecektir. Diğer yandan da mevzuyu bu yöntemle incelemek, Kırtâs konusunu araştıranlara bütüncül bir bakış açısı kazandıracaktır.

3.1.1. Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb'ın Görüşü

Hattâbî (ö. 388/998) ,[169] Kırtâs olayıyla ilgili hadisi verdikten sonra şu açıklamaları yapmıştır; "Bu (hadis) iki şekilde yorumlanır. O ikisinden biri şöyledir;

[168] Mustafa Akman, "İtikadî Mezhepler Tarihinin Kaynakları: İçerik ve Özellikleri", *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (2019), 169-204.

[169] İmâm-ı Buhârî'nin "*el-Câmiu's-Sahîh*" eserinin ilk şârihlerinden kabul edilen Hattâbî, Kâbil'de dünyaya gelmiştir. Kendi dönemindeki birçok İslam âliminden fıkıh ve hadis dersleri almak için İslam beldelerini dolaşmıştır. Lügatçı yönü de göze çarpmaktadır. Aynı zamanda Hattâbî, inanç konularında da söz sahibi bir âlimdir. Ehl-i sünnet inancını Müşebbihe, Mücessime, ve Mu'tezile gibi yanlış fikirlerinden korumak maksadıyla itikadî konulardaki hadislerin te'vil ve yorumunu yapmıştır. Bkz.

Şüphesiz Hz. Peygamber (sav), insanlar ihtilafa düşüp, tartışıp bu durum onları fitne ve sapkınlığa sürüklemesin diye kendisinden sonraki halifenin ismini yazmak istediği için böyle yapmıştır. Diğer yorum ise şudur: Hz. Peygamber (sav) ümmetine şefkat beslediği, onların üzerindeki yükü almak gayesiyle ve kendisinden sonra dinİn hükümlerindeki ihtilafı, yazdıracağı şeyle kaldırmayı arzu etmesinden ötürü vasiyet yazmak istemiştir. Hz. Ömer'in tercih ettiği yorum da şudur; Eğer her konuda helal ve haram açık bir şekilde belli edilmiş olsaydı, hakkı talep etmek için var olan içtihad yok olur ve kesinlikle (insanlar için) imtihan ortadan kalkardı. İnsanlar (amel bakımından) eşit seviyede olurlardı. Ve âlimlerin kendileri dışındakilere üstünlüğü muhakkak geçersiz kalırdı. Peygamberden de (sav) şöyle rivayet edilmiştir "*Ümmetimin ihtilafı rahmettir*" Hz. Ömer bu görüşü doğru bulması münasebetiyle kendisi gibi düşünmeyen sahâbelerin görüşüne karşı kendi fikrini öncelemiştir.[170]

Hattâbî'ye göre de din hususunda ihtilaf üç bölüme ayrılır. Birincisi yaratıcının varlığı ve onun vahdaniyeti hakkındadır. Bunda oluşabilecek ihtilaf küfürdür. İkincisi onun sıfatları ve meşieti ile ilgilidir. Bunda ortaya çıkacak ihtilaf bidattır. Üçüncüsü ise hakkında çeşitli hükümlerin bulunma ihtimali bulunan fer'i ahkâmdaki ihtilaftır. Yüce Allah bunu bir rahmet ve ilim adamları için bir üstünlük sebebi kılmıştır. "*ümmetimin ihtilafı bir rahmettir*" hadisinden kastedilen de budur.[171] Aslına bakılacak olursa Hattâbî, Kırtâs hadisesindeki ortaya çıkan ihtilafı fer'i ihtilaftan kaynaklandığını düşünmektedir ve ona göre bu ihtilaf kimseye zarar vermez.

Devamında karşıt görüşte olanların sorularına cevap verme gayesiyle müellif şunları eklemektedir; "Hz. Peygamberin (sav) din hakkında görüş belirttiği bir hususta Hz. Ömer'in emre karşı gelip, kabul noktasında hızlı hareket etmemesi nasıl caiz olabilir? Onun bu konudaki özür sebebi ve tevili nedir? Hz. Ömer Resûlullah'ın kesin masum olduğuna inandığı, Kur'ân'ın şahitliğiyle de hevâsına göre konuşmayacağını bildiği halde, Hz. Peygamberin (sav) hak dışında konuşup veya kendi diliyle batıl şeyler söyleyeceğinden korktuğu için mi *"Peygamberin hastalığı kendisine ağır gelmiştir. Allah'ın Kitabı bize yeter*." demiştir?"

Salih Karacabey, "Hattâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997).

[170] Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim Hattâbî, *A'lamü'l-hadis fî şerhi Sahihi'l-Buharî* (Mekke: Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, 1988), 1/217-218.

[171] Hattâbî, *A'lamü'l-hadis fî şerhi Sahihi'l-Buhari*, 1/221.

Bu soruya şöyle cevap verilir: "Hz. Ömer'in, Peygamberin hata yapacağı zannında bulunması ve hangi halde olursa olsun Onu (sav) töhmet altında bırakması caiz değildir. Bunun haricinde Hz. Ömer, Allah'ın dinini kesinlikle tamama erdirdiğini, şeriatını tamamladığını, bilinen bir sistem üzerine bunu yerleştirdiğini, Peygamberin hastalığının ağırlaştığını, ölümün resûlullaha yaklaştığını, onun insan olduğunu, insanların başına gelen sıkıntıların onun da (sav) başına gelebileceğini ve hastalığının etkisiyle bedeninin diğer insanlar gibi (acıdan) kızardığını göz önünde bulundurmasından ötürü böyle hareket etmiştir. Peygamber de (sav); "*Kuşkusuz ben, onlardan iki kişinin çektiği acıyı çekiyorum"*[172], "*Muhakkak ben bir insanım. İnsanların öfkelendiği gibi ben de öfkelenirim"*[173]*, "Şüphesiz biz peygamberlere musibet kat kat verilir"*[174] demiştir. Bu konuyla bağlantılı yapılmasında zorunluluk bulunmayan ek ve benzer durumların illeti hasebiyle ve münafıkların dinî meselelere iftira atma yolunu bulacaklarından, Hz. Ömer böyle davranmıştır. Sahâbelerin, tavaflarını yapmadan önce saç kesilmesi hususunda ona (sav) danıştıkları gibi Peygamber de (sav) uygun gördüğü meselede ashâbına danışırdı ki, Allah (c.c) onu her konuda muvaffak kılsın. Hudeybiye gününde Kureyş (kabilesi) ile kendi arasında yapmış olduğu anlaşma için de o sahâbelere danışmıştı. Buna nazaran Peygamber (herhangi bir meseleyle alakalı) yapılması vahiyle zaruri olan herhangi bir şey hususunda da kimseye danışmaz ve o emrin tersine göre de hareket etmezdi. Âlimlerin çoğu, vahiy gelmeyen konularda Resûlullah'ın hata edebileceğinin caiz olduğu görüşündedir. Yine o âlimler, onun (sav) (şeriatı) açıklama hususunda hata etmeyeceği üzerine de icmâ etmişlerdir."[175]

Burada Hattâbî, meseleye yaklaşırken öncelikle belli başlı bazı sabiteler ortaya koymuş ve konuyu bu kaideler çerçevesinde anlatmaya çalışmıştır. Bu kaidelerden biri, Hz. Ömer dahi olsa hiçbir insan Resûlullah'ın şeriatı açıklaması hakkında hataya düşebileceğini düşünemez. Bunun düşünülmesi dahi caiz değildir. Ortaya çıkan ihtilaf, dinin fer'i ahkâmına dayandığından kimseye zarar vermez. Hz. Ömer'in sözü kendisinin bildiği ve açıklanması kesin olmayan bir mesele sebebiyle ortaya

[172] Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Müsnedu'd-Dârimî* (Suudi Arabistan: Darü'l-Muğnî, 2000), 3/1824,(No.2813).
[173] Ebû Ya'kūb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî, *Müsned İshâk b. Râhûye* (Medine: Mektebetu'l-İmân, 1991), 1/275,(No.247).
[174] Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî, *el-Emrâż ve'l-keffârât ve't-ṭıb ve'r-ruḳayyât* (Kahire: Daru İbni Afvân, 1995), 1/25,(No.7).
[175] Hattâbî, *A'lamü'l-hadis fî şerhi Sahihi'l-Buharî*, 1/223-225.

çıktığından bu ona zarar vermez. Çünkü bu, diğer sahâbilerin de yapmış olduğu ve Hz. Peygamberin de karşı çıkmadığı bir durumdur.

Devamında müellif şunları eklemektedir: "Tüm eksikliklerden münezzeh olan Allah, Hz. Peygamberi (sav) bütün yarattıklarına üstün kılmış olsa da, onu (sav) yaratılanların niteliklerinden müstağni tutmamış ve resûlullahı insanî özelliklerden çıkarmamıştır. Hastanın hezeyan etmesi hali onda olmayacak bir haldir. Kalem insanlardan kaldırılmıştır.(Yani bazı durumlarda ortaya çıkacak şeyler için hiçbir insanın bir şey yapamayacağı anlamında söylenen bir sözdür) Nitekim Peygamber (sav) kendisine hatırlatılıp ihtar edilinceye kadar kıldığı namazın rekâtlarında yanılabilmiştir. Böylelikle Allah resulünün hastalığında da buna benzer bazı durumların ortaya çıkması ve onun (sav) bu örnekteki gibi tereddüte düşmesi inkâr edilemez bir vakıadır. Ve (malumdur ki) Peygamber, hakikat ortaya çıkıncaya kadar doğruyu bulmak için gayret eder. Bu durumlar ve buna benzer sebeplerden dolayı da Hz. Ömer, (vasiyetin yazılmamasını isteme) fikrine yönelmiştir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir. Şunun da bilinmesi lazımdır ki, Peygamberin sözü azimetten (yapılması zorunlu olan) bir işle ilgili olmuş olsaydı, Allah onu kesinlikle yerine getirtirdi. Dinin sorumluluğunu kolaylaştıran Allah'a hamdolsun. Peygambere güzel bir itaat ile Allah'a sığınırız. Kuvvet (i yaratmak) yalnızca Allah'a mahsustur."[176]

3.1.2. Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkıllî el-Mâzerî'nin Görüşü

Mâzerî (ö. 536/1141) ,[177] İmam Müslim'in *el-Câmʿiu'ṣ-ṣaḥîḥ*' adlı eserine yazmış olduğu şerhte talebelerinin kendisinden işitmiş olduğu şekliyle Kırtâs olayıyla ilgili hadisi açıklarken şunları söylemektedir; "Hocamız şöyle dedi; Kuşkusuz Hz. Peygamber (sav) yalan söylemekten veya kendisine tebliğ edileni ifsad etmekten masum (korunmuş) dur. Bununla birlikte O (sav), şanını düşürmeyecek ve şeriatında bozukluk oluşturmayacak bir şekilde vücuduna isabet eden hastalıklardan da masum (korunmuş) değildir. Şüphesiz Resûlullaha sihir yapıldığında bir şey yapmadığı halde,

[176] Hattâbî, *A'lamü'l-hadis fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 1/226.

[177] Müslim'in bilinen ilk şârihi ve Mâlikî fıkhının önde gelen fakihlerinden biri olan Mâzerî, (h.453) yılında Sicilya'nın Mazara şehrinde dünyaya gelmiştir. Hadis ve kelam âlimi olan Mâzerî, kendi döneminde birçok istila ve savaşa şâhit olmuştur. Fâtımî iktidarına karşı da mücadele eden Mâzerî, (h.536'da) vefat ettikten sonra Tunus'un Manastır şehrine defnedilmiştir. Bkz. Eyyüp Said Kaya, "Mâzerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003).

herhangi bir şey yapmış gibi kendisinde izlenim oluşmasına rağmen bu durum onu ne (dinî) hükümler ve şeriata ters düşecek bir söz söylemeye ne de şiddetli ateşten dolayı onu hezeyan etmeye (ne dediğini bilmeyip kötü söz söylemeye) itmemiştir."[178]

Mâzerî, Kırtâs olayında meydana gelen ve rivayetin içinde geçip kötü anlama gelebilme ihtimali olan "hezeyan etti veya sayıkladı" kelimesini, Hz. Peygamberin masumiyet sıfatıyla temellendirmiştir. Ona göre Hz. Peygamber (sav) hangi durumda olursa olsun İslam'ın herhangi bir meselesinde yanlış açıklamada bulunması imkansızdır. O yüzden yazara göre "sayıkladı-هَجَرَ" kelimesi Hz. Peygamberin (sav) şahsında onun tebliğ vazifesine eksiklik oluşturmayacağı şeklinde anlaşılmalıdır. Bu yüzden sahâbelerin de ona karşı kötü ithamda bulunmaları imkan dahilinde değildir.

Yazar devamında şunları söylemektedir; "Şeriatta var olan hükümlerin çoğunda (açık bir şekilde) açıklama yapılmamıştır. Fakat usul (fıkıh) olarak belirlenen sistem ve âlimlerin sorumluluklarına almış oldukları delillerden hüküm çıkarma ameliyesi olan istinbat metoduyla da her insan (işin ehli) gücü yettiğince kendisine tezahür eden şeyle konuşmuş (fikrini söylemiş) tur.

Bazı meselelerde onlar (sahâbeler) hüküm çıkarmak istediklerinde kargaşaya ve fitneye düşebilirler. Eğer bu meselede (Kırtâs olayında) açıklama olsaydı, ihtilaf ve kargaşa ortadan kalkardı. Resûlullah (sav) belki de bu meselelerde bazılarının (ihtilaf etmeye) maruz kalmalarını arzu etmiştir. Birtakım âlimler de şöyle demiştir; Bence de doğruya en yakın görüş (budur) "Hz. Peygamber (sav) kendisinden sonraki imâmı (devlet başkanını) seçip, Sıffîn ve Cemel savaşları gibi büyük kargaşaları ortadan kaldırmak istemiştir." Bu , (doğruya) uzak olmayan görüştür.

"Şöyle denilecek olursa; Resûlullah, *"Bana size vasiyet yazmak (için yazı malzemesi) getirin"* sözünü söylemesiyle (onlar) nasıl ihtilaf etmeyi münasip görmüştür? Ve onun emrine nasıl karşı gelmişlerdir?

Buna şöyle cevap veririz; Şüphe yok ki aslının mendup olduğunu söyleyen kişinin yanında bile, emir kalıpları belli başlı sebeplerin iştirakiyle mendupluktan vacipliğe dönebilir. Vacip olduğunu söyleyen kişinin yanında da vacip olmaktan mendup olmaya çevrilebilir. Aynı zamanda bu karine ve sebeplerle (إِفْعَلْ-yap!) fiil

[178] Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî Mâzerî, *el-Mu'lim bi-fevaidi Müslim* (Tunus: el-Müessesetü'l-Vataniyye li't-Terceme ve't-Tahkik ve'd-Dirasat [Beytü'l-Hikme], 1988), 2/356-358.

kalıbı ruhsat vermeye, (emir fiilini) devre dışı bırakmaya ve diğer başka anlamlara da dönüşebilir. Belki de Peygamber (sav) için bu işin vacip olmadığına dair bir karine ortaya çıkmış, hatta (sahâbeleri emrine) uyup uymama konusunda muhayyer bırakmıştır. Böylece onlar da kendi içtihatlarındaki tercihlerine göre ihtilaf etmişlerdir. Bu da onların dinî konularda içtihada yöneldiklerine delâlet eder. Hz. Ömer'in içtihadı da onu böyle (ihtilafa) hareket etmeye itmiştir. Umulur ki o, Peygamberin (sav) davranışından bunu çıkarmıştır.

Peygamberi itham etmeksizin "*Allah'ın resulü sayıkladı*" sözlerinin manası, Hz. Ömer'in (r.a) "*Hastalığı ona ağır gelmiştir*" kavli ve sahâbelerin, Peygamberin şeriatı tebliğ ederken ki hedeflerine onu itham etmeyecek şekilde inandıkları karineler çerçevesinde olmalıdır. Böylelikle bu mevzu Hz. Ömer'e ayân olup diğer (sahâbelere) kapalı kalınca ona (Hz. Ömer'e) muhalefet ettiler. Belki de Hz. Ömer'in aklına birden, Peygamberin hastalığı esnasında geriye kalan Müslümanlara yazacağı vasiyetle, münafıkların İslam'ın meşhur olan genel kaidelerine saldıracağı fikri gelmiştir. Bununla birlikte münafıklar, yazılacak şeyden ötürü onu kalplerinde hastalık bulunan kimselere benzetirler. Onun için Hz. Ömer "*Allah'ın kitabı bize yeter*" demiştir. Dil bilginleri, hastanın (hicr-هجر) yapmasını, onun sayıklama anlamına geldiğini söylemektedirler. Hoca(mız) (Allah onu muvaffak eylesin), resûlullahtan (sav) çıkan bu sözün açıklamasını caiz olan ve caiz olmayan şekilde beyan ettiğimizi ifade etmiştir."[179]

İmam Mâzeri'nin açıklamalarının geneline bakılacak olunursa, onun söyledikleriyle Hattâbî'nin söyledikleri arasında yakın bir ilişki vardır. Hem Peygamberin (sav) İslam dininin temeli hakkındaki açıklamalarında hataya düşmeyeceği düşüncesi, hem de Hz. Ömer'in vermiş olduğu tepkiyi açıklamadaki anlatım birlikteliği, bin küsur yıl önce bile İslam âlimlerinin ve Ehli Sünnet Müslümanlarının bu meselenin birçok noktasında müşterek bir anlayışa sahip olduklarını göstermektedir. Öyle ki İmam Hattâbî ve Mâzeri'nin, kendi alanlarında ilk olma özelliğini taşıması ve sonradan gelen Ehli Sünnet Müslümanların Kırtâs olayını yukarıdaki anlatım çerçevesinde anlayıp, ona göre açıklamalarda bulunmaları da dikkat çekici diğer bir noktadır.

[179] Mâzerî, *el-Mu'lim bi-fevaidi Müslim*, 2/356-358.

3.1.3. Kâdî İyâz'ın Görüşü

Kâdî İyâz (ö. 544/1149) ,[180] Hz. Muhammed'in (sav) eşsiz kişiliğini anlattığı eserinde onun vasiyeti bahsinde mevzuyla alakalı açıklama yaparken şunları söylemektedir; Eğer şöyle diyecek olursan: "Hz. Peygamberin (sav) sözlerinde ve bütün hallerinde günahtan korunduğu anlaşıldı. Onun bilerek veya yanılarak yaptığı davranışlarda, hastalığında ve sıhhatinde, ciddi olduğunda ve şaka yaptığı vakitlerde, razı olduğu ve öfkeli olduğu zamanlarda ismetine ters düşecek şekilde bir şey söylemesinin ve tereddütlü davranmasının uygun olmadığı görüldü. O zaman Hz. Peygamberin (sav) vasiyetiyle ilgili hadisin anlamı nedir?

İbn Abbas'tan rivayetle Resûlullahın vefatı yaklaştığında evde adamlar (kalabalık sahabe topluluğu) varken O (sav) şöyle dedi; " *Bana, yazdığımda kendisinden sonra kesinlikle sapmayacağınız (kâğıt - kalem) getirin"* ve bazıları şöyle dedi; "*Şüphesiz Resûlullahın hastalığı kendisine ağır gelmiştir*."

Bir diğer rivayet de şöyledir; *"Bana, kendisinden sonra ebediyyen sapmayacağınız, size yazmak için (yazı malzemesi) getirin." ve oradakiler (yazı malzemesi getirilip getirilmeme hususunda) tartıştılar ve şöyle dediler ; " Onun nesi var? Sayıkladı mı? Anlamaya çalışın ". Böylece Resûlullah (sav) şöyle dedi; "Beni yalnız bırakın. Benim içinde bulunduğum durum daha hayırlıdır."* Hadisin bazı tariklerinde "*Şüphesiz Peygamber (sav) sayıklıyor*" geçmekte, bir rivayette "*Sayıkladı"* diğer rivayetlerde "*Resûlullah hiç sayıklar mı*?" veya "*Bu bir sayıklama mı*?" şeklinde geçmektedir. " Hadiste şunlar da geçmektedir: Hz. Ömer, " Peygamberin hastalığı ağırlaştı. Yanımızda Allah'ın kitabı var, O bize yeter" dedi ve gürültüler çoğaldı. Ve o (sav) şöyle dedi "*Yanımdan uzaklaşın*"

Bir diğer rivayette ise, "Evde bulunanlar ihtilafa düştü ve tartışmaya başladılar. Onlardan bir grup Resûlullaha yazacak bir şey verin de size onu yazsın derken, diğer bazıları da Hz. Ömer'in dediğini diyordu." tarzındadır."[181]

---

[180] Endülüslü âlimlerden olup zekâsı ve İslamî konulardaki tâvizsiz tutumlarıyla ön plana çıkan Kâdî İyâz (h.476) yılında Sebte'de dünyaya gelmiştir. İlim tahsili için Kurtuba'ya giden Kâdî İyâz Murabıtlar ve Muvahhidler arasında devam eden savaşları da müşâhede etmiştir. Kâdî İyâz, (h.544' te) Merakeş'e vardığında vefat etmiş ve Bâbüîlân'a defenedilmiştir. Bkz. Yaşar Kandemir, "Kâdî İyâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001).

[181] Ebü'l-Fazl İyaz b Musa b İyaz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *Kitâbü'ş-şifa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa.* (Amman: Darû'l-Feyhâ, 1986), 2/431-432.

Kâdî İyâz da önceki âlimler gibi Peygamberin açıklamalarının kendi risaletine ters düşmeyeceğini ve bu hususta korunduğunu belirtmiştir. Bu yüzden ona gör "هَجَرَ" kelimesi resûlullahın ismeti çerçevesinde anlaşılmalıdır. Rivayeti zahiren anlamak doğru değildir. Öyle ki, hadislerde geçen "هَجَرَ" fiili istifhâm hemzesiyle anlaşılmalıdır.

Burada "هجر" kelimesinin üzerinde durulmasının sebebi Şiâ'nın bu kelimenin ikinci anlamı olan "ne dediğini bilmeyip hakarette bulunma– hezeyan etme" mefhumunu tercih edip, bu sözü söyleyen sahâbeleri itham altında bırakmasından kaynaklanmaktadır. Ehli Sünnet uleması ise kelimenin diğer anlamı olan "sayıklama" mefhumunu tercih etmiş ve bununla alakalı getirdikleri delillerle de görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır.

Kâdî İyâz, ilgili rivayetin açıklanmasına yönelik olarak şunları eklemektedir; "Ulemamız bu hadis konusunda şunları söylemektedir; " Resûlullah (sav) hastalıklardan, cismine gelen şiddetli ağrı ve bayılmaktan, insan bedenine arız olan diğer rahatsızlıklardan korunmuş değildir. Ama onun mucizesine halel getirecek, tebliğ ettiği dine zarar verecek hezeyan ve kötü sözden korunmuştur. Böylelikle "sayıklıyor – هَجَرَ" kelimesinin anlamı hadisin zahirinde geçen "hezeyan etti- saçmaladı" anlamında olması doğru değildir. En doğrusu ve evla olanı, Peygamberin (sav) bir şey yazdırmasına ihtiyacı yoktu diyenlere yönelik istifhâm-ı inkârî'dir. (Yani Peygamber sayıklıyor mu ki, bunu yazmayalım anlamındadır.)

Devamında Kâdî İyâz, Buhâri'de geçip İbn Şihâb ez-Zührî yoluyla gelen rivayetlerin yanında, Buhârî'nin hocası olan Muhammed b. Selâm el- Bîkendî'nin (ö 227/842) tâbiîn muhaddislerinden olan Süfyan b. Üyeyne (ö 198/814) yoluyla rivayet edilen hadisinin "sayıklıyor mu" ifadesine uygun düşecek şekilde rivayet edildiğini belirtmiştir. Mâliki âlimlerinden olan Ebû Muhammed el-Asîlî (ö 392/1002) kendi el yazısıyla olan Sahih-i Buhârî nüshasında bu şekilde tespitte bulunmuştur. İmam Müslim'den Süfyan b. Üyeyne ve başkaları yoluyla gelen rivayetlerde (istifham-ı inkârî- أَهُجْرًا -اَهَجَرَ) yönündedir.[182]

Kâdî İyâz'a göre "Sayıkladı – هَجَرَ" şeklinde gelen rivayetlerdeki istifham elifi " أ " hazfedilmiştir. Ve bu elif takdir edilerek "أَهَجَرَ – Sayıkladı mı? " şeklinde anlaşılmalıdır. Bu ifadeyi başka bir şekilde anlamak ta mümkündür. Sahâbiler

[182] Kâdî İyâz, *Kitâbü'ş-şifa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa.*, 2/433.

kelimeyi ister "هَجَرَ - sayıkladı" ister "أَهَجَرَ – Sayıkladı mı?" şeklinde söylesinler, bu sözü söyleyen o sırada Allah resûlunun çektiği şiddetli acıyı görünce dehşete kapıldı; Peygamberin emri konusunda ihtilaf edilmesini ve vasiyet yazmak istemesini müşahede ederken ne diyeceğini bilemedi ve elinde olmadan sayıklama "هَجَرَ" kelimesini kullandı. Aslında o sözü söyleyen Peygamberin (sav) sayıklayacağına inanıyor değildi. Sahâbeler Peygamberimizin haline endişelendikleri için onu korumaya çalıştılar. Aslında buna gerek yoktu. Çünkü Allah "*Allah seni insanlardan koruyacaktır*."[183] buyurmaktadır. Ya da Ebû İshak el Müstemlî'nin (ö 376/986) Buhâri'nin hocalarından Kuteybe bin Saîd (ö 240/855) yoluyla tabiîn âlimlerinden Saîd b. Cübeyr'den (ö 95/744) onun da İbn Abbas'tan rivayet ettiği hadiste geçen "أَهُجْرًا" kelimesi, Peygamberin (sav) yanında ihtilaf edenlerin birbirlerine karşı "Siz buraya resûlullahın huzurunda birbirinizle çekişmeye ve onun yanında uygun olmayan sözler söylemeye mi geldinİz? şeklinde birbirlerine çıkıştıklarını göstermektedir.[184]

Kâdî İyâz, sahâbelerin Peygamberin (sav) huzurunda kendilerine emredildiği halde nasıl ihtilaf ettiği sorusunu yönelttikten sonra şöyle demiştir; " Bazı âlimlere göre Peygamberin (sav) emirlerini belli bazı karineler vasıtasıyla farz, mübah veya mendup olduğu anlaşılabilir. Peygamberin sözündeki ipuçlarından dolayı orada bulunanların bir kısmı yazı malzemesinin istenilmesini, mutlak yapılması gereken bir emir olarak görmediler. Bu işin kendi tercihlerine bırakıldığını düşündüler. Bazı sahâbeler de Hz. Peygamberin ne dediğini anlamadılar ve şöyle dediler; *"Ona ne olduğunu öğrenmeye çalışın".* Sahâbeler kendi aralarında ihtilafa düşünce resûlullah bundan vazgeçti. O vakit bu emir, yapılması zorunlu olmayan bir şeydi ve Hz. Ömer'in doğru olan görüşü de bu yöndeydi. Sonra o âlimler şöyle de demiştir; "Hz. Ömer'in vasiyetin yazılmasına karşı olmasının sebebi, Peygamberin bu sıkıntılı halinde vasiyet yazmasının kendisine ağır gelip ona derin bir şefkat beslemesinden kaynaklanmaktadır. Zaten öncesinde de Hz. Ömer "*Peygamberin (sav) hastalığı ağırlaşmıştır*" demişti.

Kâdî İyâz, sahâbelerin ihtilaf etme sebebinin Allah resulünün emrinin belli başlı karineler içermesi nedeniyle olduğunu belirtmektedir. Daha önce İmam

[183] (el- Mâide 5/67)
[184] Kâdî İyâz, *Kitâbü'ş-şifa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa.*, 2/434.

Mâzerî'nin de bu noktaya işaret etmesi mühim bir husustur. Kâdî İyâz'ın Hz. Ömer hakkındaki savunması da Hattâbî ve Mâzerî'nin anlatımıyla örtüşmektedir.

Devamında Kâdî İyâz, Hz. Ömer'in neden böyle davrandığıyla alakalı olarak şu açıklamaları yapmıştır; " Hz. Ömer, Peygamberin (sav) kendilerine yazacağı şeyi yapamayacakları ve bundan dolayı sıkıntıya girip günahkâr olacaklarından korktu. Ve Hz. Ömer, kitap ve sünnette açıklanmayan meseleleri ise Ümmeti Muhammed'in kendisine en uygun olan içtihattaki genişlik ve ruhsat ile doğruyu elde etmek olduğunu, çünkü içtihat ederken isabetli hüküm veren müçtehidin de, elinden gelen gayreti gösterdiği halde isabetli hüküm veremeyen müçtehidin de sevap kazanabileceğini düşündü. Hz. Ömer böyle hareket ederken, şeriâtın tamamıyla yerleştiğini, dinİn son şeklini aldığını biliyordu. Bu yüzden Allahu teâla "*Bugün size dinİnizi tamama erdirdim*"[185] buyurmaktadır. Peygamber de (sav) "*Size Allah'ın kitabını ve Ehl-i Beytimi tavsiye ediyorum*" sözünü söylemiştir.[186]

Hz. Ömer'in "*Allah'ın kitabı bize yeter*" sözüyle alakalı olarak müellif şu görüşleri eklemektedir; " Hz. Ömer kendi görüşüne karşı çıkan sahâbelere yönelik bu sözü söylenmiştir. Yoksa Hz. Peygamberin (sav) emrine karşı çıkmak için bunu söylememiştir. İkinci görüşe göre " Hz. Ömer, vasiyetnâmede yazılacak şeyler dolayısıyla münafıkların ve kalbinde hastalık olanların yaygara çıkarmasından korkmuştur. Râfızî (Şiîler) ile onların dışındaki bazı bidat ehlinin vasiyet meselesindeki iddiaları da böyledir. Üçüncü görüş " Hz. Peygamber (sav) onların bu konuda ittifak edip etmeyeceklerini tercihlerine bırakıp bir nevi şûra yaptı. İhtilaf ettiklerini görünce vasiyeti yazmaktan vazgeçti." Dördüncü görüş "Peygamber (sav) kendisine gelip vasiyet yazılmasını isteyen yakınlarına icabet edip bunu yapmak istedi. Yoksa kendisi böyle bir şey yapmak istememişti." Bu görüş, Hz. Abbas'ın, Hz. Ali'ye hilafet hususunda resûlullaha gidilmesi teklifine dayanır. Vasiyetin ne olduğuyla ilgili de yazar; " Yazılması istenilen şey, (Peygamberin) kendisinden sonraki halifeyi yazması ve onun tayin edilmesiyle ilgili olduğunu" zikretmiştir.[187]

[185] (el-Mâide 5/3)
[186] Kâdî İyâz, *Kitâbü'ş-şifa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa.*, 2/435.
[187] Kâdî İyâz, *Kitâbü'ş-şifa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa.* 2/437.

3.1.4. İbn Temiyye' nin Görüşü

İbn Temiyye (ö. 622/1225),[188] İmamiyye Şiâ'sına müntesip olan el-Hillî'ye tenkit olarak yazdığı *" Minhâcu's-Sünne*" isimli eserinde Kırtâs olayını açıklarken şunları söylemektedir; "Allah resulünün yazmak istediği vasiyetin kıssası, Hz. Aişe'den gelen rivayetle Sahîhayn'de olduğu şekilde kesin bir beyanla geçmektedir. Hz. Aişe şöyle dedi; "Allah resulü hastalandığında şöyle dedi; *Babanı (Hz. Ebubekiri) ve erkek kardeşini yanıma çağır. Şüphesiz ben, temennide bulunanların temenni edip, ben (halifeliğe) en evlanızım demesinden korkuyorum. (Böylelikle) Allah ve müminler, Hz. Ebubekir dışındakileri reddeder. "*[189]

"Hz. Ömer'e gelince o, Peygamberin (sav) sözünün, hastalığının şiddetinden kaynaklandığı veya normal bilinen sözlerinden bir söz olup olmadığı konusunda tereddüt etmişti. Peygamberlerin hastalanması caizdir. Bunun için o (Hz. Ömer), şöyle demiştir; *"Onun nesi var? Sayıklıyor mu?"* Bu hususta (Hz. Ömer) şüpheye düştü. O, Peygamberin sayıkladığına inanmadı. Şüpheye düşmek Hz. Ömer'e caiz olan bir durumdur. Bunun için Peygamber dışında Hz. Ömer, masum günahlardan korunmuş da değildir. Özellikle o belli bir kuşkuyla şüpheye düşmüştür. Nitekim Peygamber hastaydı. Ve (Hz. Ömer) O'nun (sav) sözünün, hasta olanlara arız olan ateşten mi kaynaklandığı veya Peygamberin bizzat kendi sözü mü olduğunu bilmek istedi."[190] Yani İbni Temiyye'ye göre Hz. Ömer'in muğayir hareket etmesinin sebebi Hz. Peygamberin sözünün, hastalıktan kaynaklanıp kaynaklanmadığında yatmaktadır. Bunun içindir ki Hz. Ömer farklı bir tavır sergilemiştir.

Devamında o, şunları eklemektedir;" (Aslında) Peygamber (sav), Hz. Aişe'ye zikretmiş olduğu vasiyeti yazmak istedi. (Peygamber) ihtilafın (sahabeler arasında) vuku bulduğunu görünce, vasiyetin kuşkuyu ortadan kaldırmayacağını anladı. Bunun için (vasiyet yazmada) bir fayda görmedi. Ve (Allah resulü) "*Allah ve müminler, Hz.*

---

[188] Şiâ'ya yönelttiği tenkitlerle bilinen ve selef metodunu benimseyip döneminin tesirli âlimlerinden olan İbn Teymiyye (h.542'de) Harran'da dünyaya gelmiştir. Döneminin birçok âlimi tarafından tenkide uğramıştır. Özellikle Şiâ ve Mutezile gibi gruplara karşı kendi eserlerinde onları yermiştir. Tartışmalı bir şahsiyet olan İbn Teymiyye, (h.622'de) Harran'da vefat etmiştir. Bkz. Koca Ferhat, "İbn Teymiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999).

[189] Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şîâti'l-Kaderiyye*, 6/23.

[190] Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şîâti'l-Kaderiyye*, 2/24.

Ebubekir dışındakileri reddeder.” sözünde olduğu gibi Allah’ın onları takdir ettiği şey üzerine toplayacağını bildi.

İbni Abbas’ın “ Allah resulü (sav) ile onun yazacağı şey arasına girmek, büyük bir musibettir” sözü, araya girenin musibette olmasını gerektirir. Sıddîk’ın (Hz. Ebubekir) hilafeti hakkında şüpheye düşen veya bu işin çıkılmaz bir hal aldığını benimseyen, musibettedir. Onun (Hz. Ebubekir’in) hilafetinin hak olduğunu bilen için de musibet yoktur. Allah’a hamdolsun.

Her kim bu vasiyetin Hz. Ali’nin hilafetiyle ilgili olduğunu tevehhüm ederse, o Sünnî ve Şiî âlimlerin ittifakıyla sapmıştır. Ehli Sünnet, Hz. Ebubekir’i üstün tutma ve (fazilette) öne almada ittifak halindedirler. Şiîler de Hz. Ali’nin imameti hak ettiğini söyleyip şöyle derler; “Şüphesiz O (Peygamber), Hz. Ali’yi daha önceden açık, sarih ve bilinir bir şekilde imametini nas ile tayin etti.” Öyleyse Hz. Ali’nin vasiyete ihtiyacı olmamıştır.”[191]

İbni Temiyye, resûlullahın vasiyeti yazmak istemesinin sebebini, daha önceki rivayetlerde geçen Hz. Ebubekir’i halife tayin etmek istemesinde görmektedir. Ona göre Peygamber belli başlı nedenlerden mütevellit vasiyeti yazdırmamış olsa bile yazdırmak istemesinin asıl sebebinin halifenin tayin edilmesinde yattığını belirtmektedir.

Müellif vasiyetle ilgili olarak da şunları eklemektedir; “Sahâbelere göre, Hz. Peygamberin vasiyetle ilgili açıklama yapmasını, vefat edeceği hastalığın hemen öncesine geciktirmesi caiz değildir. Ve şüpheye düşen herhangi bir kimsenin şüphesinden dolayı, O’nun (sav) vasiyeti terk etmesi de caiz değildir. Vasiyette yazacağı şey açıklanması ve yazılması vacip (zorunlu) olan bir şey olmuş olsaydı eğer, Peygamber (sav) onu açıklayıp yazardı. Kimsenin de sözüne iltifat etmezdi. Kuşkusuz O (sav), yaratılanların kendisine en çok itaat ettiği kişidir. Hz. Peygaber (sav) vasiyetin yazılmasını terk ettiğinde, onun vacip olmadığını anladı. O zaman dinen yazılmasını zorunlu kılacak bir şey o vasiyette yoktu. Vacip olan bir durum olsaydı, şüphesiz onu yapardı. Şayet Hz. Ömer’e (r.a) bu durumun karmaşık gelmesi, sonradan meselinin kendisine açık olması veya bazı konularda kuşkuya düşmesi bile (sonucu değiştirmez.) Peygamberin (sav) kesin bir şekilde hilafına açıklamada bulunup hükmettiği bir

[191] Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu’s-Sünneti’n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şîâti’l-Kaderiyye*, 6/25.

meselede (Hz. Ömer'in) içtihat edip üstün davranması da doğru değildir. (Hz. Ömer) Peygamberin (sav), bu konudaki (vasiyet yazmadaki) hükmünü kesin bir şekilde bilmiyordu. Şüphesiz hakta şüpheye düşmek, onun tersini söylemekten daha evladır. Bunun (kırtâs olayındaki ihtilafın) hepsi, Allah'ın hataya düşmekle kendisinden sorumluluğu kaldırdığı caiz olan içtihat ile (ortaya çıkmıştır)dir.[192]

İbni Teymiyye, Şiâ'nın Hz. Ömer'e yönelik iddialarını saydıktan sonra şöyle demektedir; " Cevap: Hz. Ömer'e (r.a) gelince onun ilmi ve fazileti Hz. Ebubekir (r.a) dışında kimsede sabit olmamıştır. Sahîh-i Müslim'de Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (sav) şöyle diyordu; *"Şüphesiz sizden önceki ümmetlerde muhaddesûn vardı. Benim ümmetimde de böyle biri varsa eğer, o da Ömer'dir*" İbn Vehb şöyle demiştir; "Muhaddesûn" un açıklaması, ilham olunanlar anlamındadır."[193]

"Buhârî'de geçen bir hadis te şöyledir; "Kuşkusuz sizden önceki İsrailoğullarında öyle adamlar vardı ki, Peygamberlerden olmadığı halde (Allah'la) irtibat halindeydiler. Eğer benim ümmetimde de onlardan biri varsa, o da Ömer'dir."[194]

Sahîhayn'da, İbn Ömer'den rivayetle o (İbn Ömer), şöyle demiştir; "Hz. Ömer şöyle dedi;" " Üç şey hususunda rabbim beni onayladı. Makâm-ı İbrahim (namazgâh edinme hususunda) de, hicab (Peygamber hanımlarının tesettürü) meselesinde ve Bedir esirleri konusunda (rabbim beni onayladı)"[195]

İbni Teymiyye, Hz. Ömerle alakalı Buhârî ve Müslim'deki bu ve bunun dışında araştırmamıza alamadığımız rivayetleri vererek, Sahîhayn'den delil getirmeye çalışan Şiâ'ya bir nevi göndermede bulunmaktadır. Böylelikle İbni Teymiyye, Hz. Ömer'le alakalı Sahihay'de geçen manası açık rivayetleri vererek, Allah resulünün onun hakkındaki düşüncelerine netlik getirmiş ve Şiâ'nın Hz. Ömer'le ilgili tezini, yine Şiâ'nın kendisine delil olarak kullandığı eserlerle çürütmeye çalışmıştır. İlerleyen sayfalarda müellif şunları serdetmektedir;

"Fakat bu (Peygamberin yazmaktan vazgeçmesi), Hz. Ebubekir'in hilafeti hakkındaki tartışmayı defetmek için Onun (sav) gördüğü maslahattan

---

[192] Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şîâti'l-Kaderiyye*, 6/26.
[193] Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şîâti'l-Kaderiyye*, 6/20.
[194] Buharî,"Ashâbu'n-Nebiyyi",(No.3689).
[195] İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünne'l-kNebeviyye fi nakdi kelâmuş-Şîâti'l-Kaderiyye*, 6/22.

kaynaklanmaktadır. Halifeliğin de (Hz. Ebubekir'e) verilmesi fikrindeydi. Ve O (sav) rabbinden ümmeti için üç şey istedi. İstediklerinden (Allah), ikisini verip birini vermedi. Onların genel olarak helak olmamasını istedi, bunu ona verdi. Onların üzerine düşmanı musallat etmemesini istedi bunu da ona verdi. Kendi aralarında sıkıntıya (ihtilafa) düşmemelerini istedi ancak bunu ona vermedi.

İbn Abbas'ın söylediği "*Allah resulü (sav) ile yazacağı şey arasına girmek büyük bir musibettir.*" (Evet) Kuşku yok ki o musibettir. Yani Hz. Ebubekir'in (r.a) hilafeti hususunda şüpheye düşen ve bu konuda ona saldıranlar hakkında musibet söz konusudur. İbn Abbas bu sözü Hârici, Râfizi ve benzerleri olan hevâ ehli ortaya çıktığında söylemiştir. İbn Abbas Allah'ın kitabında olanla hüküm verirdi. Allah'ın kitabında (aradığını) bulamaz ise Peygamberin (sav) sünnetiyle bunu yapardı. Peygamberin (sav) sünnetinde de bunu bulamaz ise Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in fetvasıyla hareket ederdi. Bu İbn Üyeyne'nin Abdullah b. Ebî Yezid'ten, nun da İbn Abbas'tan rivayet etmiş olduğu hadisle sabit olan bir durumdur. Her kim İbni Abbas'ın halini bilirse, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'i, (fazilet yönünden) Hz. Ali'nin (r.a) üstünde tuttuğunu anlar. Sonra Peygamberin (sav) vasiyeti yazmayı terk etmesi kendi tercihiyledir. Öyle ki (terkinden dolayı) bu konuda tartışma çıkmamıştır. (Peygamber) Yazma iradesini devam ettirmiş olsaydı eğer, kimse onu engellemeye güç yetiremezdi. Bu gibi tartışmalar, hatta bundan daha şiddetlisi (Peygamberin) sağlığında da vuku buluyordu. Kuba ehli ve onların dışındakiler arasında vuku bulanlar, bundan daha çok büyüklüktedir. Hatta bunun için " *Müminlerden iki grup savaşırlarsa eğer, onların arasını düzeltin*"[196] ayeti nazil olmuştur. Ama onların arasındaki kavga, hurma dalı ve terliklerle olduğu (kılıç vb. savaş aletleriyle olmadığı) rivayet edilmiştir.

Râfiziler cehaletlerinden dolayı bu vasiyetin, Hz. Ali'nin hilafetiyle ilgili olduğunu zannediyorlar. Bu (Hz. Ali'yi tayin etme), kıssada bulunmayan, rivayet vecihlerinden bir vechin bile delalet ettiği bir şey değildir. Hz. Ebubekir'in halifeliğine delalet eden sahih hadisler gibi nakil ehlinin yanında, (Peygamberin) Hz. Ali'yi halife olarak tayin ettiğiyle ilgili bilinen bir hadis yoktur. Sonra bununla beraber Onun (sav),

[196] (el-Hucurât 49/9)

Hz. Ali'yi kesin apaçık bir nasla tayin ettiğini mazeretli bir şekilde iddia ediyorlar. Eğer (Peygamber) böyle bir şey yapmış olsaydı, kesinlikle vasiyetten geri dururdu."[197]

Müellif, Abdullah b. Abbas'ın rivayetinde geçen ve yine İbn Abbas'a ait olan, hadisenin musibet olarak nitelendirmesini dolaylı olarak dahi olsa sahabeye yönelik söylenmiş bir söz olmadığını savunmaktadır. İbn Teymiyye, İbn Abbas'ın söylemiş olduğu bu sözü Kırtâs olayından sonra ortaya çıkmış Hâricî ve bidat oluşumlara dönük söylenmiş bir söz olduğunu ifade etmiş ve sahâbenin kendi arasında nasıl hareket ettiğini gerçek manada bilinmesiyle de musibet sözünün birbirlerine karşı söylenmiş bir kelam olmayacağını belirtmiştir.

İbn Teymiyye Kırtâs olayını rivayet etme şeklinden ötürü Şehristânî ve Onun gibi Milel ve'n-Nihal yazarları hakkında da şunları söylemektedir;

"Milel ve'n-Nihal konusunda yazan Şehristânî ve benzerlerinin genelinin naklettikleri, birbirleri arasında yapmış oldukları rivayetlere dayanır. Ve bunların çoğunluğu yazılmış şeyler olmayıp kendi aralarında nakledilen sözlerdir. (Şehristânî'nin) Naklettiklerinin umumunda isnad zikredilmemiştir. Hatta o, kendisinden önce makâlat yazanların, kitaplarından nakilde bulunmuştur. Ebû İsa el-Varrâk gibi Râfıza'nın yazarlarından nakilde bulunmuştur. (Bunlar) Rivayet ettiklerinin çoğunluğunu suçlarlar. Ebû Yahya ve bu ikisinin dışındaki Şiâ'dan olanlar da böyledir. Aynı zamanda (Şehristâni), sahabenin çoğunluğuna saldıran bazı Zeydiye ve Mutezilenin kitaplarından da nakilde bulunmuştur. Bu yönüyle Eş'arî'nin naklini, bunların nakillerinden daha sahih bulursun. Çünkü o, Makâlât eserlerini daha iyi bilen ve bu eserlerdeki, yalancıların yalanından en fazla sakınan kişidir. Buna rağmen Onun ve makâlât eserlerini nakledenlerin rivayetlerinde de, söyleyene ait olmayan ve isnadı onlara dayanmayan şeyler bulunur. "[198]

Devamında ise İbn Teymiyye dikkat çekici şu sözleri söylemektedir; "Allah resulü (sav), dost edinİlmesi, yüceltilmesi ve kendisine tabi olmanın zorunlu olması üzerine tüm müminlerin ittifak ettiği kişidir. Bununla birlikte hadis âlimlerinin dışında

[197] Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şîâti'l-Kaderiyye*, 6/316-318.
[198] Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şîâti'l-Kaderiyye*, 6/301.

kalanlar, nakillerinde galatı (hatayı) çoğaltmış, (Nakilde söylenmeyen) sözleri arttırmış ve (Râvinin) kastettiği manayı ifsat edecek azaltmalarda bulunmuşlardır. ”[199]

Böylelikle İbni Teymiyye ilk dönem mezhepler tarihi yazarlarını, rivayet ettiklerinin Şiâ'ya dayanması ve nakledilenlerin isnadsız olup söyleyene ait olmaması nedeniyle eleştirmektedir. İmam Eş'arî gibi âlimler de bu eleştiriden kısmen de olsa nasibini almıştır. Aslında Müellif, Kırtâs olayıyla ilgili rivayet edilen haberlerin birçoğunun hadiseyi asıl anlamından uzaklaştırdığını düşünmektedir. Ona göre konunun daha iyi anlaşılması için sahih hadisler rivayet eden âlimlerin rivayetleri çerçevesinde mesele anlaşılmalı ve değerlendirilmelidir.

3.1.5. Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî'nin Görüşü

Endülüslü muhaddis ve Mâliki âlimlerinden olan Kurtubî (ö. 656/1258) ,[200] Müslim'in sahihine yazmış olduğu şerhte Kırtâs hâdisesiyle ilgili hadisi verdikten sonra şu açıklamaları yapmaktadır; “İbn Abbas'tan rivayetle o şöyle demiştir: “ Perşembe günü, perşembe günü nedir bilir misin? Sonra gözyaşları yerdeki çakıl taşlarını ıslatıncaya kadar ağladı. Sonra dedim ki ; “Ey İbn Abbas perşembe gününden (kasıt) nedir?” O da şöyle dedi; “Peygamberin (sav) hastalığı şiddetlendi ve şöyle buyurdu; Benden sonra sapmayasınız diye size vasiyet yazmak için bana (yazı malzemesi) getirin. Böylece (orda bulunanlar) tartışmaya başladılar.”

“Perşembe günü, perşembe günü nedir?” sözünden kasıt, onların üzüntülerinden dolayı o günün azamet ve büyüklüğünü ifade etmek içindir. O gün ki, vasiyet yazanla dalâlet beraber olmaz. Allah resulü (sav) yazı yazmak istemesiyle şeriatta var olan bazı meseleleri açıklamak ve tayin etmek istemiş olabilir. Veya onunla, fitnelerin ortaya çıktığında kendisine öncelikle başvurup tabi olacakları şeyi açıklamak istemiş te olabilir. Ya da bu vasiyetle, kendisinden sonraki halifeyi tayin

[199] Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şîâti'l-Kaderiyye*, 6/301.

[200] Endülüslü muhaddis ve Mâliki âlimlerinden olan Kurtubî,(h. 578'de) Kurtuba'da dünyaya gelmiştir. Yeri geldiğinde Maliki mezhebinin zayıf görüşlerine karşı, Şafiîler'in veya Ehl-i hadîs'in görüşlerini de tercih edebilmiştir. Hadis, fıkıh, Arap dili ve belağatında derinleşen Kurtubî, (h.656'da) İskenderiye'de vefat etmiştir. Bkz. Nuri Toplaoğlu, “Ahmed b. Ömer Kurtubî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002).

etmek istemiştir. Doğruya en yakın olan da budur. Yüce olan Allah en iyisini bilendir.[201]

İmam Kurtubî, kendisinden önceki âlimler gibi Hz. Muhammed'in (sav) vasiyeti yazdırmak istemesinin sebebine yönelik çeşitli ihtimalleri saydıktan sonra tıpkı diğer İslam bilginleri gibi, en yüksek ihtimalin halifenin tayin edilmesinde yattığını benimsemektedir. Aynı zamanda bu görüş, vasiyetin yazılma sebebine yönelik Ehli Sünnet'in genel kabulüdür.

Devamında Kurtubî, rivayette geçen cümleleri şöyle açıklamaktadır; "Ondan (vasiyetten) sonra sapmayasınız diye, size vasiyet yazmak için bana (yazı malzemesi) getirin - ائتوني أكتب لكم كتابًا لا تضلون بعده" sözünde geçen "getirin!" kelimesi, şüphesiz orada bulunanlara yöneltilmiş emir ve isteği ifade etmektedir. Özellikle "ondan (vasiyetten) sonra sapmayasınız diye - لا تضلون بعده " cümlesinin beraber zikredilmesi, orada bulunan herkesin buna uyması gerektiğinin bir göstergesidir. Fakat Hz. Ömer ve orada bulunup onun fikrini benimseyenler bu emri, kendisine uyulması zorunlu olmayan ve daha iyiye yönlendirme olan bir emir olarak algılamışlardır. Nitekim Allah'ın kitabı her (iyi) şeyi de göstermiştir.

Bununla birlikte Hz. Muhammed (sav), vasiyetin yazılmasını istemeyenleri ne kınamış ne de azarlamıştır. Yanında bulunanların hepsine "Beni yalnız bırakın içinde bulunduğum durum daha hayırlıdır - دعوني، فالذي أنا فيه خير" demiştir. Ahzap savaşı olduğu vakit sahâbelere Benî Kureyzada namaz kılmalarını söylemesiyle ortaya çıkan ihtilaf ta bunun gibi bir ihtilaftır.

Hz. Peygamberin yanında tartışma olmaz - وما ينبغي عند نبي تنازع " sözünden kasıt, ihtilaf olmaz anlamındadır. Bu, Hz. Peygamberin maksadı anlaşıldıktan sonra onun emrinin öncelikle yerine getirilmesiyle ilgili bir uyarıdır. O Allah'tan aldığı hükümleri tebliğ eden, dünya ve dinİn menfaatlerini insanlara ulaştıran biri olduğu halde onun emri nasıl yerine getirilmesin? "Sayıklıyor mu? Öğrenmeye çalışın. - أهجرَ؟ استفهموه " sözü, bu şekilde sahih olan istifham hemzesiyle rivayet edilendir."[202]

Kurtubî, sahabelerin yapmış olduğu bu ihtilafı tıpkı Hattâbî gibi dinİn fer'i meselelerinde ortaya çıkan herhangi bir ihtilaf gibi görmektedir. Bu ise dinde kimseye

[201] Ebü'l-Abbas Ziyaeddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhim Kurtubî, *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1996), 4/558.
[202] Kurtubî, *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim*, 4/559.

zarar vermez. Şiâ'nın kendine delil olarak getirip, bununla Hz. Peygambere hakeret edildiğini iddia ettiği "هَجَرَ" kelimesi rivayette geçen istifham hemzesiyle "أَهَجَرَ" şeklinde anlaşılmalıdır. Bu da aslında birçok Ehli Sünnet âliminin dikkat çektiği bir noktadır.

Müellif, Şiâ'nın iddiasına yönelik olarak şunları eklemektedir; "Hz. Peygamberin hastalığında ve sağlığında hezeyan etmesi imkansızdır. Çünkü elçi olarak görevlendirildiği andan vefat edene kadar Allah, onu tebliğ etmesi gerekeni eksik yapmaktan muhafaza eylemiştir. Nitekim Allahu teala "*O, hevasından konuşmaz. O'nun konuşması ancak vahiydir*"[203] ve "*Şüphesiz Kur'ân'ı biz indirdik ve onu ancak biz koruyacağız*"[204] buyurmaktadır. Peygamber de (sav) "*Hem kızgınlık hem de hoşnutluk halimde emrettiklerimi alın. Muhakkak ki ben Allah hakkında sadece hakkı söylerim*" buyurmuştur. Resûlullahın ashabı bu durumu bildikleri için ölüm anında vasiyet ettiklerinin hepsini, Allah resulünün söylemiş olduğu "*Biz peygamberler miras bırakmayız*", "*Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın*" ve "*Benim ikramda bulunduğum gibi gelen heyetlere ikramda bulunun*" sözleri çerçevesinde kabul etmiş, emirlerini yerine getirmemezlik yapmamış ve bundan herhangi birinde de şüpheye düşmemişlerdir. Bu münasebetle sahâbelerin, Peygamberi kastederek hezeyan ettiğini söylemek imkansızdır.[205]

Kurtubî, Peygamberin huzurunda bulunan sahâbelerin belli başlı sebeplerden mütevellit birbirlerine muhalefet ettiklerini kabul etmekle beraber Hz. Muhammed'in (sav) yine kendilerine olay esnasında açık bir şekilde vasiyet ettiği emirleri sahâbelerin yerine getirdiklerini ifade etmiştir. Bu yönüyle meselenin Şiâ'nın kastettiği gibi olmadığı belirtilmektedir.

Kurtubî, Şiâ'ya dönük şu çıkarımlarda da bulunmaktadır; "Şüphesiz Şiâ ve Râfiziler yalan olan mesnetsiz hadisleri çoğaltmışlardır. Peygamberin (sav), Hz. Ali'yi halife tayin etmesiyle ilgili nasları uydurmuşlardır. Bu haberlerin de kendi yanlarında tevâtür derecesine ulaştığını iddia etmişlerdir. Bunların hepsi katı bir yalandır. Hz. Ali'nin tayin edilmesiyle ilgili sahih bir rivayet olmuş olsaydı veya halifenin seçildiği

[203] (en-Necm 53/3)
[204] (el-Hicr 15/9)
[205] Kurtubî, *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim*, 4/560.

Sakîfe gününde sahâbelerin yanında meseleyle alakalı bir malumat olmuş olsaydı eğer, kesinlikle onlar bunu zikrederdi."[206]

Müellif, devamında kendi fikrini destekleme ve Şiâ'nın Hz. Ali'nin tayin edilmesiyle alakalı iddiasını boşa çıkarmak için konuyla ilgili şu rivayetlere de değinmektedir; "Esved b. Yezid şöyle dedi; Hz. Ali'ye bir şey vasiyet edilip edilmemesiyle ilgili olarak Hz. Aişe'ye soru sorulunca o şöyle cevap vermiştir; *"(Peygamber) ne zaman vasiyet etmiştir? Şüphesiz o, benim bağrıma dayanmıştı veya kucağıma yaslanmıştı ki bir tas (su) istedi. O vakit, kucağımdayken takati kesildi ve onun vefat ettiğini hissetmedim. O halde ne zaman ona (Hz. Ali'ye) vasiyet etmiştir?"*[207]

Yine Hz. Aişe şöyle demiştir; "*Resûlullah (sav)ne dinar, ne dirhem, ne koyun ne de deve miras bırakmıştır. Bir şey de vasiyet etmemiştir*. "[208], "*Peygamber (sav) bir şey vasiyet etmedi*" sözünden kastettiği, halifelik meselesiyle alakalıdır. Yani o, halifenin tayin edilmesiyle alakalı açık bir vasiyette bulunmamıştır. Yoksa Resûlullah (sav) halifelik dışında birçok vasiyette bulunmuştur.[209] Kurtubî'ye göre Hz. Peygamber (sav) Kırtâs olayında ve diğer süreçlerde halifelikle ilgili herhangi bir vasiyette bulunmamıştır. Bununla birlikte O (sav), halifelik dışında birçok meselede Müslümanlara kendisine uymaları için vasiyetlerde bulunmuştur.

3.1.6. Bedrüddîn el-Aynî'nin Görüşü

Aynî (ö. 855/1451), [210] İmam Buhârî'nin eserine yazmış olduğu şerhte Kırtâs hâdisesiyle alakalı şu açıklamaları yapmaktadır; "Olayın yaşandığı gün, Peygamberin (sav) vefat etmeden önceki perşembe günüdür. Buhârî'de geçen rivayetlerde " – قلم = دواة hokka - kalem" ibaresi geçmemektedir. Rivayetin kendisinde bu kelime hazfedilmiştir. Yoksa rivayetin zahirine bakıldığında takdiren yazı yazmak için yazı malzemesi istenmektedir. Müslim'de geçen rivayette "ائتوني بالكتف والدواة – üzerine yazacağım kürek kemiği ve divit (hokka) getirin. " cümlesi, yazı malzemesi istenmesi

[206] Kurtubî, *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim*, 4/557.
[207] Buhârî , "Vasiyyetü'r-raculi indehu", (No. 2741);Müslim, "Terku'l-vasiyye",19.
[208] Müslim, "Terku'l-vasiyye",18.
[209] Kurtubî, *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim*, 4/556-557.
[210] Gaziantep'te doğduktan sonra ilim tahsili için birçok âlimden ders alan Aynî, yaşadığı dönemdeki yöneticilerin teveccühünü kazandıktan sonra onlar tarafından çoğu defa farklı devlet vazifelerine getirilmiştir. Bkz. Ali Osman Koçkuzu, "Bedreddin Aynî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991).

açısından Buhârî'deki rivayeti açıklar mahiyettedir. Çünkü o dönemde sahâbeler kürek kemiği, üzerine yazı yazıyorlardı.

Yazılacak şeyin ne olduğuyla alakalı âlimler ihtilaf etmişlerdir. Hattâbî'ye göre yazılacak şey Peygamberin kendisinden sonraki halifeyi fitne ve ihtilafların kalkması için tayin etmek veya ümmetin açıklanan ahkâm üzerinde ihtilaf etmemesi ile ilgili bir şeydi. Hz. Muhammed (sav) vasiyeti yazmamakta maslahat görmüş veya bununla ilgili kendisine vahiy geldiği için yazmaktan vazgeçmiştir. Süfyân b. Uyeyne'ye göre o (sav), kendisinden sonraki halifelerin isimlerini tayin edip ihtilafları kaldırmak istemiştir. Hatta hastalığının ilk dönemlerinde Hz. Aişe'den babası Hz. Ebubekir'i çağırma yönünde istekte bulunması buna örnek olarak verilebilir ama Peygamber (sav) bu vasiyeti yazdırmamıştır.

Hz. Ömer'in, "Peygamberin hastalığı kendisine ağır gelmiştir. Allah'ın kitabı yanımızdadır. O bize yeter" sözüyle ilgili olarak Bedrettin el-Aynî, İmam Nevevî ve İmam Beyhâki'nin görüşlerini eserinde serdetmiştir. Buna göre Hz. Ömer, kendilerine emredildiği halde yapamayacakları şeyleri vasiyet etmesinden korkmuştur. Bu da Hz. Ömer'in faziletini gösterir. Zaten Peygamber kendilerine açıklanması zorunlu olan bir şeyi yazacak olsaydı, hiçbir kimse onu bundan döndüremezdi. Hz. Ömer böylece doğruya isabet etmiştir. Onun Hz. Muhammed'in emrine karşı çıktığı fikriyle ilgili olarak şöyle denilebilir. Hz. Ömer'in, Peygamberin (sav) ne dediğini bilmeme (sayıklaması) ve onun şanına layık olmayacak bir durumla zanda bulunması caiz değildir. Fakat o, Allah resulünün hastalığının ağırlaştığını gördü ve herhangi bir hastanın ölüme yakın söyleyebileceği ve azimetten olmayan herhangi bir söz söylemesi yüzünden münafıkların, dine saldırmalarından korktu.

Sahâbeler, Peygambere (sav) bazı meseleleri kesinleştirmeden önce danışabiliyorlardı. Kureyş kabilesi ile kendi arasında yaptığı barış anlaşmasında ve ihtilaflı durumlarda böyle hareket edilirdi. Hudeybiye gününde de sahâbeler, resûlullaha danışmışlardı. Allah resulü yapılması zorunlu olan bir şey söylediğinde sahâbelerden hiçbir kimse buna ters düşmezdi. Âlimlerin çoğu, vahiy gelmeyen konularda Peygamberin hata yapabileceği fikri üzerinedirler. Fakat o âlimler, resûlullahın (sav) (şeriatı) açıklama konusunda hata etmeyeceği üzerine de icma etmişlerdir. Hz. Peygamber yaratılmışların en üstünü olmasına rağmen, insanlara ârız olan hastalıklardan muaf tutulmamıştır. Aynı zamanda Peygamber (sav) namaz

kıldırırken rekât sayısında yanılabilmiştir. Böylelikle buna benzer durumların onun hastalığı esnasında da vuku bulabileceği inkâr edilemez. Hz. Ömer bu ve benzeri durumların varlığından ötürü böyle hareket etmiştir. Mâzerî'nin dediği gibi, bazı karinelerin varlığıyla mendup olan vacip olarak anlaşılabilir. Bunun tersinin olması da imkân dâhilindedir. Hz. Ömer de bu emri kesin olmayan bir emir olarak algılamış ve diğer sahâbelerin tersine hareket etmiştir. Kurtûbî'de "اَئْتُونِي – bana getirin " emrinin normalde işitenlerin uyması gereken bir emir olduğunu ama Hz. Ömer ve onun gibi düşünen sahâbeler bu emri vucup ifade etmeyen bir emir olarak algılayıp, Peygambere hastalığından dolayı daha fazla sıkıntı gelmemesi adına vasiyetin yazılmasını hoş karşılamamışlardır. Nitekim Kur'ân'da "*Biz bu kitapta(Kur'ân) hiçbir şeyi eksik bırakmadık*"[211] ve *"Her şeyin açıklaması olarak* "[212] ayeti geçmektedir. Bu sebeple Hz. Ömer "*Allah'ın kitabı bize yeter*" demiştir. Böylece bu durumun resûlullahın emrinin, sahâbeye dönük olarak onları kendisine uyulup uyulmaması hususunda muhayyer bıraktığının bir göstergesidir. Olaydan sonra Hz. Muhammed (sav) belli bir müddet yaşamış olmasına rağmen vasiyet meselesini tekrar gündeme getirmemiştir. Eğer bu iş yapılması zorunlu vacip olan bir şey olsaydı, resûlullah onları ihtilaflarıyla baş başa bırakmaz ve emrine muhalefet edilmesi sebebiyle de açıklanması zorunlu olan bir mevzuyu terk etmezdi.[213]

Devamında müellif, İbn Abbas'ın olayı musibet olarak nitelendirmesiyle ilgili olarak genel anlamda şöyle demiştir; "İbn Abbas çıkarken şöyle söylüyordu; Peygamber ile yazacağı şey arasına girmek ne büyük musibettir." Bu hadisin zahirine baktığımızda İbn Abbas'ın sahabelerle beraber olduğu kanaati ortaya çıkabilir. Fakat aslına bakılacak olunursa bu sözü söylerken İbn Abbas, bulunduğu yerden çıkıyordu. Yoksa olay zahiren ifade edildiği gibi değildir. Yani İbn Abbas, bu hadisi tabiînden Abdullah b. Ubeydullah'a rivayet ederken bulunduğu yerden çıkıyordu. Ma'mer'in Buhârî'de geçen hadisleri, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* isimli eserinde geçen ve Cerîr b. Hazîm'in Yunus b. Yezîd'ten gelen rivayetleri de İbn Abbas'ın bulunduğu mekândan çıkarken hadisi rivayet ettiği şeklindedir. Ebû Nuaym'ın, *Mustahreç* isimli eserindeki rivayet te buna delâlet etmektedir. Bu rivayetlere göre ilgili hadis, zahiren anlaşılanın dışına hamledilmesi gerekir. Çünkü Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, olayı

[211] (el-En'âm 6/38)
[212] (en-Nahl 16/89)
[213] Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefi Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabi, t.y), 2/171.

yerinde idrak edememiş ikinci tabakadan olan tabiîndendir. Ve Hz. Peygamberden (sav) uzun bir müddet sonra dünyaya gelmiş ve sonra İbn Abbastan, başka bir vakitte bu hadisi işitmiştir.[214]

Böylece Bedrettin el-Aynî, İbn Abbas'ın olayı bulunduğu yerden çıkarken anlatması, Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayeti tam idrak edememesi ihtimalinden ve onun Peygamberden uzunca bir süre sonra dünyaya gelmiş olmasından dolayı Abdullah b. Ubeydullah'tan gelen rivayetlere dolaylı olarak temkinli yaklaşılması ve hadisin zahirinin dışına hamledilmesi gerektiği fikrine varmıştır.

Akabinde Aynî, Kırtâs hâdisesiyle İlgili olarak hadisten çıkarılan hükümleri sıralamıştır. İlgili rivayetten çıkarılan hükümler şunlardır;

" Birincisi: Şiâ'nın, Hz. Peygamberin imâmeti vasiyet ettiğine dair iddiası geçersizdir. Çünkü eğer Şiâ'nın iddia ettiği gibi Hz. Ali'nin yanında bu hususta Hz. Peygamberin (sav) vermiş olduğu bir söz olmuş olsaydı, mutlaka Hz. Ali onu açığa vurur ve söylerdi.

İkincisi: Bu hadis Hz. Ömer'in faziletine ve dinde derin anlayışlı olduğuna delâlet eder.

Üçüncüsü: Peygamberin (sav) "*Bana yazılacak kitap getirin. Size (vasiyet) yazayım*" sözünden anlaşılan, halifenin ölüm sürecinde ümmetin haline bakarak kendisinden sonraki devlet başkanını vasiyet edebileceğine delâlet vardır.

Dördüncüsü: Vasiyetin yazılmasının terk edilmesinde yapılan içtihadın, mübah cinsinden bir hüküm olduğuna delalet vardır.

Beşincisi: Vasiyetin yazılmamasına izin verildiğine dair bir cevaz vardır.[215]

Bedrettin el-Aynî, "هَجَرَ-أَهْجَرَ-" kelimeleriyle ilgili olarak İbn Battâl, İbn Tîn ve İbn Düreyd gibi âlimlerin kelimenin sözlük anlamlarında geçen; " kişinin kötü söz söylemesi, hakaret etmesi ve hezeyan etmesi" anlamlarına gelen açıklamalarını vermiştir. Sonra bu kelimeyi Peygambere karşı söylemenin onun şanına yakışmayacağını belirtmiş ve konuyla ilgili İmam Nevevî'nin görüşüyle de bu meselede onun gibi düşündüğünü dolaylı olarak ifade etmiştir. İmam Nevevî rivayette

[214] Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 2/172.
[215] Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefi Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 2/172.

geçen "هَجَرَ" kelimesinin istifhâm-ı inkâri olarak yani "أَهَجَرَ" gibi kabul edilmesiyle şu anlamın ortaya çıktığını ifade etmiştir; "Peygamberin yazma emrini yerine getirmeyenlere karşılık olarak (onun yazılmasını isteyenler) "أَهَجَرَ" kelimesini, vasiyetin yazılmasını kabul etmeyenlere hitaben kullanmışlardır. Yani resûlullah vasiyet yazmak için emirde bulununca yazılmasını istemeyenler kabul etmemiş ve yazılmasını isteyenler de onlara karşı "O (sav) sayıklıyor mu ki siz bunu yerine getirmiyorsunuz " anlamına gelen "أَهَجَرَ" kelimesini kullanmışlardır. Veya "أَهَجَرَ" kelimesi istifham hemzesi olmadan "هَجَرَ" olarak kabul edilirse, bu sözü söyleyen kişi içinde bulunduğu dehşet ve olayın azametinden dolayı hayrete düşerek ve onun (sav) vefatına delâlet etmesi münasebetiyle bu kelimeyi söylemiştir.[216]

Aynî, Peygamberin (sav) söylemiş olduğu *"Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın."* rivayetiyle ilgili olarak da bu sözün tahliye emri olduğunu belirtmiştir. Hz. Ebubekir döneminde olmasa da Hz. Ömer kendi döneminde müşrikleri buradan çıkarmıştır. Ve bu konuyla ilgili olarak şöyle denilmiştir; "Müşriklerin sayısı kırk bindi ve Yemen, Arap yarımadasından olmasına rağmen halifelerden hiçbiri Yemen'den onları çıkarmamıştır." Aynî bu açıklamayı yaptıktan sonra Arap yarımadasının tam olarak neresi olduğuyla ilgili birçok farklı görüşü eserinde zikretmiştir.[217]

Aynî, râvinin rivayet ederken unuttuğu üçüncü nasihatin ne olduğuna dönük ise şu üç görüşü belirtmiştir. Bunlar ; "Kur'ân-ı Kerîm'e ittiba etmek, Usâme b. Zeyd'in ordusunun hazırlanması ve Peygamberin kabrinin put edinilmemesidir." İbn Battâl ve Kâdî İyaz'a göre tercihe şayan olan, Hz. Peygamberin kabrinin put edinmemesiyle ilgili emridir. Malik b. Enes, *el-Muvatta* isimli eserinde Yahudilerin Arap yarımadasından çıkarılmasıyla ilgili emri, Hz. Peygamberin kabrinin put edinilmemesiyle birlikte zikretmiştir.[218]

Bedrettin el-Aynî'nin olayla ilgili kendisinden önceki İslam âlimlerinin görüşlerini zikretmesi, düşüncelerini bu çerçevede geliştirmesi ve açıklaması Ehli Sünnet içerisinde meselenin tarihi süreçte nasıl ele alındığını ve anlaşıldığını görmemiz açısından önemlidir. Hattâbî'den İmam Beyhâki'ye, Mâzerî'den Kurtûbî'ye

[216] Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 14/298.
[217] Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 18/299.
[218] Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 18/62.

ve İmam Nevevî'den, diğer İslam bilginlerine kadar birçok yaklaşımın esere alınması da Sünnîlerin kendi içinde meseleyi nasıl açıkladıklarını ve delillendirdiklerini ifade etmesi yönüyle ehemmiyet arz etmektedir.

3.1.7. Babanzâde Ahmed Naim'in Görüşü

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini müşahede eden, Doğu ve Batı kültürüne hâkim olan Babanzâde Ahmed Naim Efendi (1872-1934),[219] Kırtâs olayıyla ilgili hadisi açıklarken altı başlıkta mühim bazı noktalara değinmektedir. Onları şöyle sıralayabiliriz;

"Birici madde: "Hem mukim iken hem de sefer halinde Peygambere (sav) sımsıkı bağlanmakla bahtiyar olan, akrabalık ve yakınlık sebebiyle yüce Peygamberin (sav) kayınbabası olması hasebiyle de mahremiyetini kazanan, normal ve sıkıntılı durumlarda güvenilir danışmanı olan, Allah'ın yirmiye yakın görüşünü veya bazen sözünü tasvip ederek ayet indirmiş olduğu Hz. Ömer'in ilmi ve anlayışıyla, o vakit henüz daha buluğa ermemiş olan İbn Abbas'ın ilmi ve anlayışı kıyas edilemez.

İkinci madde: Bu hadis içinde Hz. Ömer'i tenkit eden açık bir söz olmadığı gibi onu, o mecliste bulunan ve bulunmayan hiçbir sahâbe Peygambere muhalefeti sebebiyle eleştirmemiştir. Ve bununla ilgili hiçbir rivayette de bulunulmamıştır. Hatta Hz. Ömer'e olan sevgi, sahâbeler arasında günden güne artmıştır. Bu yüzden Hz. Ömer'in, Hz. Peygamberi (sav) engellediğini söylemek ve onu ithametmek büyük bir cüret sayılır.

Üçüncü madde: Hz. Peygamber (sav) daha yeni vefat etmişken halifeliğin tespiti için Muhacir ile Ensar arasında ihtilaf çıkmıştır. Hz. Ebubekir ve Hz Ömer, Peygamberin (sav) defninden bile mühim olarak gördükleri bu meseleyi çözmek için Sakife-i Beni Sâide'ye gitmişlerdir. Tartışmaları yatıştırdıktan sonra Hz. Ömer, Hz. Ebubekir'e biat etmiş ve orada bulunan Muhacir ve Ensar'dan hiç kimse çıkıpta " Sen, Resûlullah'ın (sav) Hz. Aliyi seçmesine daha dün engel olmuş bir kimsesin. Sana söz söylemek düşmez" dememiştir. Ve dahası Hz. Ebubekir'in kendisinden sonra Hz.

[219] İsmail Lütfi Çakan, "Babanzâde Ahmed Naim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991).

Ömer'i tayin etmesine ve Hz. Ömer'in de kendisinden sonraki işi şûraya bırakmasına da kimse itirazda bulunmamıştır.

Dördüncü madde: Hz. İbn Abbas, Hz. Ömer'e yakın kimselerdendi. Hz. Ömer onun ilminden istifade ettiği için onun Hz. Ömer İçin "Musibet" sözünü kullanması akla gelebilecek bir şey değildir.

Beşinci madde: Ahmed b. Hanbel'in müsnedindeki rivayete göre Peygamber (sav) "آتوني بكتاب – bana yazı malzemesi getirin" emrini Hz. Ali'ye söylemiştir.[220] Hilafetin kendisine verileceği söylenilen kişiye işaret edilerek bu mektubun kendisine yazdırılması, hatta getirilmesi gereken eşyaların yine Hz. Ali tarafından getirilmesinin istenmesi akıldan uzaktır. Böyle bir şeyin başkası tarafından yazılıp, getirilmesinin diğerlerine emredilmesi küçük bir töhmete dahi meydan vermemek için daha ziyade yakışık kalırdı.

Altıncı madde: Yazdırılacak kitap, vahyin gerektirdiği dinin vacip kıldığı bir şey olsaydı Hz. Ömer'in sözü üzerine Peygamberin (sav) bundan vazgeçmesi düşünülebilir mi? Her ne olursa olsun Allah'ın emri vahiy iledir ve "*Benim yanımda tartışma olmaz. Yanımdan uzaklaşın"* demekle kalmaz aksine mutlaka yazdırırdı. Buna rağmen hiçbir şey yazdırmadan yanındakileri uzaklaştırması, Hz. Ömer'in görüşünün isabetli veya en azından itiraz edilmeyecek bir görüş olduğunun delilidir. Ve bu olay, rivayete göre Perşembe günü vuku bulmuş ve Peygamber (sav) bundan sonra dört gün daha yaşamıştır. Bu dört günlük sürede bol bol vakit vardı. Dört gün içinde bir şey yazdırmaması, yazılması istenilen şeyin vucup ifade etmediğine açık delildir. İşte bu sebepten ötürü ne Hz. Ömer'in sözü, Şiâ'nın verdiği manaya, ne İbn Abbas hazretlerinin sözü Hz. Ömer'i ithama hamledilebilir. Anlaşıldığına göre orada hazır bulunanların bazısı Hz. Peygamberin (sav) emrini vacip gördükleri ve yazılacak şeyin dinİn bilinen ahkâmını açıklamayla ilgili olduğunu bildikleri veya en azından tahmin ettikleri için emrin yazılması taraftarı olmuşlardı. Hz. Ömer de bu emrin vucup olmadığını Allah'ın kitabından istidlal ile anlamış ve şiddetli hastalık halinde olan Peygamberi (sav) korumak amacıyla "Kur'an bize yeter" demiştir. O emrin vucubî bir emir olmadığı, aradan geçen dört günlük süre ve o meselenin Beni Said meclisinde tekrardan konuşulmamasıyla sabittir. Eğer o emre uymak vacip olsaydı elbette ashabın

[220]Ahmed b.Hanbel, *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel*, 5/351,(No.3336).

ihtilafından dolayı bundan vazgeçmez ve her kimin muhalefetinden dolayı olursa olsun bu tebliğ vazifesini yerine getirirdi."[221]

Babanzâde Ahmed Naim Efendi yapmış olduğu bu açıklamalarla meselenin çok ayrıntısına girmeden kendisinden önceki Ehli Sünnet âlimlerinin genel açıklamalarına uygun izahatlar yapmıştır.

3.1.8. Ahmet Davudoğlu'nun Görüşü

Osmanlı'nın son dönem âlimlerinden hadis ve fıkıh âlimi olan Ahmet Davudoğlu (1912-1983),[222] Müslim'in Sahih'ine yazmış olduğu şerhte, Kırtâs olayıyla ilgili olarak şunları söylemektedir; " Hz. İbn Abbas'ın "*Ah Perşembe günü!! Ne Perşembe günüydü o!*" sözünden maksat, o günün şiddet ve dehşetinin büyüklüğüdür. Bu olumsuz durum onun inancına göre Peygamberin (sav) söyleyeceklerini yazmamalarıdır. Bundan dolayıdır ki İbn Abbas, " *Musibetin en büyüğü Resulullah (sav) ile bu nâmeyi kendilerine yazmasının arasına giren ihtilaf ve gürültüleridir*"[223]

Sonra Ahmet Davudoğlu, İmam-ı Nevevî'nin konuyla ilgili görüşünü serdederek, Peygamberin (sav) şeriatla ilgili beyanını hem hastalığında hem de sağlığında değiştirmekten masum olduğu fikrindeki görüşüne katıldığını ifade etmektedir.

Davudoğluna göre" Resûlullah'ın (sav) ölüm döşeğinde yazdırmak istediği şey âlimler arasında ihtilaflıdır. Bazıları belli bir şahsa hilafeti vasiyet etmek ve bu yüzden ortaya çıkabilecek fitne ve fesatların önünü almak istediğini söylemiş; bazıları da önemli olan hükümleri kısaca yazdırıp beyan etmek istediğini, ortaya çıkabilecek tartışmanın ancak böyle bir delille son bulacağını belirtmişlerdir. Demek oluyor ki, Peygamber (sav) öncelikle bu düşündüklerini yazmak istemiş veya bu yönde kendisine vahyolunmuş, sonrasında yazdırmamanın daha efdal olduğu kanaatine varmış veya yine vahiy gelerek ilk emir nesh edilmiştir."[224]

---

[221] Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif Zebidî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Ahmed Naim - Kâmil Miras (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019).
[222] Nihat Engin, "Ahmet Davudoğlu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İzmir: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994).
[223] Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1980), 8/195.
[224] Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 8/195.

Davudoğlu, Şiâ tarafından eleştirilerin odağında olan Hz. Ömer'le alakalı olarak da şunları dile getirmektedir: "Hz. Ömer'in bu mesele hakkındaki sözü, kelam uleması tarafından ittifakla onun faziletine ve derin anlayışına delil sayılmıştır. Çünkü Ömer (r.a), Peygamberin (sav) Müslümanlar için tahammülü güç, terkedildiği takdirde cezayı gerektiren bazı şeyler yazdıracağından, nassan sabit olan bu deliller karşısında içtihada mecal kalmayacağından endişe ederek, *"Bize Allah'ın kitabı yeter"* demişti. Zira Teâla Hazretleri "*Biz bu kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"* ve "*Bugün size dininizi tamamladım"*[225] buyurmuştu. Hz. Ömer bunlardan Din-i İlahinin tamam olduğunu, bu ümmetin dalaletten emin kaldığını anlamıştı. Binâenaleyh Hz. Ömer (r.a), Hz. İbn Abbas ile ona muvafakat edenlerden daha anlayışlıydı."[226]

Hz. Ömer'in Ehli Sünnet uleması tarafından bu nevi savunulması, Sünnîler'in sahâbe anlayışıyla da ilgili bir durumdur. Zira Müslümanların genel çoğunluğunu ifade eden Ehli Sünnet, Hz. Ömer'i sahâbeler arasında fazilet sıralamasında ikinci sırada olduğuna, hakkı ve batılı birbirinden ayıran "el-Fâruk" lakabıyla müsemma olduğu inancındadırlar.

İmam Beyhâkî'nin "*Delâilü'n-Nübüvve*" isimli eserinden alıntıda bulunan Davuduğlu, Hz. Ömer'in Peygambere (sav) hastalığının ağır gelmesi sebebiyle onu biraz da olsa rahatlatmak istediğini ve eğer açıklanması zorunlu bir şey olsaydı, Resûlullah'ın (sav) onu terk etmeyip mutlaka açıklayacağı fikrini paylaşmıştır.

Davutoğlu, Hz. Ömer'le ilgili olarak, " Peygamberin (sav) hastalığında bunca ıstırabına rağmen söyleyeceklerini yazdırmaya didinmesi ona meşakkat olacaktı. İşte Hz. Ömer O'na (sav) hafiflik olsun diye yukarıda beyan olunan cevabıyla yetinmeyi münasip gördü. Bir de ilim ehline içtihat kapısı kapanmasın diye bu şekilde hareket etti. Konuyla ilgili olarak Hattâbî de şöyle demiştir; "Hz. Ömer'in sözünü, Peygamberin (sav) yanlış söyleyeceği vehmine kapıldığına yahut hiçbir suretle onun hakkında layık olmayan bir şey olacak zannettiğine hamletmek caiz değildir. Lakin o, Peygambere (sav) galebe çalan ağrıları, vefatının yakınlığı, bununla beraber çektiği ıstırabı görerek hastaların umumiyetle söyledikleri azîmetten hâli sözler kabilinden söz

[225] (el-Mâide 5/3)
[226] Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 8/196.

edeceğinden korktu. Zira bu sayede münafıklar dine burunlarını sokmağa yol bulacaklardı."[227]

Akla gelebilecek sorulardan birisi de şudur: Hz. Peygamber (sav) kâğıt, kalem istemesini emretmesine rağmen sahâbeler nasıl ihtilaf etmişlerdir? Sorusuna cevaben Ahmet Davudoğlu, İmam Mâzerî'nin konuyla ilgili şu cevabını getirmiştir: "Karine bulunduğu takdirde emir sigasının vucuptan mendubiyete, mendup oluşundan da ibâha veya tahyir manalarına değişebileceğini söylemiştir. Ashâb-ı kiramın, burada içtihatlarına göre seçtikleri manaların da değiştiğini bildirmiştir. Bu cümleden olmak üzere Hz. Ömer'in içtihadı, bu yazı işinin imkânsızlığına sebep olmuş; ihtimal ki Resûlullah'ın (sav) kat'i bir maksatla konuşmadığına kanaat getirmiştir. Ashâbın "*sayıklıyor*" demeleri ve Hz. Ömer'in, "*Ona hastalık galebe çaldı*" sözünün manaları budur."[228] Davutoğlu'nun tıpkı diğer âlimler gibi kendisinden önceki âlimlerin görüşlerini paylaşması, Ehli Sünnet'in bu meseleyi açıklarken geçmişten günümüze neredeyse aynı perspektifle hareket ettiğine açık bir delildir.

Hz. Ömer'in (r.a) "*Bize Allah'ın kitabı yeter*" sözü Peygamberin (sav) emrine cevap değil, kendisiyle münakaşa edenleredir. Davutoğlu'nun belirttiğine göre İbn Abbas'ın (r.a) söylemediği yahut söyleyip de râvinin unuttuğu şeyin ne olduğu ihtilaflıdır. Davudoğlu, İslam âlimleri tarafından untulan şeyin ne olduğuyla alakalı üç görüş belirtmiştir. Bunlardan birincisi, unutulan şeyin Kur'ân olduğuna, ikincisi Üsâme b. Zeyd'in ordusuna ve bu ordunun teçhizatına, üçüncüsü Peygamberin (sav) *"Benim kabrimi put ittihaz etmeyin*" hadisiyle alakalı olabileceği görüşünü paylaşmıştır.[229]

3.1.9. Günümüz Araştırmacılarının Konuyla İlgili Görüşleri

Libyalı olup İslam Tarihi alanında birçok eser telif eden ve halen hayatta olan Ali Muhammed Sallâbî (1963) mevzuyu açıkladığı eserinde Kırtâs olayından bahsederken kendi görüşlerini ilk dönem ve son dönem âlimlerinin açıklamalarına dayandırarak açıklamıştır. Biz de araştırmamızda daha önce bunları dile

[227] Hattâbî, *A'lamü'l-hadis fî şerhi Sahihi'l-Buhari*, 1/223-224.
[228] Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî Mâzerî, *el-Mu'lim bi-fevaidi Müslim* (Tunis: el-Müessesetü'l-Vataniyye li't-Terceme ve't-Tahkik ve'd-Dirasat [Beytü'l-Hikme], 1988), 2/357; Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 8/197.
[229] Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 8/197.

getirdiğimizden dolayı tekrara girmiyeceğiz. Bundan ayrı olarak Sallâbî, Hz. Ömer'in Peygamberi sayıklama ile itham ettiği iddiasıyla alakalı olarak sahih rivayetlerde bu sözün kimin söylediğinin belli olmadığını ve hadislerde geçen "*Onun durumu nedir? Sayıkladı mı acaba? dediler*." rivayetindeki fiilin çoğul sigasında gelmesini de delil olarak sunmuştur. Buradaki fiilin çoğul olması sözü söylenin Hz. Ömer olmadığının bir işaretidir.

Sallâbi, Hindistanlı büyük İslam âlimi olan Dihlevî'nin (ö. 1239/1824) de görüşü olan[230] Hz. Peygamberin "*Benden sonra asla sapıtmayasınız*" sözünde geçen "Dalâl" (sapıtmak) kelimesinin çeşitli manalara geldiğini ve bunun dindeki sapmayla ilgisinin olmadığını belirtmiştir. Ona göre kelimeden kastedilen devletin muhafazasında hataya düşülmemesiyle ilgilidir. Müşriklerin Arap yarımadasından çıkarılması, gelen heyetlere gerekli ikramların yapılması ve Üsâme'nin ordusunun teçhiz edilmesiyle de Hz. Ebubekir ve sahâbeler bu muhafazayı bizzat gerçekleştirmişlerdir.[231]

Kuveytli İslam davetçilerinden kabul edilen ve halen hayatta olan Târık es-Süveydân (1953), sosyal medya üzerinden Kırtâs olayıyla ilgili olarak yapmış olduğu açıklamalı videosunda meseleyi Ehli Sünnet ulemasının görüşü ve anlayışı çerçevesinde sunmuştur.[232] Bu da meselenin Sünnî dünya da geçmişte nasıl anlaşılmış ise günümüzde de aynı görüş ve anlayışın aynen devam ettiğini göstermektedir.

3.2. ŞİÂ'NIN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

3.2.1. Şeyh Müfîd'in Görüşü

İmâmiyye Şiâsı'nın ilk dönem önemli hadis, fıkıh ve kelam âlimlerinden olan Şeyh Müfîd (ö. 413/1022),[233] Kırtâs olayını el-İrşâd isimli eserinde zikretmektedir. Olay aktarılırken peygamberin (sav) hastalığının başladığı süreç aktarılmakta ve vefatına kadar geçen bazı mühim olaylar yine Şiâ'nın kendi anlayışı çerçevesinde

[230] Abdülazîz b. Şâh Veliyyillâh Ahmed b. Abdirrahîm el-Ömerî el-Fârûkī ed-Dihlevî, *Tuhfe-i isna aşeriyye* (Kahire: Matbaatu's-Selefiyye, 1953), 250.
[231] Ali Muhammed Sallâbî, *Hz. Ali 'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2006), 125-131.
[232] "Hadîsu'r-Reziyye", haz. Muhammed Şuayb, *YouTube* (26 Ocak 2014) 00:00:12-00:06:04.
[233] Avni İlhan, "Şeyh Müfîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020).

verilmektedir. Bu olaya yönelik Şeyh Müfîd şunları aktarmaktadır; "Peygamber, Üsâme b. Zeyd'e yetki vererek babasının öldürüldüğü Rum şehirlerine ümmetin çoğunluğuyla beraber sefer düzenleme görevini verdi. Ve onun (sav) fikri olan, hem Muhacir hem de Ensar'ın önde gelenlerinin Üsâme'nin ordusunda sefere katılması kararlaştırıldı. Öyle ki onun (sav) vefatı esnasında devlet başkanlığını (tayin etme) hususunda Medine de kimse kendisine muhalefet etmesin, yönetim konusunda hiçbir kimse insanların önüne geçip arzuda bulunmasın, kendisinden sonra halife olarak tayin ettiği şahısta bu iş devam etsin ve o kişi (Hz. Ali) hakkında onunla (sav) kimse tartışmasın diye böyle yapmıştır. Böylelikle yönetim işini zikrettiğimiz gibi Hz. Ali'ye vermiştir."[234]

"Peygamber (sav) onların sefere çıkmaları için çabaladı. Böylece Üsâme'nin Medine'den ayrılıp ordusuyla "Curf" denilen bölgeye gitmesini emretti. İnsanların da ona katılıp beraber hareket etmeleri için teşvikte bulundu. Onları, orduya katılma konusunda oyalanıp, yavaş hareket etmemeleri için uyardı"[235]

Şiâ'ya göre Hz. Muhammed'in (sav) Üsâme b. Zeyd'in ordusunu teçhiz ettirmesinin sebeplerinden biri de, Ebubekir, Ömer ve onlar gibi düşünenleri Hz. Ali'nin imametine karşı çıkmamaları için Medine'den uzaklaştırmaktı. Hatta rivayete göre Hz. Peygamberi (sav) hastalandığı dönemde namaz kılmak için mescide gitmiş ve Hz. Ebubekir'in namaz kıldırmak için mihraba geçtiğini görmüştür. Bunun üzerine eliyle işaret ederek Hz. Ebubekir'in geriye çıkmasını istemiştir. Mihraba geçip namaz kıldırdıktan sonra evine giden Allah'ın resulü Ömer ve Ebubekir'i yanına çağırmış ve şunları söylemiştir; "*Ben size Üsâme'nin ordusuna katılmanızı emretmedim mi*? Onlar da; *Evet ya resûlallah* (emrettin). Sonra Peygamber "*Niçin benim emrimi yerine getirmemek için geri durdunuz?*" dediğinde Ebubekir "*Şüphesiz ben katılmak için çıkmıştım sonra sana olan ahdimi yenilemek için geri döndüm*" dedi. Ömer de "*Ey Allah'ın resûlü sefere çıkmadım çünkü senin (hastalığın) hakkında orduya soru sormak hoşuma gitmedi"* dedi. Bunun üzerine Allah'ın resûlü "*Üsâme'nin ordusunu (emrettiğim şekilde) yerine getirin, Üsâme'nin ordusunu yerine getirin*" dedi. Ve bunu üç defa tekrar etti. Sonra hastalığının vermiş olduğu yorgunluktan dolayı bayıldı.[236]

[234] Müfîd, *el-İrşad fî ma'rifeti hucecillahi ale'l-ibâd*, 1/180.
[235] Müfîd, *el-İrşad fî ma'rifeti hucecillahi ale'l-ibâd*, 1/182.
[236] Müfîd, *el-İrşad fî ma'rifeti hucecillahi ale'l-ibâd*, 1/183-184.

Şeyh Müfîd anlatımının devamında Hz. Peygamberin yanında bulunan hanımlarının, çocuğunun ve yanına gelen Müslüman bayanların feryatlar içerisinde ağladığından bahsetmektedir. Bu olay üzerinden kısa bir müddet geçtikten sonra baygınlığı geçen Allah resûlü (sav), sahâbelerden kendilerine vasiyet yazdırmak için yazı malzemesi istemiştir.

Olay şöyle aktarılmaktadır: Hz. Peygamber kendine geldikten sonra onlara baktı ve sonra "*Size, kendisinden sonra ebediyyen sapmayacağınız vasiyeti yazdırmak için bana hokka ve kürek kemiği getirin*" dedi. Sonra bayıldı. O esnada Peygamberin yanında bulunanlardan biri hokka ve kürek kemiğini getirmeye çalışırken Ömer ona şöyle dedi ; "*Dön (yaptığından vazgeç), şüphesiz O (peygamber) hezeyan ediyor*!" Böylelikle o şahıs bundan vazgeçti. Hokka ve kürek kemiği getirmede ihmalkâr davrananlar pişman oldu. Sonra kendi aralarında birbirlerini kınadılar ve şöyle dediler; *"Şüphesiz Allah'tan geldik ve muhakkak ki tekrardan ona döneceğiz. Kesinlikle biz, Peygambere muhalefet etmekten endişe ettik."* Sonra Peygamberin (sav) kendisine gelmesinin akabinde onlardan bazıları "*Ey Allah'ın resûlü sana hokka ve kürek kemiği getirmeyelim mi?"* O da şöyle dedi; *"Bu söylediklerinizden sonra mı? Hayır!(getirmeyin) fakat ehli beytim hususunda size hayrı (iyi davranmayı) vasiyet ediyorum. "* Akabinde onlardan yüzünü çevirdi ve onlar da ayağa kalkıp gittiler. Onun yanında özellikle Hz. Abbas, Hz. Fadl b. Abbas, Hz. Ali ve ehli beyti kaldı.[237]

Eserde olayla ilgili rivayete bakıldığında Hz. Ömer, Peygamberi (sav) hezeyan etmekle, yani ne dediğini bilmemekle itham etmektedir. Üstelik Ehli Sünnet kaynaklarında da geçmeyen ve Hz. Ömer'e ait olup, sahabeye yönelik söylenmiş olan tehdit vari bir üslup da eserde geçmektedir. Ayrıca eserde Üsâme'nin ordusu meselesinde Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir beraber tenkit edilmektedirler. Hz. Muhammed'in (sav) hastalığı sürecinden vefat edene kadar geçen süre içerisinde de Hz. Ali'nin sürekli onun yanında olduğu ifade edilmiştir. Hatta müellifin anlatımına göre Allah resûlü (sav) baki' mezarlığını ziyaret ederken Hz. Ali'nin, yardımıyla ziyarette bulunmuş, Mescid-i Nebi'ye namaz kılmaya giderken yine Hz. Ali'nin koluna girerek minbere gelmiş ve vefat ettiği esnada yine Hz. Ali'nin kucağında ebedi âleme irtihal etmiştir. Eserde Hz. Ali ve ehli beytin ön plana çıkarılıp övülmesi Şiâ'nın kendi düşünce dünyasıyla paralellik arz etmektedir. Kırtâs olayı esnasında yine ehli

[237] Müfîd, *el-İrşad fî ma'rifeti hucecillahi ale'l-ibâd.*, 1/184.

beytten bazı isimlerin bizzat Peygamberin (sav) yanında olduğunun zikredilmesi de dikkatleri üzerine çeken ayrı bir noktadır.

Hz. Muhammed'in (sav) vasiyette bulunup bulunmadığıyla ilgili olarak da Şeyh Müfîd, Kırtâs olayından sonra Peygamber'in, yanına Hz. Ali'yi çağırdığı ve ona uzunca gizli bir şeyler anlattığı aktarılır. İnsanlar Hz. Ali'ye, Peygamberin kendisine ne anlattığını sormasıyla da o, şöyle cevap verir; "*Bana bin bâb (konu) öğretti. Her bir bâpta (konuda) bana bin bâb açtı. Ve Allah'ın istemesiyle benim yerine getireceğim şeyi vasiyet etti"*[238]

Yukarıdaki rivayete bakıldığında Şeyh Müfîd'e göre Allah resûlünün açık bir şekilde imameti vasiyet etmediği ancak ima yoluyla bunu ifade ettiği gözden kaçmamaktadır. Hatta birçok Şiâ kaynağı incelendiğinde Kırtâs hâdisesi vuku bulduğunda Hz. Muhammed (sav), Hz. Ali'yi açık bir şekilde imam tayin etmemiş ama olaydan sonra dolaylı olarak bunu yapmıştır.

3.2.2. Muhammed b. Alî b. Şehrâşûb et-Tabersî el-Mâzenderânî'nin Görüşü

Şiâ'nın hadis ve tefsir âlimlerinden olan İbn Şehrâşûb (ö. 588/1192),[239] eserinin "*Peygamberin Vefatı*" kısmında Hz. Muhammed'in (sav) hastalanmadan önceki durumuyla alakalı şunları kaydetmektedir: "İbn Abbas şöyle dedi; "*Muhakkak ki sen öleceksin ve onlarda ölecekler*"[240] ayeti nazil olduğunda Allah'ın resulü şöyle dedi: "*Keşke ben bunun ne zaman olacağını bilseydim ."* Bundan sonra da Nasr suresi indi. Bu sure indikten sonra Peygamber (sav) tekbir ve kıraat arasında susuyordu ve şunu söylüyordu; "*Allah tüm eksikliklerden münezzehtir. Hamd onadır. Allah'tan mağfiret isterim ve ona tövbe ederim.*" Neden böyle yaptığı kendisine sorulunca da şöyle dedi: *"Şüphesiz nefsim ölümü bana haber verdi."* Sonra şiddetli bir şekilde ağladı ve ona şöyle denildi; "Ey Allah'ın resulü, Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladığı halde, ölümden dolayı mı ağlıyorsun? O da şöyle dedi; "*Ahirete muttali*

[238] Müfîd, *el-İrşad fî ma'rifeti hucecillahi ale'l-ibâd.*, 1/186.
[239] Mustafa Öz, "İbn Şehrâşûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999).
[240] (ez-Zümer 39/30)

olanın korkusu nerededir? Kabrin darlığı ve mezarın karanlığı nerededir? Kıyamet ve halleri nerededir? "[241]

Bu açıklamanın ardından Şehrâşûb, Peygamberin vefatına yakın inen ayetleri açıklayıp, bu ayetlerden sonra onun kaç gün yaşadığıyla alakalı yorumlar getirmektedir. İbn Şehrâşûb, Peygamberin (sav) vefat ettiği hastalığın hangi gün ortaya çıktığıyla ilgili farklı bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Hz. Muhammed (sav) bu süreçte Bakî mezarlığını Hz. Ali'nin yardımıyla ziyaret etmiş ve kabir ziyareti sonrasındaki Çarşamba günü de sağ elini Hz. Ali'nin eline, sol elini de Fadl b. Abbas'ın eline vererek minbere çıkmıştır. Allah'ın resûlü, ölümünün yaklaştığını ve üzerinde hakkı olanın gelip kendisinden hakkını almasını insanlara bildirmiştir. Daha sonrasında Cuma günü tekrardan minbere çıkmış ve yaşarken nübüvvetin yerine getirilmesi için çektiği sıkıntıları ashabına anlatmıştır. Ardından onları da buna şahit tutup kendilerine de bu durumu onaylatmıştır.[242]

İbn Şehrâşûb, Hz. Muhammed'in (sav) şu açıklamaları da yaptığını kitabında zikretmektedir: "*Kesinlikle hiçbir Peygamber arkasında miras bırakmadan ölmemiştir. Ve muhakkak ben de size sekaleyni, Allah'ın kitabı ve (ehli beytim olan) zürriyetimi bırakıyorum.*"[243] Buradan hareketle Şiâ, bu rivayetle imametin, Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali'ye tevarüs ettiği inancında olduğunu dile getirmektedir.

Daha sonrasında müellif konumuzla alakalı olan Kırtâs hâdisesiyle ilgili şöyle demektedir: "İbn Batta, Taberî, Müslim ve Buhârî'ye ait olan lafza göre râvi İbn Abbas'ın şöyle dediğini işitti; "Perşembe günü, Perşembe gününün ne olduğunu bilir misin?" sonra ağladı, hatta yerdeki çakıl taşları ıslandı ve (İbn Abbas) dedi ki; "Perşembe günü peygamberin hastalığı şiddetlendi ve o sırada şöyle dedi;" "*Kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız vasiyeti size yazmam için bana hokka ve kürek kemiği getirin."*O esnada tartıştılar. Peygamberin yanında tartışmak gereksiz bir durumdur. Ve (oradakiler) şöyle dedi; "Allah'ın resûlü sayıkladı." Müslim ve Taberî'nin rivayetine göre onlar şöyle dediler; "Şüphesiz Allah'ın resûlü sayıklıyor." Buhârî ve Müslim'in rivayetine göre Ömer şöyle dedi; "Şüphe yok ki Peygamberin rahatsızlığı kendisine ağır gelmiştir. Yanınızda Kur'ân var. Allah'ın kitabı bize yeter."

[241] Ebû Ca'fer Reşidüddin Muhammed b. Ali İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/290.
[242] Ebû Ca'fer Reşidüddin Muhammed b. Ali İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/291.
[243] İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/292.

Evde bulunanlar ihtilaf etti ve tartıştılar. Onlardan bazıları "Allah'ın resulüne yazı malzemesi getirin ki kendisinden sonra kesinlikle sapmayacağınız şeyi yazsın" dediler. Bazıları da Ömer'in söylediği şeyleri söylediler. Peygamberin yanında ihtilaf ve gürültüler çoğalınca o da şöyle dedi: "*Kalkın*" İbn Abbas ta şöyle diyordu: "İhtilaf ve gürültülerinden dolayı Allah'ın resûlü ve yazacağı şey arasına girmek ne büyük bir musibettir."[244] Burada dikkati çeken önemli bir nokta da Şiâ'nın sürekli Ehli Sünnet kaynaklarından örnekler getirerek kendi iddialarının ne kadar doğru olduğunu ispatlamaya çalışıyor olmasıdır.

Şehrâşûb et-Tabersî, eserinde Hz. Muhammed'in (sav) vefatının gerçekleştiği hastalık sürecini aktarırken, Peygamberimizin "*Sevdiğimi yanıma çağırın*" sözlerini söylediği esnada sırasıyla Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer çağrılmış ama Peygamberimiz onlara ilgi göstermemiştir. Hz. Ali çağrılınca ise Hz. Muhammed (sav) ona ayrı bir ilgi göstermiş ve Ali'yi üstündeki elbisenin altına almıştır. Onunla uzun bir süre konuşmuş ve Hz. Ali'nin kucağındayken vefat etmiştir. Akabinde rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber vefat ettikten sonra, Hz. Ali altına girdiği elbisenin içinden çıkmış ve insanlar kendisine Peygamber ile elbisesinin altında ne konuştuğunu sorunca da "Bana ilimden bin konu, her konudan da bin başlık (mesele) öğretti. Ve bana Allah dilerse yerine getirmekle vazifeli olduğum şeyi vasiyet etti" cevabını vermiştir. Böylelikle bu ve buna benzer rivayetlere göre aslında Şiâ, Kırtâs olayında olmasa bile daha sonra tekrardan Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi yanına çağırmış olduğunu ve imam olarak onu tayin ettiğini kabul etmektedir. [245]

3.2.3. Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd el-Mûsevî'nin Görüşü

Yakın dönemde yaşamış, imâmiyye inancını benimseyen ve modern dönem Şiî uyanış hareketini başlatan Şerefüddin el-Âmilî (1873-1957), [246] Ezher Şeyhi Selîm el-Bişrî el-Mâlikî'ye yazdığı "el-Mürâcaʿât" isimli eserinde konuyla alakalı şunları belirtmektedir: "Onların (sahabelerin) itaat etmedikleri nâs sayılabilecek olanlardan daha fazladır. Bunlardan Perşembe gününün musibeti (Reziyyetü'l hamîs- Kırtâs hâdisesi) olayına bakman yeterlidir. Şüphesiz bu mesele en meşhur sorunlardan ve en

[244] İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/293.
[245] Ebu Caʿfer Reşidüddin Muhammed b. Ali İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/293-294.
[246] Mustafa Öz, "Şerefüddin el-Âmilî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010).

büyük musibetlerden biridir. Sahîh eser sahipleri, sünen yazarları da kitaplarına bunu almışlardır. Siyer müelliflerinin hepsi de bu olayı nakletmişlerdir. Buhârî'nin eserine almış olduğu ve Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud'un, İbn Abbas senediyle gelen rivayet de sana bu konuda yeter." el-Âmilî bunları söyledikten sonra Buhârî'deki ilgili rivayeti eserinde zikretmiştir. Sonrasında müellif şunları eklemiştir; "Buhârî, Sahîhi'nin birçok yerinde bu olayı rivayet etmiştir. Müslim de Sahîhi'nde vasiyetler bölümünün sonunda bunu zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel de Müsned'inde İbn Abbas'ın hadisini rivayet etmektedir. Diğer sünen sahipleri ve tarihçiler de bunu rivayet etmektedirler.[247] Ayrıca Âmilî'nin Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetine değinip yine Buhâri'nin aynı eserinde geçen Saîd b. Cübeyr'in rivayetinden bahsetmemesi de dikkat çeken diğer bir husustur.

Devamında Mûsevî, Ehli Sünnet âlimlerinin konuyla ilgili hadise müdahalede bulunduklarına yönelik şunları eklemektedir: "Şüphesiz onlar bu hadisi mana olarak rivayet ettiklerinden, bu hadis üzerinde (anlam yönünden) tasarrufta bulunmuşlardır. Çünkü rivayetin metni, *"Şüphesiz Peygamber hezeyan etti*" cümlesiyle sabitken, onlar "*Şüphesiz Peygamberin hastalığı ağırlaştı"* sözüyle hem manayı süslemek hem de bu (hezeyan etti) sözünü uygun görmeyenlere bu durumu hafif göstermek için tasarrufta bulunmuşlardır."[248]

Böylelikle Şiâ, Ehli Sünnet'in Hz. Ömer'i korumak için rivayette, tasarrufta bulunduğu kanaatini taşımaktadır. Onlara göre Kırtâs hadisesinde en büyük sıkıntıyı çıkaran Hz. Ömer'dir. Öyle ki o, her fırsatta Hz. Ali'nin imam olmasına engel olmaya çalışmıştır. Şerefeddin El-Âmilî bu engel olma işine bir örnek olarak Taberânî'nin "Mu'cemü'l-Evsat" isimli eserinde geçen ve Hz. Ömer'le alakalı olan Kırtâs olayını nakletmektedir: "Peygamber hastalandığında şöyle dedi; "*Bana kendisinden sonra ebediyyen sapmayacağınız vasiyeti yazmam için kâğıt ve hokka getirin*" dedi. Perdenin ardında bulunan kadınlar da şöyle dedi; "*Allah resulünün (sav) ne dediğini duymuyor musunuz?*" Ömer şöyle dedi: "*Mukakkak ki sizler Hz. Yusuf'un dönemindeki kadınlar gibisiniz. Peygamber hastalandığında gözlerinizi kısıp ağlarsınız ama iyileştiğinde de boğazına yapışırsınız*." Bunun üzerine Peygamber şöyle dedi; "*O kadınları kendi*

[247] Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Âlü Şerefiddîn el-Mûsevî el-Âmilî, *Mürâcaât* (Matbaatu'l-İrfân, 1936), 241-242.
[248] el-Âmilî, *Mürâcaât*, 243.

hallerine bırakın. Şüphesiz onlar sizden daha hayırlıdır."[249] El-Âmilî, nakil yaptıktan sonra şunları söylemektedir; " Sen de görüyorsun ki onlar (sahâbeler) bu olayda ona itaat etmemişlerdir. İtaat etmiş olsalardı eğer, sapmaktan güvende olacaklardı. Keşke onlar Peygambere uymamazlık etmeyip, Peygamberin emrine karşılık olarak *"Allah'ın kitabı bize yeter*" demeselerdi. Hatta sanki Peygamber, Allah'ın kitabının önemini ayırt edemiyor veya onlar Kur'an'ın özellik ve faydalarını Peygamberden daha iyi biliyorlardı. Keşke onlar, Hz. Muhammed (sav) ölüm döşeğindeyken sadece bununla yetinseydiler ve "*Peygamber hezeyan ediyor*" sözleriyle de onu rencide şaşırtmasalardı.[250] Bu ifadelerden hareketle Kırtâs olayıyla ilgili Şiâ'nın sahâbeye dönük ne kadar sert açıklamalarda bulunduğu rahatça görülmektedir.

Şerefüddin el-Âmilî, Resûlullah'ın vasiyeti yazdırmak istemesinin sebebi olarak da şunları kaydetmektedir: "Sen, Peygamberin (sav) "*Kendinden sonra kesinlikle sapmayacağınız vasiyeti yazmak için bana (yazı malzemesi) getirin"* ve " *Şüphesiz ben size, kendisine tabi olduğunuz sürece sapmayacağınız şeyi bırakıyorum. Bunlar Allah'ın kitabı ve zürriyetim olan ehli beytim"* sözleri hakkında iyi düşünecek olursan, bu iki hadisin (söylemin) amacının bir olduğunu bilirsin. Zira resûlullah (sav) hastalığı esnasında onlara, sekaleyn hadisinde zorunlu tuttuğu şeyin açıklamasını yazmak istemiştir.[251] Yani yazara göre Kırtâs olayında açıklanacak şey aslında, Sakaleyn hadisinde geçen ehli beyte tabi olmanın nasıl olacağının tafsilatıyla ilgiliydi.

Hz. Muhammed'in (sav) vasiyeti yazmaktan vazgeçmesiyle ilgili olarak da müellif Şiâ'nın da genel olarak benimsemiş olduğu şu önemli açıklamaları yapmaktadır: "Şüphesiz o, bunu yapmaktan vazgeçti. Çünkü onu hayrete düşüren (hezeyan etti) sözleri yüzünden Peygamber vasiyeti yazmamaya mecbur kaldı. O vakit yazdığı şeyi yazarken hezeyan etti mi? (Allah'a sığınırız) veya hezeyan etmedi mi? ihtilaf ve fitneleri dışında vasiyetin yazılmasının bir etkisi kalmamıştı. Onun gözü önünde boş sözleri çokça söylemeleri ve ihtilaf etmeleri buna örnektir. Senin de duyduğun gibi o vakit kendisi onlara "*Yanımdan kalkın*" sözünden başka bir şey dememiştir. Eğer Hz. Muhammed (sav) ısrar edip vasiyeti yazsaydı, onlar kendi sözleri olan "*hezeyan etti"* iddiasında ısrarcı olacaklardı. Ve onların taraftarları muhakkak

[249] Süleyman b. Ahmed Taberanî Ebü'l-Kasım, *el-Mu'cemü'l-Evsat* (Kahire: Daru'l-Harameyn, 1995), 5/287 (No. 5338).
[250] el-Âmilî, *Mürâcaât*, 244.
[251] el-Âmilî, *Mürâcaât*, 245.

Peygamberin hezeyan ettiğini ispat etmeye çalışacaklardı (Allah'a sığınırız). Zira sonrasında bunlar vasiyetle ilgili efsaneler yazdılar. Vasiyet meselesiyle alakalı ve bunu delil olarak kullananlara karşı cevap vermek için eserlerini gerekçelerle doldurdular. Bunun için Peygamberin (sav) hikmetinin yüceliği gereği o, kendisine karşı çıkanlara ve onların dostlarına nübüvvete iftira atma kapısını açmamak için vasiyetten geri durmuştur. Şüphesiz Peygamber (sav) ister yazsın ister yazmasın Hz. Ali ve onun dostlarının bu vasiyetin muhtevasına boyun eğdiklerini, diğerlerinin de yazılsa bile itibar etmeyip onunla amel etmeyeceklerini gördü. Hikmeti gereği ve bu olaydan dolayı vasiyeti yazmaması gerekti. Öyle ki bu karşı çıkıştan sonra ortada fitne dışında bir şey kalmadığı malumdur."[252]

Şerefüddîn el-Mûsevî, Resûlullahın (sav) emrinin vucup ifade ettiğini ve ona uymayanların kendilerine uyulması zorunlu olan bir şeyi de terk ettiklerini belirtmektedir. Böylece Şiâ, hem ilk dönem, hem de son dönemde Kırtâs meselesine bakış açısını Hz. Ali'nin imam tayin edilmek istenmesi ve sahâbenin de bunu engellemek için elinden geldiğini yapmaya çalışıp Peygamberin (sav) emrine itaat etmediği fikri çerçevesinde anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Özellikle onlara göre Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir'de Hz. Muhammed'e (sav) muhalefet edenlerin öncüleri olmuşlardır.

3.2.4. Abdullah Deştî'nin Görüşü

Günümüz Kuveytli Şiî âlimlerden olan Deştî (1960), hâdiseyle alakalı yazmış olduğu eserde şunları söylemektedir; "Peygamberin (sav) (vasiyet yazma) isteği karşısında, O'na icabet etmeyen sahabeleri korumak için şöyle denildi; Peygamberin emrine, O'nun acısından dolayı şefkat gösterildiği için "*Şüphesiz Peygamberin ağrısı (hastalığı) kendisine ağır gelmiştir*" dediler. Peygambere şefkat göstermek "*Allah'ın kitabı bize yeter*" sözlerine uygun düşebilir mi? O söz ki Ömer'den sâdır olmuştur. Buhâri, *Kitâbu't-Tıp* ve *Kavlu'l-marîd kûmû annî* başlığında bunu zikretmiştir.[253]

Akabinde Destî şu açıklamaları yapmaktadır; "*Allah'ın kitabı bize yeter*" sözü, özellikle peygamberin huzurunda söyleyenin kolay bir şekilde söyleyebileceği küçük bir söz değildir. Nitekim Peygamber bunu şöyle yasaklamıştır; "*Dikkat edin! Sizden*

[252] el-Âmilî, *Mürâcaât*, 245.
[253] Abdullah Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs* (Kuveyt: y.y, 2002), 1/141.

birini emrettiğim veya nehyettiğim meseleden bir meselem kendisine ulaştığı halde, koltuğuna yaslanıp, (bu meseleyi) *bilmiyorum. Sadece biz Allah'ın kitabında bulduğumuza tâbi oluruz (*derken*) bulmayayım.* "[254]

Deştî, bu hadisin sahih olduğunu belirttikten sonra bu hadisi Hz. Ömer'in "*Allah'ın kitabı bize yeter*" sözünü yukarıdaki rivayetle açıklamaya çalışmış ve onu itham etmek için kullanmıştır. Konunun devamında Hz. Ömer'in hatalı olduğunu, Peygamberin emrine uymadığını ve kendisine vahiy gelen Allah resulüne itaat etmediğini ifade etmiştir. Sonra yine bu mevzuyla alakalı olarak Hz. Ömer'in de içinde bulunduğu diğer rivayetleri serdetmiş ve bu rivayetlerle Hz. Ömer ve onun gibi düşünenleri eleştirmek maksadıyla istimal etmiştir.

Devamında yazar şöyle demektedir: "Peygamberin sinirlenmesinin bir kıymeti yok mu? Ya da (asıl) sıkıntı, sizin o güne kadar Ömer'e uyarak, Allah resulünün ağrısının kendisine ağır gelmesine inanmanız mı? (böylelikle peygamber) isteğinde hatalı, Ömer de doğruyla beraberdir! Zaten Ömer her zaman vahyin muvafakat (onayladığı) ettiği kişidir. Ama Allah'ın resûlü, vahyin onaylamadığı kişidir!"[255] Deştî bu açıklamalarıyla Hz. Ömer'e tepkisini ortaya koymuş ve Ehli Sünnet'in Hz. Ömer'le ilgili vahye muvafakat ettiği fikrini de tenkit etmiştir.

Abdullah Deştî: "Sonra Allahu tealanın "*Bugün size dinİnizi tamama erdirdim*" sözü, peygambere itaatin gerekli olduğunu belirten "*Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin*"[256], "*Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve Allah'a karşı gelmekten sakının*"[257] ya da *"Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur*"[258] ayetlerini nesh mi etmiştir."[259] demektedir. Deştî bu açıklamaları Ehli Sünnetin "Peygamber zaruri bir şey olsaydı açıklardı. Çünkü Allah dinini tamama erdirdi" görüşünü reddetmek için yapmaktadır.

Yazar kendi fikrini savunmak amacıyla şu soruları da sormaktadır: " Sonra olayın kendisini, nasıl olur da müstehap olan (bir iş) veya gerekli olmayan fazla bir açıklama olarak bir arada düşünebiliriz? Sahih-i Buhâri'den nakledildiğine göre İbn

[254] Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/141.
[255] Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/144.
[256] (el-Haşr 59/7)
[257] (el-Mâide 5/92)
[258] (el-Ahzâb 33/36)
[259] Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/145.

Abbas'ın gözyaşları akıyordu. "*Hatta gözyaşları çakılları ıslattı* " (İbni Abbas) Perşembe gününün musibetini zikrettikten sonra şöyle söylüyor; "*Allah'ın resulüyle, ihtilafları ve gürültülerinden ötürü onlara yazdıracağı (şey) arasına girmek şüphesiz büyük bir musibettir"* (İbn Abbas tarafından olan) bu üzüntünün hepsi, müstehap olan bir iş için olabilir mi? "

Sonrasında " Hz. Ali'nin, kendisine sorulan şu soruyla ne alakası vardır? Hz. Ali (vasiyetin yazıldığı vakit) neredeydi. Niçin Allah resulüne icabet (yazı malzemesi getirmek suretiyle) etmedi. Bu soruyu soran, acziyetiyle sıkıntıyı halletmeye çalışıp Şiâ'nın sahasında gol atmaya çalışan bir kişidir. (Soruyu soran kişiye) Hz. Ali'nin bu olaydaki duruşu ve (sahabe) meclisinin ikiye bölünüp, bir grup; "(yazı malzemesini) *getirin! size vasiyyet yazsın* " demesini, onlardan diğer bir grubun ise bunun tam tersini söyle(mesinin)di (farkında değildir) demektedir. Devamla (Hz: Ali orada mevcut) değilse eğer (onun aleyhine) zaten sana bir delil yoktur. (Hz. Ali orada) mevcut idiyse eğer, Hz. Ali'nin (hayat) tarihine muttali olanlar, Hz. Ali'nin hangi safta duracağını bilir"[260] demekle bu konu hakkındaki görüşlerini dile getirmektedir.

Deştî Hz. Muhammed'in (sav) vasiyeti yazmaktan vazgeçmesinin sebebini de şöyle ifade etmekte ve Hz. Ömer'le alakalı şu açıklamaları yapmaktadır: "Allah'ın resulü vasiyet yazdırmayı, kendisine hezeyan iftirası atıldıktan sonra ısrarda bulunmaksızın terk etmiştir. Bunun için Hz. Peygamberin, hastalığının kendisine ağır gelip vasiyet yazdığı veya sözlü olarak hezeyana düştüğü, etkili şahısların müdahalesiyle ümmete mal olacağından, Hz. Muhammed'in vasiyeti yazmaması gerekli olmuştur."

"Sonra Ömer, sahih (kaynaklarda geçtiği gibi) de Allah resulünün üzerine hücum eden bedeviye karşı şiddetli tavrıyla bilinir. Hz. Peygambere "Adaletli ol! Ey Muhammed " diyen bedeviye, Peygamberin yüce şahsiyetine dokunarak : "*Beni bırak! Bu münafığı öldüreyim*" dedi. Hz. Muhammed hayattayken böyle davranan Ömer'in Peygamberin hastalığı esnasındaki ortamda hazır bulunup ne yapması beklenir. Sonra bazıları da Allah resulünün hezeyan ettiğiyle ilgili iftira atar!"[261]

Görüldüğü üzere Şiâ, her seferinde Hz. Ömer'e yüklenmiş ve onun Hz. Peygambere bile saygısının olmadığını, gerektiği zaman bunu hiç çekinmeden

[260] Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/145.
[261] Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/147.

yapabileceğini belirtmiştir. Devamında Deştî, Peygamberin yazmak istediği şeyle alakalı olarak;

" Rasulullah ne yazmak istemiştir? Bu vasiyet nedir? "*Şüphesiz kendisinden sonra kesinlikle sapmayacağınız"* cümlesini Allah resulü iki defa zikretmiş(tir) ve bu iki şeye delalet eder.

Birincisi: Son anlarında yazarak tespit etmek istediği vasiyete (delalet eder)

İkincisi: Müslim'in sahihinde Zeyd b. Erkam'dan rivayet ettiği, (Hz. Peygamberin) veda haccından döndükten sonra Gadîr-i Hum denilen yerdeki vasiyete delalet eder. Zeyd b. Erkam şöyle demişti: "Allah resulü, Allah'ı hamd edip onu övdükten sonra şöyle dedi; "*Ey insanlar ben, rabbimin elçisinin yakında gelip kendisine icabet edeceği bir beşerim. Size sekaleyni bırakıyorum. Onlardan birincisi, içinde nur ve hidayet olan Allah'ın kitabıdır. Allah'ın kitabındaki emirlere uyun, ona sımsıkı sarılın.*" Allah'ın kitabına teşvik ettikten sonra da Hz. Peygamber: "*Ehli beytim. Ehli beytim hususunda da Allah'tan sakının*"[262] şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.[263]

Böylelikle Şiâ'ya göre Peygamberin yazmak istediği şey, aslında Gadîr-i Hum'daki sözlü vasiyetin yazılarak tekit edilmesiyle alakalıdır. İlgi çekici olan bir diğer husus ta, Şiâ'nın delillendirme yaparken Ehli Sünnet'in kaynaklarından rivayetlerle görüşünü desteklemeye çalışmasıdır. Devamında müellif şunları eklemektedir;

"Sahîh-i Buhâri'den aktarılan, râvinin ibaresine göre "*Evde bulunanlar ihtilafa düştü ve tartıştılar. Onlardan bazıları O'ndan* (Peygamberden sonra) *sapılmaması için yazı malzemesinin getirilmesini isterken, diğer bazıları da bunun tersini söylüyordu*" Tersini söyleyenler kimlerdir? (Râvi bunu belirterek Peygambere) mani olmayı kastetmemiş midir? Bununla beraber şüphesiz rivayeti yazan, onların (yazı malzemesinin getirilmesini istemeyenlerin) Allah'ın resulüne icabet etmediklerini kabul etmiş ve bu yüzden "*Peygambere olan şefkatlerinden dolayı sahâbeler ona icabet etmediler"* demiştir.[264]

[262] Müslim, "Fadâilu's-Sahâbe" 36.
[263] Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/148.
[264] Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/149.

Ehli Sünnet'in Şiâ'ya Hz. Ali'yle alakalı yönelttiği bir meseleyle ilgili olarak da Deştî şunları söylemektedir: " Hz. Peygamber'in Kırtâs olayında sinirlenmesi, Hz. Ali'nin Hudeybiye'deki "Sil!" emrinin yerine getirilmemesine benzetilmektedir. Bunu yaparak Hz. Ali, Peygamberin emrini reddetmiştir ki, Peygamber Hz. Ali'den anlaşmayı almıştır ve mübarek eliyle onu silmiştir" Bu iddiaya karşılık olarak deriz ki: "Bu konu, öncesinde de geçmişti. Fakat bu sözleri söyleyen, Allah resulünün, Hz. Ali'ye kızdığını iddia etmektedir. Ve onun delili de Allah resulünün, Hz.Ali'nin elinden (Hudeybiye) anlaşmasını almasıyla ilgili rivayettir. Hz. Peygamberin Hz. Ali'nin elinden anlaşmayı almasıyla, sinirlenmesi arasında bir ilinti var mı? Ey okuyucu! Bunun hükmünü vermeyi sana bırakıyorum."[265]

Deştî devamında yukarıdaki meseleyle ilgili delilleri sıraladıktan sonra konuya son vermektedir. Kırtâs olayının kitapta anlatılma biçimine genel olarak bakıldığında, Şiâ'ya göre Hz. Ali'nin yazılı bir şekilde imam tayin edilmesi, Hz. Ömer ve onun yanında bulunanlar tarafından engellenmiştir. Bununla birlikte söylediği sözlerle Hz. Ömer, Peygambere karşı büyük bir saygısızlıkta bulunmuştur. Hz. Ali olay yerinde idiyse eğer, vasiyetin yazılmasını isteyen tarafta bulunmuştur. Hz. Peygamberin yazdıracağı vasiyet aslında, Gadîr-i Hum'daki sözlerinin yazılı olarak tekidi niteliğinde olacaktı.

3.2.5. Mehdi Aksu'nun Görüşü

Iğdır doğumlu, İsnâaşeriyye itikadını benimseyen ve İran'ın Kum şehrinde eğitimini aldıktan sonra tekrardan Türkiye'ye dönüp kendi çalışmalarını yürüten Mehdi Aksu (1972), Kırtâs hâdisesiyle alakalı yapmış olduğu açıklamalarında olayın Ehl-i Sünnet tarafından bile vaki olduğunun kabul edildiğini ve bazı âlimlerin meseleyi açıklarken kurnazlık yaptıklarını belirtmektedir. Ardından Şiâ'nın bu olayı irdelemesinin en büyük sebebinin Hz. Ali'nin imam tayin edilmesiyle ilgili olmadığını, asıl nedenin Hz. Ömer'in Peygambere karşı sergilemiş olduğu tavırdan kaynaklandığını dile getirmektedir. Ona göre Şiî'ler zaten Hz. Ali'nin imametini farklı deliller vasıtasıyla kabul etmektedirler. Bundan mütevellit ikinci halifenin tavrı Şiâ nazarında asıl üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biridir.

[265] Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/150.

Aksu, Hz. Ömer'in tavrının Kur'ân-ı Kerîm'de geçen: "*Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince seni onlara bekçi olarak göndermedik*."[266], " *Ey iman edenler! Allah ve resulünün önüne geçmeyin, Allah'a itaatsizlikten sakının!* "[267], " *O, Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.(size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir*."[268], "*Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir*."[269], *" Allah ve resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır."*[270] ayetlere ters düştüğünü söyledikten sonra "*Ömer bu ayetleri bilmiyor muydu?*" diye de Hz. Ömer'i eleştirmektedir.

Hz. Peygamberin hezeyan ettiği iddiasına yönelik olarak onun incitildiğini, bunun ikinci halife tarafından yapıldığını beyan eden Aksu, "*Allah'ı ve resulünü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiş ve onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır*." ayetinin muhatabının Hz. Ömer olduğunu konuşmasında ifade etmektedir. Onun açısından Şiâ dünyası, bu olayda Peygamberin ne yazdıracağından ziyade ona karşı sergilenen tavra karşı itirazda bulunduğunu ve asıl bunun üzerinde durulması gerektiğini beyan etmektedir. Ona göre eleştirilerin asıl nedeni, rivayetlerde geçen ve Peygambere karşı söylenilen sözlerdir.

Hz. Muhammed'e (sav) itiraz edildikten sonra vasiyeti yazmamasının sebebine yönelik olarak da şunları dile getirmektedir: "*Vasiyeti yazdırsaydı, vefatından sonra birileri kalkıp bu vasiyetin hükümsüz olduğunu söyleyecekti. Bu durumda yirmi üç yıllık risaleti döneminde Peygamberin söylediği hadisleri cerh edecekti. Şüphe ve itiraz getirecekti. İnançta sağlam olmayanlar işlerine gelmeyen hadislerle karşılaştıklarında şunu hemen ortaya atacaklardı: Acaba Peygamber bunu söylediği zaman aklı başında mıydı? Sayıklıyor halde miydi? Böylece yirmi üç yıllık zamanda söylenilenlere karşı şüpheler oluşturulacaktı. Allah resûlü bundan dolayı sayıklıyor mu? ithamından sonra artık vasiyetini yazdırtmadı ve yazdırmak istedikleri şeyler de*

[266] (en-Nisâ 4/80)
[267] (el-Hucurât 49/1)
[268] (en-Necm 53/3-4)
[269] (el-Haşr 59/7)
[270] (el-Ahzâb 33/36)

zaten Şiâ'nın kaynaklarında vardır. "[271] Mehdi Aksu'nun Kırtâs olayıyla alakalı yapmış olduğu bu açıklamalar esasında ilk dönem Şiî ülemasının beyanıyla genel olarak ayniyet arz etmektedir. Böylelikle günümüz Şiî'leri de geçmiş açıklamaları tekrar etmenin ötesinde çok farklı açıklamalar yapmamış ve geleneği sürdürmüşlerir. Aslında buradaki izahların içinde üzerinde durulması gereken en önemli ayrıntı: Şiâ'nın Kırtâs hâdisesini Hz. Ali'nin imam olarak tayin edilmesine delil olarak almayıp, olayı Hz. Ömer'e yönelik ağır bir eleştiri malzemesi çerçevesinde ele almasındaki açıklamalarıdır.

[271] "Şiâ Cevap Veriyor", haz. Mehdi Aksu, *YouTube* (01 Mayıs 2016), 00:00:01-00:13:55.

SONUÇ

İslâm dininin en temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde Allah (c.c), inananları siyasî ve itikadî ihtilafa düşmekten sakındırmaktadır. Hâlbuki İslâm tarihini incelediğimizde siyasî ve itikadî ihtilafların Müslümanlar arasında oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte İnsanların ihtilafa düşmelerinin birçok sebebi vardır. Çevrenin, insanın ve dinin bizzat kendisinin anlaşılma biçimi bu ihtilafların oluşmasındaki etkisi göz ardı edilmemelidir. İslam âlimleri Müslümanların fer'î kabul edilen fıkhî konularda ihtilaflarını rahmet olarak görürüken, onların aslî meselelerden olan itikadî konularda birbirlerine ters düşmelerini ise caiz görmemişlerdir. Kırtâs olayı olarak isimlendirilen, Peygamber'in (sav) vefatına yakın gerçekleşen hâdise de Müslümanlar arasında ihtilafa neden olmuş önemli olaylardan biridir. Nitekim bu olay, tarih sahnesinde Şiâ gibi olayları hararetle sahâbîlerin aleyhine kullanabilen bir mezhebin mühim dayanaklarından biri olmuştur. Müslümanların çoğunluğunu teşkil eden Ehli Sünnete göre ise mevzu, Şiâ'ya yönelik bir eleştiri malzemesi olarak eserlerde kendine yer edinmiştir.

Olayın Resûlullah'ın (sav) vasiyet yazdırmasıyla alakalı olması, ilgili rivayetlerde kırtasiye malzemesini karşılayacak farklı kelimelerin kullanılmasına sebebiyet vermiştir. Bunun için hâdise, tarihi süreç içerisinde kırtasiye malzemesini ifade eden kelimelerle isimlendirilmiştir. Kırtâs olayı hadis, tarih, siyer ve terâcim gibi birçok kaynakta yer almaktadır. Olayın daha çok, Buhârî ve Müslim'in "*el-Câmiu's-Sahîh*" isimli eserlerindeki rivayetler bağlamında anlaşıldığı bir gerçektir. Hatta Şiâ mezhebi dahi meseleyi ele alırken Buhârî ve Müslim'in eserlerindeki hadisleri örnek göstermiştir. Şiâ mezhebinin tutumu her ne kadar sahâbeyi ve Ehli Sünnet âlimlerini eleştirmeye yönelik olsa da bu rivayetler cerh ve ta'dîl ilmiyle uğraşanlar tarafından da tenkide uğramıştır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihinde bulunan rivayetlerin metinleri dahi Şiâ'nın iddia ettiği gibi Hz. Ömer'i tenkit edecek yeterli bilgiyi taşımamaktadır. Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerinin hem metin hem de sened olarak tenkide uğraması, Saîd b. Cübeyr'in rivayetlerinin daha sıhhatli kabul edilip metin olarak Şiâ'nın iddia ettiği yeterli içeriğe sahip olmaması, İbn Abbas'ın Hz. Ömer'in faziletiyle alakalı rivayeti ve Hz. Peygamberin (sav) onu öven açık birçok hâdisinin Buhârî ve Müslim'de bulunması Şiâ'nın Hz. Ömer hakkındaki kanaatini çürütmektedir.

Kırtâs olayı ve Hz. Peygamber'in (sav) hastalık sürecinde vuku bulduğu malum olan bir durumdur. Bu hâdiseyi daha iyi kavramak için kaynaklarda geçen tüm rivayetler, sıhhat yönü de düşünülerek hâdise-olay irtibatı içinde anlaşılmalıdır. Ehli Sünnet'in Kırtâs olayına karşı bakışı kendi fikri anlayışı çerçevesinde oluşmuştur. Rivayetlerde Hz. Ebû Bekir'in Resûlullah (sav) tarafından namaz kıldırması için tayin edilmesi ve Peygamber'in onun hakkında farklı temennilerde bulunması, Kırtâs meselesinin Hz. Ebû Bekir'in halifeliğinin yazılma ihtimaline işaret olarak görülmüştür. Bununla beraber Ehli Sünnet, Şiâ'nın tersine Kırtâs olayını başta Hz. Ali olmak üzere hiçbir sahâbenin aleyhine olabilecek şekilde yorumlanmamıştır. Mevzu daha çok Hz.Muhammed'in (sav) hastalığında ortaya çıkan içtihattan kaynaklı bir ihtilaf olarak görülmüş ve meselenin açıklanması bu minval üzerinde eserlerde kendine yer bulmuştur. Sünnî olarak bilinen ümmetin çoğunluğu ilk dönemden günümüze kadar konuya bu çerçeveden yaklaşmışlardır.

Şiâ, Kırtâs meselesini tamamiyle Hz. Ömer'in ve onun yanında olduğunu düşündükleri sahâbelerin tenkit edilmesi anlayışı üzerine inşa etmiştir. Hatta konuyu, Hz. Ali'nin imam tayin edilmesine delil olmaktan ziyade sahâbelerin Hz. Peygambere yapmış oldukları saygısızlık çerçevesinde ele almıştır. Şiâ'nın İlk dönem ve son dönem temsilcileri bu anlayışı tüm canlılığıyla sürdürmüşlerdir. Hiç şüphesiz Şiâ'nın kendi inanç yapılarından almış oldukları duruşları, bu mevzunun anlaşılma biçimine de rengini vermiştir. Mezhebin bilinçaltında barındırmış olduğu siyasî hesaplaşma isteği, olayın yorumlanmasına da açık bir şekilde etki etmiştir. Bu yönüyle Hz. Ömer, tarih sahnesindeki etkisinden kaynaklı olarak bir nevi sanık sandalyesine oturtulmuş ve ona karşı ağır bir eleştiri yapılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Abdulkâhir b. Tahir b. Muhammed et-Temimî el-Bağdâdî. *el-Fark Beyne'l-Firak ve Beyanü'l-Firkati'n-Naciye Minhum*. 1 Cilt. Beyrut: Darû'l-Âfâki'l-Cedîde, 2. Basım, 1977.

Abdülazîz b. Şâh Veliyyillâh Ahmed b. Abdirrahîm el-Ömerî el-Fârûkī ed-Dihlevî. *Tuhfe-i isna aşeriyye*. Kahire: Matbaatu's-Selefiyye, 1953.

Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye. *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şîâti'l-Kaderiyye*. 9 Cilt. Suudi Arabistan: Câmiatu İmam Muhammed İbn Suud el-İslâmiyye, 1. Basım, 1986.

Ahmed b.Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed. *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel*. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.

Ahmed Davudoğlu. *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. 11 Cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1980.

Akman, Mustafa. "İtikadî Mezhepler Tarihinin Kaynakları: İçerik ve Özellikleri". *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (2019), 169-204.

Ali b. İsmail b. İshak el-Basrî, Ebü'l-Hasan el-Eş'arî. *el-İbâne fî Usuli'd-Diyâne*. Kahire: Mektebetu's-Sekâfetu'd-Diniyye, 1. Basım, 2009.

Ali Muhammed Sallâbî. *Hz. Ali 'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*. İstanbul: Ravza Yayınları, 6. Basım, 2006.

Âmilî, Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Şerefiddîn el-Mûsevî el-. *Mürâcaât*. Matbaatu'l-İrfân, 1936.

Aydın, Mehmet Âkif. "İmâmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/203-207. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali. *es-Sünenü'l-kebir*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 3. Basım, 2003.

Bulut, Halil İbrahim. *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2016.

Çakan, İsmail Lütfi. "Babanzâde Ahmed Naim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/375-376. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.

Deştî, Abdullah. *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*. 2 Cilt. Kuveyt: y.y, 1. Basım, 2002.

Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî. *Sahihü'l-Buharî*. 9 Cilt. Beyrut: Daru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 2001.

Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî. *el-Emrâż ve'l-keffârât ve'ṭ-ṭıb ve'r-ruḳayyât*. Kahire: Daru İbni Afvân, 1. Basım, 1995.

Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b Muhammed Müfîd. *el-İrşad fî ma'rifeti hucecillahi ale'l-ibâd.* 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu âli'l-Beyt li İhyâi't-Turâs, 2. Basım, 2008.

Ebû Bekir b. Ebu Şeybe. *Musannefu Ebi Şeybe*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1988.

Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali Beyhakî. *Delailü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sahibi'ş-şeria.* 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1985.

Ebû Ca'fer Reşidüddin Muhammed b. Ali İbn Şehrâşûb. *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.* 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Edva, 2. Basım, 1991.

Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed Mâtürîdî. *Kitâbü't-Tevhîd*. Mısır: Darü'l-Câmiatü'l-Mısriyye, t.y.

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî. *Müsnedu'd-Dârimî*. Suudi Arabistan: Darü'l-Muğnî, 1. Basım, 2000.

Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefi Aynî. *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabi, t.y.

Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, Cemmâîlî Makdisî İbn Kudâme. *Lüm'atü'l-i'tikadi'l-hâdî ilâ sebîli'r-reşâd*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2012.

Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, İbn Kudâme. *İsbâtu Sıfatu'l-Uluv*. 1 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988.

Ebû Ya'kūb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî. *Müsned İshâk b. Râhûye*. Medine: Mektebetu'l-İmân, 1. Basım, 1991.

Ebû Zehra, Muhammed. *İslâm'da Siyâsî, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*. çev. Abdulkadir Şener vd. 2 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1. Basım, ts.

Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif Zebidî. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. çev. Ahmed Naim - Kâmil Miras. 8 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 15. Basım, 2019.

Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim Eş'arî. *Maḳālâtü'l-İslâmiyyîn ve'ḫtilâfü'l-muṣallîn*. 1 Cilt. Mektebetu'l-Asriyye, 1. Basım, 2005.

Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî. *et-Ta'rifat*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.

Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccac Müslim. *Sahîhü'l-Müslim*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, t.y.

Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub Fîrûzâbâdî. *el-Kâmûsü'l-Muhît.* 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 2005.

Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî Ebu Abdullah el-Bâbertî. *Şerhu Akideti't-Tahavî*. Beyrut: Daru'l-Beyrûtî, 1. Basım, 2009.

Engin, Nihat. “Ahmet Davudoğlu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/52-53. İzmir: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.

es-Seyyid Ca’fer Mürtedâ el-Âmilî. *es-Sahîh min Sîreti’n-Nebiyyi’l-A‘zam Sallallahü aleyhi ve Sellem*. 35 Cilt. Lübnan: Daru’l-Hadîs li’t-Tabâ’ati ve’n-Neşr, 1. Basım, 1980.

Ferhat, Koca. “İbn Teymiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/389-390. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999.

Fığlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslâm Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2014.

Haberli, Mehmet. “İtikadi İslam Mezheplerinin Ortaya Çıkışına Etki Eden Faktörler”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2012), 160-177.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim. *A’lamü’l-hadis fî şerhi Sahihi’l-Buhari*. 4 Cilt. Mekke: Câmiatu Ümmi’l-Kurâ, 1. Basım, 1988.

İbn Haldun. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 13. Basım, 2016.

İbn Hişam, Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyerî, Ebu Muhammed. *es-Siretü’n-Nebeviyye*. 2 Cilt. Mısır: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1955.

İbn Kesir, Ebü’l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer. *el-Bidâye ve’n-nihaye*. 15 Cilt. Darü’l-Fikr, 1986.

İbnü’l-Arabi, Muhammed b. Abdullah el-Maafiri el-Malikî. *el-Avasım mine’l-Kavasım*. 1 Cilt. Lübnan: Daru’l-Cîl, 1987.

İlhan, Avni. “Şeyh Müfîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/500-502. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.

İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî. *Reddu şübehêtin havle ismetu’n-nebiy fi dav’i’l-kitâbi ve’s-sünneti*. Mısır: Metâbi’u Daru’s-Sahîfeti, 1. Basım, 2003.

İsferâyînî, Tahir b. Muhammed. *et-Tabsîr fi’d-Dîn ve Temyîzi’l-Firkati’n-Nâciyeti Ani’l-Firaki’l-Hâlikîn*. 1 Cilt. Lübnan: Âlemu’l-Kutub, 1. Basım, 1983.

Kâdî İyâz, Ebü’l-Fazl İyaz b Musa b İyaz el-Yahsubî. *Kitâbü’ş-şifa bi-ta‘rifi’l-hukuki’l-Mustafa.* 2 Cilt. Amman: Darû’l-Feyhâ, 2. Basım, 1986.

Kandemir, Yaşar. “Kâdî İyâz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/116-118. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.

Karacabey, Salih. “Hattâbî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/489-491. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997.

Karadâvî, Yusuf. *İhtilaf ve Tefrikalar Karşısında İslamî Tavır*. çev. Ersan Urcan. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2. Basım, 2014.

Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 10. Basım, 2014.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Kaya, Eyyüp Said. "Mâzerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.

Koçkuzu, Ali Osman. "Bedreddin Aynî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/271-272. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.

Kurtubî, Ebü'l-Abbas Ziyaeddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhim. *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1. Basım, 1996.

Makdisî, Muhtâr b. Tâhir. *el-Bed' ve't-târih*. 6 Cilt. Mısır: Mektebetu's-Sekâfetu'd-Diniyye, t.y.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*. Kahire: Darû'l-Hadîs, ts.

Mâzerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî. *el-Mu'lim bi-fevaidi Müslim*. 3 Cilt. Tunus: el-Müessesetü'l-Vataniyye li't-Terceme ve't-Tahkik ve'd-Dirasat [Beytü'l-Hikme], 2. Basım, 1988.

Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî. *er-Risâle*. çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Basım, 2012.

Muhammed b. Ömer Bahrak eş-Şafiî Hadramî. *Hadâikü'l-envâr ve mataliü'l-esrâr fî sireti'n-nebiyyi'l-muhtâr.* Cidde: Darü'l-Menhec, 1. Basım, 1998.

Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî. *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye maa mûcez li-tarihi'l-hilâfeti'r-râşide*. 1 Cilt. Şam: Darü'l-Fikr, 25. Basım, 2005.

Önemli, Kadri. *Ümmeti Kutuplaştıran İlk İhtilaflar*. ed. Cüneyt Gökçe. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2. Basım, 2020.

Öz, Mustafa. *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 3. Basım, 2014.

Öz, Mustafa. "İbn Şehrâşûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/376. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999.

Öz, Mustafa. "Şerefüddin el-Âmilî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/552-553. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.

Özen, Şükrü. "İhtilâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/565-568. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000.

Râğıb es-Sircâni. *Siretü'n-nebeviyye*. Mısır: Tafrîğu Muhâdarâtu's-Savtiyye, 2020.

Rüveyfiî, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-ʿArab*. 15 Cilt. Beyrut: Darû's-Sâdir, 3. Basım, 1993.

Sifil, Ebubekir. *Hz. Ömer ve Nebevî Sünnet*. İstanbul: Rıhle Kitap, 5. Basım, 2016.

Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed el-Bağdâdî, Ebü'l-Feth. *Milel ve'n-Nihal*. 3 Cilt. Fas: Müessesetû'l-Halebî, t.y.

Taberanî, Süleyman b. Ahmed, Ebü'l-Kasım. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. 10 Cilt. Kahire: Daru'l-Harameyn, 1995.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. Mısır: Matbaatü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.

Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmine Giriş*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2020.

Toplaoğlu, Nuri. "Ahmed b. Ömer Kurtubî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/454-455. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru 'Âlâmi'n-Nübelâ*. 18 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadîs, 2006.

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman et-Türkmani ez-, Ebu Abdullah. *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-A'lam*. 52 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-'Arabi, 2. Basım, 1993.

"Hadîsu'r-Reziyye". haz. Muhammed Şuayb. *YouTube*. Yayın Tarihi 26 Ocak 2014. https://www.youtube.com/watch?v=QsvQwT0yr-k&t=222s

"Şiâ Cevap Veriyor". haz. Mehdi Aksu. *YouTube*. Yayın Tarihi 01 Mayıs 2016. https://www.youtube.com/watch?v=tKc74Psnrd8&t=624s

Usulu'l-İslâm ve furuûhu fi medreseti'l-imâm el-Humeynî. Beyrut: Beytu'l-Kâtibi li't-tabâ'ti, 1. Basım, 2010.